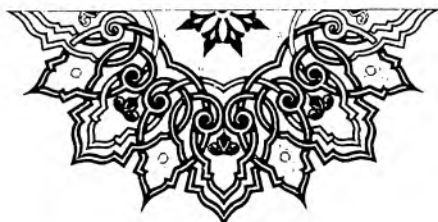

ЖАҲОН АДАБИЁТИ ДУРДОНАЛАРИ

НИЗОМИЙ ГАНЖАВИЙ

ИҚБОЛНОМА

ДОСТОН

Жонибек Субҳон
Форсийдан
таржимаси

«ART FLEX» нашриёти
Тошкент — 2009

401283

Китоб Ўзбекистондаги озарбайжон маданият марказлари Бирлашмасинг раиси **Агаталибов Акиф Анвер ўғли** ва Ўзбекистон Республикаси бўйича Евроиттifoқ савдо иқтисодиёти ва саноат палатаси раиси **Гусейнов Севлан Искандар ўғли** томонидан ҳомийликларида чоп этилди.

Тақризчилар:

Нажмиддин КОМИЛОВ — филология фанлари доктори,
профессор
Боқижон ТҲЛИЕВ — филология фанлари доктори,
профессор

Ганжавий, Низомий.

Г 19 **Иқболнома: Достон/ Низомий Ганжавий; [Форсчадан Ж. Субҳон таржимаси; Сўзбоши Ҳ. Ҳомидийники].** — Т.: ART FLEX, 2009. — 288 б.

Буюк озарбайжон шоири, форсигўй Низомий Ганжавий дунёдаги биринчи «Хамса»нинг муаллифи. Хамсанавислар пири бўлган шоирнинг бу буюк асари ҳали тўласинча ўзбекчага ўгирилиб, бир муқовада чоп этилгани йўқ. «Иқболнома» эса «Хамса»нинг бешинчи достони «Искандарнома»нинг иккинчи китобидир. Бу китоб фақат Искандар жанглари тасвири бўлиб қолмай, жуда кўп тарихий воқеалар, ибратли ривоятлар, қизиқ сюжетли тарбиявий руҳдаги ҳикоятлар, донишманд юнон олимларининг қимматли фикр ва саргузаштларини ҳам ўз ичига оладики, уни ўқиган китобхон асло лоқайд қолмайди, бугунги равнақ топган фан ва бошқа тараққиёт мевалари ҳақидаги кўпгина башоратомуз воқеалар баёни кишини ҳайратлантиради. Достонни шоир Жонибек Субҳон ўзбекчага ўгирган.

ББК 84 (5)

ГАНЖАЛИК ДАҲО

Баҳром Гўр шикорга чиққанида ўз маҳоратини намоиш қилиш учун ёнидаги маликадан узоқдан кўринган кийикни қандай отиб беришни сўрайди. Малика: «Бир ўқ билан кўлини қулоғига михла, иккинчиси билан бўғизла», дейди. Баҳром бир ўқ билан оҳунинг қулоғини нишонга олади. Жароҳатланган қулоғини қашлаётган кийикнинг оёғини иккинчи ўқ билан қулоғига михлайди ва ҳунарига баҳо истайди. Қиз бўлса: «Бу ерда ҳеч қандай сир, маҳорат йўқ, бу машқнинг маҳсули», дейди. Ҳазабланган Баҳром суюкли қизни саҳрода қолдиради ва бир сардорга ўлдириб юборишни буюради. Шоҳ кетгач, оқила аёл: «Шоҳ ғазабда шундай қилди, кейин афсусланади. Сен мени бир пана манзилга етказиб қўй», деб бўйнидаги дурнинг бир донасини сардорга беради. Сардорнинг шаҳар четида улкан боғи бор экан, у раққоса, созанда қизни ўша ерга элтибди ва унинг илтимосига кўра 60 зинали бир айвон қурдирибди. Қиз ҳар куни янги туғилган бир бузоқни ўша зиналардан юқорига кўтариб чиқиб, олиб тушаркан. Бузоқ новвос бўлганида ҳам зиналардан эркин кўтариб чиқиб, олиб тушар экан. Кунлардан бир кун қизнинг илтимосига кўра хизматкор овдан қайтаётган Баҳромни ўша айвонга меҳмондорчиликка таклиф этибди. Айни зиёфат қизиган пайтда малика буқачани айвонга кўтариб чиқибди ва пастга олиб тушиб қўйишни шоҳдан илтимос қилибди. Шунда Баҳром: «Бунинг ажабланидиган жойи йўқ. Бу машқ маҳсули», дебди. «Нега энди кийикнинг оёғини ўқ билан қулоғига тушовлаш машқ ҳосили эмас экану, бузоқни олтмиш зинага кўтариб чиқиш машқ маҳсули экан», дебди таъна билан қиз.

Баҳром қилмишидан пушаймон бўлиб, севгилисини саройга элтибди.

Шарқда беш дostonдан иборат «Хамса» ёзишни бошлаб берган Низомий Ганжавий ана шунақа кўплаб ибратомуз ҳикоялар муаллифидир. Абу Муҳаммад Илёс бинни Юсуф Низомий 1141–1148 йиллар орасида ҳозирги Озарбайжоннинг Ганжа шаҳрида маърифатли оилада дунёга келганди. Унинг отаси Эроннинг Кум шаҳридан бўлган, онаси эса ҳарбий саркарданинг қизи эди. Болалигидаёқ ота-онаси вафот этгач, ёш Юсуфнинг тарбияси билан тоғаси Хожа Умар шуғулланади. Низомийнинг аждодлари, таҳсил йиллари ва қайси мадрасаларда ўқигани маълум эмас. Ганжа X–XII асрларда маданият, илм-фан, савдо-сотик анча ривожланган шаҳар бўлган. Шоир асарларидаги далиллар унинг форсий ва араб тилларидан ташқари юнон, қадимги паҳлавий, санскрит ва бошқа тилларни ҳам билганлигини тасдиқлайди. Низомий ўз давридаги фалсафа, мантиқ, илоҳиёт, адабиёт-шунослик, кимё, астрономия, математика сингари фанларни пухта билган, илмнинг инсон камолотида тутган ўрнига алоҳида эътибор берган. У замонасидаги Абулалои Ганжавий, Изуддин Шервоний, Мужириддин Байлоқоний, Анварий, Жамолиддин Абдураззоқ ижоди билан таниш эди. Хоқоний Низомийнинг яқин дўсти эди.

Ёшлигиданоқ шеър машқ қилиб юрган Низомий йигитлик палласида шоир сифатида шуҳрат қозонган. Унинг араб ва форсий тилда ёзган ғазал ҳамда қасидалари илм-адаб аҳли назарига тушади. Уни ҳукмронлар сарой шоирига айлантирмоқчи бўладилар. Моддий муҳтожликда яшаган ва баъзан амалдорларни мадҳ этиб қасидалар ёзган Низомий умрининг охиригача саройга бормади. Низомий Офоқ исмли хотинидан таваллуд бўлган ўғли Муҳаммадни илм-маърифатли қилиб тарбиялаган. Шоир дostonларидаги ўғлига насиҳатномалар шундан далолат беради. Буюк мутафаккир санъаткор 1209 йили ўз ватанида вафот этган.

Низомий бадий ижод билан эрта шуғулланади. Шоир қасидалари васфия ҳамда фахрия моҳиятига эга бўлиб, кўпроқ ижтимоий ҳаёт, моддий борлиқ ҳақида фалсафий мушоҳадалар юритади, адолат ва ақл-заковатли, тадбиркор

ҳукмронларни васф этади. Ана шундай қасидалардан бири ғоятда маъқул бўлгани учун Дарбанд шаҳри ҳокими Офок исмли қул қипчоқ қизини инъом этади ва шоир унга уйланади. Давлатшоҳ Самарқандий (1487) Низомийнинг 20 минг мисрадан иборат шеърлари девони мавжудлигини таъкидлаган. Шоирнинг ўзи «Хусрав ва Ширин»да ғазаллари Дарбанд саройидаги созандалар дастаси томонидан қўшиқ қилиб куйланиши ҳақида маълумот беради. Баъзи ғазалларида Низомий ижтимоий адолатсизликдан нолийди, ахлоқий-таълимий фикрларни илгари суради. Афсуски, бизга қадар шоирнинг ўнга яқин қасидаси ва бир неча ғазалларигина етиб келган, холос. Унинг шеърлар девони ҳанузгача топилмаган.

Шоирнинг Эрон олимлари томонидан турли манбалардан йиғиб чоп этилган девони 10 қасида, 192 ғазал, 5 қитъа, 68 рубоидан иборат.

Низомийга оламшумул шуҳрат келтирган асар «Панж ганж» — «Хамса»дир. Шоир халқ оғзаки ижоди, қадимги воқеаномалар, ёзма манбалардан ижодий фойдаланиб, ҳаётнинг долзарб масалаларини акс эттирувчи бешта дoston ёзди ва улар «Панж Ганж» — «Хамса» номи билан бир китобга жамланган.

Низомий «Хамса»нинг илк дostonи «Махзан ул-асрор» («Сирлар хазинаси»)ни 1178–1180 йиллар орасида ёзган. «Махзан ул-асрор» ижтимоий-фалсафий, ахлоқий-таълимий дoston бўлиб, мукаммал муқаддима ва йигирма боб мақолотдан иборат. Мақолотларда Низомий одам ва оламнинг яратилиши, адолатнинг файзи ва зулмнинг зарари, одамгарчилик, яхшилик, ажодлар урф-одатига ҳурмат ҳамда садоқат, поклик ва сахийлик, инсоф сингари жуда кўп ҳаётий масалалар хусусида улкан мутафаккир сифатида мулоҳаза юритади: ўз мушоҳадаларини ҳаётий ҳикоя ва масалалар билан тасдиқлаб, исботлаб беради. «Махзан ул-асрор»даги инсонпарварлик ғояси, ахлоқий-таълимий қарашлар шоир пандномаларининг энг мумтози эканлигини кўрсатади.

«Хусрав ва Ширин» ишқий саргузашт асар ҳисобланади. «Хамса»нинг иккинчи дostonи бўлмиш бу ишқномани Низомий халқ оғзаки ижоди, воқеаномалар ва «Шоҳнома»дан

ижодий фойдаланиб яратган. Фирдавсий Эроннинг сосоний ҳукмдорлари охириги вакили Хусрав Парвизнинг (590—628) тарихий саргузаштини жангнома тарзида ёзган. Низомий бўлса, шавкатли шоҳ Хусрав Парвизнинг Арманистон маликаси Ширинга бўлган муҳаббатини тасвирлаган. Дostonда Хусрав, Меҳинбону, Ширин, Шакар, Марям, Шопур, Шеруя, Фарҳод, Баҳроми Чўбина ва сарой амалдорлари образи тасвирланган. Шоир Хусравни жасур, тадбиркор, давлатнинг бутунлигини сақловчи шоҳ сифатида таърифласа ҳам севги-муҳаббатда беқарорлигини ва шахсий манфаат учун муқаддас нарсадан ҳам воз кечиш каби маънавий нуқсонларини танқид этади.

Низомийнинг «Лайли ва Мажнун» достонида Арабистондаги Бани Омир қабиласи бошлиғининг ўғли Қайснинг Лайлига муҳаббати тасвирланади.

«Ҳафт пайкар» («Етти гўзал») достони шавкатли Баҳром Гўрнинг севги саргузашти тасвирига бағишланган. Асар Баҳромнинг саргузашти, унинг канизак Фитнага бўлган муҳаббати тасвиридан ташқари яна етти қиссани ўз ичига олади.

Низомий «Хамса»сининг бешинчи достони «Искандарнома» бўлиб, у «Шарафнома» ва «Иқболнома» сингари икки қисмдан иборат. «Шарафнома»да шоир Искандарнинг туғилишидан то Нўшобани асирликдан озод этиб, оби ҳаётни қидириб зулматга киришигача бўлган воқеаларни тасвирлайди. «Иқболнома»да эса Искандарнинг турли соҳа олимлари билан инсон ва коинот, объектив борлиқ, ижтимоий ҳаёт, илоҳиёт хусусидаги савол-жавоблари батафсил ёритилган. Искандарнинг тўрт саёҳати тафсилотлари, идеаллик тасвири, етти буюк донишманднинг ҳаёти ва бошқа жуда кўп воқеалар баёнида Низомий дунёқарашининг гуманистик, ижтимоий-сиёсий жиҳатлари бадиий юксак даражада ифодаланган. Бош қаҳрамон барча билимларнинг донишманди, замин ва коинотнинг ҳамма сирларидан воқиф, кароматгўй ва пайгамбар даражасига кўтарилади. Бундан шоирнинг мақсади «Махзан ул-асрор», «Хусрав ва Ширин», «Ҳафт пайкар» дostonларида йўл-йўлакай ифодаланган маърифатли, адолатли шоҳ образининг мукаммал сиймосини яратиш эди.

Низомий «Хамса»сидаги аксарият образлар биринчи дафъа адабиётда мукаммал сайқалини топиб, кейинчалик Шарқ дostonчилигида анъанавий образларга айланди. Бугина эмас, Хусрав Деҳлавий, Ҳожу Кирмоний, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Очилмурод Мирий сингари санъаткорлар Низомий анъанасини давом эттириб, ўзларига хос услуб ва маҳорат билан «Хамса» ёзганлар. Деҳлавий, Жомий ва Навоий «Хамса»лари катта шуҳрат қозонди. Уларда Низомийнинг мавзу, образлари янгича ранг ва оҳангларда куйланди, шоирларнинг ижодий нияти давр талаби билан ривожлантирилди ва янги тараққиёт чўққисига кўтарилди.

Низомий асарлари ўтмишда аслида ҳам, туркийча таржимаси орқали ҳам халқимиз орасида кенг тарқалган. Ўзбек хаттоғлари шоир «Хамса»сини қайта-қайта кўчирдилар, мусаввирлар эса миниатюралар билан безадилар. Истеъдодли шоир ва дostonнавис Кутб 1341 йили «Хусрав ва Ширин»ни маъно нозикликлари, бадий жозибасини сақлаган ҳолда турк тилига ўгирган. Шоир Ҳайдар Хоразмий бўлса, «Махзан ул-асрор»дан илҳомланиб, ижодий файз топиб «Гулшан ул-асрор» дostonини ёзди. Атоқли шоир, тарихнавис ва сермахсул таржимон Огаҳий «Ҳафт пайкар»ни ўзбек тилига насрда таржима қилган. Навойдан тортиб барча ўзбек шоирлари Низомийни ўзларига устоз деб билишган. Улуғ озар шоири дostonлари сюжети асосида сахна асарлари ҳам яратилган. Таниқли шарқшунос, профессор Ш. Шомуҳамедов Низомий ғазал ва қасидаларини, дostonларидан айрим ҳикоятларни таржима қилиб, нашр эттирди. Хуллас, Низомий асарлари, у улуглаган юксак ғоялар ўзбек халқига ҳамиша қадрдон. Профессор Н.М. Маллаев Низомий ижодининг таълимий, маърифий жиҳати ҳақида махсус рисола ёзган.

«Искандарнома» дostonи ҳам ўтмишда илм-адаб аҳлининг диққатини ўзига жалб этган. Жумладан, «Шоҳнома»нинг таржимони, шоир ва адиб Шоҳ Ҳижрон «Қиссаи Дороби Зарринкамар» асарида «Иқболнома»нинг мухтасар мазмунини баён этган. Нурмуҳаммад Бухорий, Мулла Фозил Хомушийлар ҳам Низомий «Хамса»сини шарҳлар эканлар, «Искандарнома»ни батафсилроқ таҳлил қилишга ҳаракат этишган. Бизнинг замонамизда ҳам Низомий дostonларини

Ўзбек тилига тўла ўгириш анъанаси давом этмоқда. Истеъдодли шоир Жонибек Субҳон «Иқболнома»ни таржима қилиб, кўп хайрли вазифани адо этган. Мутаржим ўз имконияти доирасида Низомий асарининг мазмуни, руҳияти, ғоявий-бадий қимматини ўзбекча ўгирмада ифодалашга эришган; ўз олдига қўйган мақсадини муваффақиятли удалаган. Таржиманинг тўлақонли баҳоси зукко китобхонлар ҳукмига ҳавола.

*Ҳомиджон ҲОМИДИЙ,
филология фанлари доктори, профессор*

ХУДОНИНГ НОМИГА БАҒИШЛАГАНИМ

Ақл бирлан ҳар ерда ганж топилғай,
Худонинг номидан калидни қилғай.

Ақлбахш ҳам Худо, дононавоз ҳам,
Ақли ноқисларга ул чорасоз ҳам.

Сухан кишанларин у еча олғай,
Ожиз руҳларга у қудратни солғай.

Ниҳонни — ошикор, ични қилар таш,
Ақлни раҳнамо айлайди яккаш.

У этди бу сарой шифтини бунёд,
Монанд нақшини ҳам у этди ижод.

Билимин билгали ақл эрур лол,
Улуғ, донолиги эрур бетимсол.

Ҳукмда ошикор, ҳикматда пинҳон,
У сўз айтганда маддоҳ лолу ҳайрон.

Қўяр ким саждага бош, дейди, Олло,
Қилар ўлик-тирик унга тавалло.

Ҳама борлигининг боиси — Ул бор,
Гуҳар маржонининг ипига ким ёр.

Икки ҳазратидан бириси поктан,
Бу на оташу об, на елу хокдан.

Уким етти самога не таратди,
Шарафлар уни, барин у яратди.

Неки мавжуддир, анинг боиси ул,
Барига нисбатан у ўзи мақбул.

Шошар ким кетидан, йўқ унга ҳеч роҳ,
Бу ҳикматдин эмас оқиллар огоҳ.

Мазҳабинг шунча магар юксакдурур,
Таъзим этмак анга шунча фарз эрур.

Десанг зотини паст, неки магар бор,
Тангрига етмагай бировдин ғубор.

Гапирсанг Тангридан магар жўшиб сен,
Гапирма паст-баланд, ҳаддан ошиб сен.

Унинг қудратидан каломдаги чўғ,
Унинг қудратисиз пасту баланд йўқ.

Еру кўкда агар не сир эрур фош,
Чиқорур четга ким фармонидин бош.

Етургай кимни осмондек қасрга,
Олиб кимни самодан тикди ерга.

Ёрутса бир дилни бамисли чароғ,
Ғами бирлан этар бир кўнгилни доғ.

Заррадир олдида комиллик унинг,
Қошида бир каттаю кичик унинг.

Унинг қошида тоғлар бир хазон барг,
Унинг фармонида ҳаёт бирла марг.

Тилли хок¹ на олади қўлга уни,
На чиза олади сувга нақшини.

Ўзга ким тупроқдан одам яратди,
Сувга гул чизмоқни ҳам удда этди?

Адашса йўлидан ким, кўрсатар ул,
Магар ёпиқ эрур эшик, очар ул.

У боис, неки мавжуд, кучда танҳо,
Неки силжувчидир, муқим эрур ё.

Ёвуқ у бирла не жаҳонда мавжуд,
Тирик у бирла ким топган таваллуд.

Бутун борлиқ унинг борлигидандир,
Мукаммал у фақат, ўзгаси хомдир.

¹ *Тилли хок* — гапирувчи тупроқ, яъни тупроқдан яралган одам.

ҲАҚ ТАОЛО ДАРГОҲИ МАДҲИДА

Худоё банданга бўлғил мададкор,
Ҳимматингни бандаларга айла ёр.

Сен яратгансан, яратгувчи ҳамон,
Сен ўзинг бахш айладинг тупроққа жон.

Баҳраманд айла яқин савғосидан,
Эт мени бегона ўз савғосидан.

Не мурод бор, истадим ондин сени,
Ҳар муродким, истаюр жондин сени.

Гар адашган бўлмаса дил ўзидан,
Қўрқади на чархи, на юлдузидан.

Сенки бор, осмону юлдуздан не бок,
Осмон ер қаршисида зарра хок.

Яратдинг бу жаҳонни хўб, муносиб,
Бир беҳиштга бўлди боқийлик насиб.

Бўлмагач ўзга бирон ўз яхшироқ,
Нениким яхши дединг, яхши бироқ.

Тайин эт жаннатингдан жойимизни,
Бадар қил хираликдан раъйимизни.

На билдим ўз, на ўзга чорасини,
Ўзинг бил, чунонки билгумдир сени.

Умидвор ҳар киши бўлгуси муштоқ,
Бири қора эрур, гарчи бири оқ.

Боғингдан кимки сенинг кутса мева,
Эшигинг олдида тавба қилар, ҳа.

Гарчи инсонларда кўпдир эҳтиёж,
Сендан ўзга менда йўқдир эҳтиёж.

Кимга бордимки сўраб ҳожат қачон,
Топганим билдим саховатинг дебон.

Ғанийсан учраганлардин раҳингда,
Зориққанлар нигоҳи дарғаҳингда.

Навомни айлама мудҳиш, дағал, сан,
Калавам учини этма чигал, сан.

Эшигим дўст каби сен очганинг чоқ,
Бошимга сочмагин ёт сингари хок.

Ўзингдин кўзларимга сен нур тарат,
Ўзга кўздин жонга ҳузурни қарат.

Мени парвона қилди шабчироғинг,
Мени бир ўз қуши деб билди боғинг.

Қулингман гарчи, ожиз билма зинҳор,
Мени ҳам қил улуг, бўлсанг улугвор!

Зарра эрурман кичик, кўздан йироқ,
Қудратингдир менга сочган нури пок.

Қудратинг бирла яралганман, аён,
Жами ганж эшигига калидсимон.

Кўтардим сўз бисотин бошга аввал,
Кўҳна қути янгидан бўлсин гўзал.

Қилдинг аввал сўз ясашга устомон,
Қилдинг охир йўлга қадамим равон.

Бул қаро тупроққа бахш этгил сафо,
Кўринмоғи учун тор йўл мусаффо.

Бу тангликдин ўтиб, сўнг йўлда чоғим
Чалар қарсак сенинг-чун қўл-оёғим.

Ишимга қилди қор ҳимоянг чунон,
Юрарсан суҳбатимдан бошинг осмон.

Сенга шодлик йўлидан келганим бор,
Пайғамбаринг сўзин этмасман инкор.

САХОВАТПЕША ПАЙҒАМБАР НАЪТИДА

Қилмайин даъво Муҳаммад тахту тож,
Олди шамшир ила шоҳлардин хирож.

Йўқ, бу ёлғон, аслида тахти баланд,
Тождор эрди, эди бахти баланд.

Фалак тахтига тани эрди маҳрам,
Боши кўк тожига эрди соҳиб ҳам.

Художўйдир ўзи, фаришта тимсол,
У боис, Тангридан ёғилди иқбол.

Даракчи бизга жаннат шодлигидан,
Халоскор тор дўзах бедолигидан.

Коинот оқшомин оқ тонгидир ул,
Оби ҳаёт қароси — рангидир ул.

Қилса бошин гар баланд кўк тоқидан,
Сўкилур сабзаранг бурқаъ чокидан.

Бизга руҳларнинг сафар тулпори у,
Бизга Аршнинг йўллаган чопари у.

Арзимасмиз гард бўларға кўйиға,
Арзимас бошлар бошин бир мўйиға.

Ул туфайли ранжу роҳат нашъали,
Тун чироғ у, кундузимиз машъали.

Қайси дилки бўлса комилликка хос,
Айлагай мавжуд гуноҳидин халос.

Марду ботир ул ҳама сарвар аро,
Мумтоз ул жумла пайғамбар аро.

Ерга беҳишдан чиқиб Одам Ато,
Бўлди беҳишт поку ерга ганж ато.

Чикди қудуқдан Юсуф оии магар,
Чикди чашма у қудуқдан ой қадар.

Хизр агар Оби ҳайвондин кечар,
Муҳаммад сарчашмаи жондин кечар.

Қилди агарким балиқ Юнусни ов,
Қилди балиғу илонни қул у дов.

Даврини ўтқазса совутдан Довуд,
Муҳаммад тўзғитди кийиб юз совут.

Сулаймон тахти гар елдай омонат,
Муҳаммад тахтидур дину диёнат.

Мусийнинг чодирини гар Турдан эрди,
Аҳмаднинг шоҳ ўтови нурдан эрди.

Исо бешиги гар етди фалакка,
Муҳаммад бешигисиз учди якка.

Ҳар чароғ ёғининг сочган зиёси,
Эрур сенинг шамингнинг бир гадоси.

Сен ўшал чашмадирсан, суви ҳам пок,
Бу сувда сўнгра ювди юзини хок.

Замин покланди хуш тароватингдан,
Жаҳон дарддан халос табобатингдан.

Ғоза бирла чехраси хуш табиб у,
Худо амри-ла қўлда нўшдору.

Хокилар дийдасин равшан нурисан,
Фалакликлар жонин чин ғамхўрисан.

Номинг зарб этилиши — сўз жилоси,
Жоминг қултуми боқийлик давоси.

Магар ҳўпларки жомингдан бирор зот,
Доғу дарддан бўлар фориг умрбод.

Мабодо бўлмаганда шарбатинг зўр,
Йўқ эрди мен сифатли хоки майхўр.

ДУСТЛАРНИ ЁДЛАМОҚ ВА ДОСТОИНИ ЯНГИЛАМОҚ БАЁНИ

Эврилар эрканки то тинмай замон,
Ўзга устод истагай кунлар ҳамон.

Чалгитар йўлдан азал куйларини,
Янги оҳанг дейди ўз ўйларини.

Чиқса ўйинчи ўйинга бемалол,
Кўрсатур парда оша пайкар жамол.

Чиқмай афсунгар измидан кўғирчоқ,
Айлагай халқ кўнглини бир лаҳза чоқ.

Эскириб, келса яроқсиз ҳолга гар,
Янги кўғирчоқни у пастдан олар.

Сўнгра шундай қисса бошлар янгидан,
Айлаб огоҳ кўҳна безак рангидан.

Гулсоз хурмо ясаш бирла азал банд,
Биридан бир хурмони ясар баланд.

Гуҳардин пушти ранг айри эрур кам,
Олар гуҳарни тошдан бошқа одам.

Келинчагим кўраркан, барча лолдур,
Қиёсдан кўп баланд соҳибжамолдир.

Бу номамдан недир руҳан кутарсиз,
Афсуски, янги бир суҳан кутарсиз.

Асов отман, қилиб ахийри тоат,
Шитобликдан кечиб, қилдим итоат.

Ганжим бор, армуғон этолмаам аммо,
Қани ёшлик, қани жонон, дариго!

Сочар йигит отин тақаси оташ,
Оловга наълини чол отади ғаш.

Олов ойинани гар равшан айлар,
Синиқ ойинадан ким жавшан¹ айлар.

Киши дилида гар ноёб сухан бор,
Фаришта куйчига эрур мададкор.

Эрур афзалки ҳар қандай сухандон,
Хаёлу фикри чиқса жону қондан.

Менда ҳам пинҳона бир куйчи бордир,
Айтди ёшурин сўзи бирла кўп сир.

Юрипти ул сухандон энди хомуш,
Менга сўзлашни ҳам айлаб фаромуш.

Ҳам эшитилдию эшитди, майли,
Иш ошкор бўлмади фармон туфайли.

Шоҳ Арслон кетди ерга кўйгани бош,
Қаёқдан менда сўз айтмоққа бардош?

Магар шоҳ давлати бўлса мададкор,
Қиларман шаънига янгича гуфтор.

Бу тор йўлларки, ундан кўрққанимдан
Юзимдан кетди ранг, қудрат — танимдан.

Фикрлар босди тўфондай йўлимни,
Келиб тун олди ухлар манзилимни.

Кўнгул танглигидан зулмат бу кеча,
Йўлим торлиги сочим толасигача.

Йўлим қайдан бўлар бу тун маҳал оқ,
Қудуқни кўрайин бу йўлда қандоқ?

Фалак доғида қолди қоровулгоҳ,
Фил оёқ кўйди соқчи бошига, оҳ!

¹ *Жавшан* — ялтироқ мато.

Оху пайдо бўлиб майсани юлди,
Замин киндигидан мушқлар қуюлди.

Гар йироқ парвонага, ул шам эмас,
Нурни ром этмасни парвона демас.

Қўлда қоғоз, ўлтирардим тун аро,
Юзим тун савдосидан эрди қаро.

Баҳр гаввосидек дур излар эрдим,
Бирин отиб, бирин керакли дердим.

Ўтди учдан бири туннинг ниҳоят,
Чўзилгай қолган икки қисми ғоят.

Фалак чопишидан кетмоқда суръат,
Хўрозлар тилига оқшом кўйиб ҳад.

Мен оқшом сочидан, кулбаи тангда,
Тўқий мато либосга етти рангда.

Мовий хумдан гоҳо гўё Масиҳо,
Бир заррин олдимۇ зангори гоҳо.

Мурувват аввали кўп айлади кор,
Эди валийнеъмат эҳсонлари ёр.

Хўй устуни эди соҳиби олий,
Кимда бордир унинг қадди ниҳоли?

Жаҳон бўлди саховат ганжидан пур,
Сахога боғлади сўз мулкидин дур.

Қадим сарой аро мен кўрмадим зот,
Ки қилса анжомин ғам қули барбод.

Уторид¹ Муштарийни² кўрди ундан,
Узугимга ўйилган муҳри шундан.

¹ Уторид — Меркурий сайёраси бўлиб, қадимда фалак котибаси деб аталган.

² Муштарий — Юпитер сайёраси. Уни Биржис ва Ҳурмуз деб ҳам аташган. Қадим мунажжимлари уни қутлуғ ҳисоблашган ва Катта бахт ёки Фалак қозиси деб аташган.

Жаҳон айёр, у найранг йўлга киргай,
Қара, жаннатни у мендан яширгай.

Ишим барбоддир, эзди кетма-кет ғам,
На бордир ғамгусорим, бор на ҳамдам.

Тугар қанча суханни бир ҳикоя,
Қанча мева тугар бир хурмопоя?

Ул оқшом эмин эрдим ухламоқдан,
Сузардим ложувард ҳовузда мен шан.

Қандай тун эрди тун? Ул туби йўқ чоҳ,
Анжомин отди унга қуёш ва моҳ.

Қаролик бўлди у тундан қолар из,
Туҳматда ёғду соя бўлди шаксиз.

Олиб шоҳ давлатидин қўлга сиртмоқ,
Тутибмен бир талай оҳуни шул чоқ.

Чуқур дарёга отиб шаклини мен,
Ўғирлай шўх балиқлар ақлини мен.

Шаҳаншоҳ толеи учун тикиб кўз,
Хайрли соатидин бошлайди сўз.

Уни сўнг шоҳга мен пешкаш қилойин,
Ҳабаш аҳлига унда қоришиқ Чин¹.

Етиб манзилга, йўл анжомларини
Гаров айлай шому субҳга барини.

Ақл пешвоз чиқар жаҳонда кездим,
Шоҳим ҳимматини ҳар онда сездим.

Гуҳар излаб тешам ҳам конга етди,
Юрак жигарни еб, поёнга етди.

¹ *Ҳабаш* — қора сиёҳнинг, *Чин* — оқ қоғознинг рамзи сифатида олинаётир.

Қуёш шоҳона айлаб тикди чодир,
Қояларга ипин боғлади бир-бир.

Турдим, йўқ менда ахир тунга тоқат,
Курай ҳозир дедим бир базми роҳат.

Қўйибмен мисли султонлар каби тахт,
Руҳонийлар кўчасин бошига нақ.

Жами ашёненим янгича тердим,
Бу ерда ақлу идрок пешрав эрди.

Маю райҳон газак — биз ҳамнафасдур,
Забон, сирру сухан бор, ушбу басдур.

Бошим май оташин олди, аёндур,
Сухан бирла саховат ёнма-ёндур.

Чиқиб наъраларидин булут баланд,
Бўлди дур сочиш билан қуйига банд.

Юрагим оташ, иқболим эди шер,
Тилим ушбу юмишда эрди шамшир.

Беради икки жой эр қалбга рағбат —
Олов қоши ва ё шер қоши албат.

Магар ҳамзот эса оташ билан шер,
Не жонлиғ бор, улар барчасини ер.

Қўлимга тутди бахт юлдузи чоғи,
Хурмуз¹ дафтари, Зухра қўнғироғи.

Ясаб сўздан безаклар сочаман гоҳ,
Ҳикмат ганжи эшигин очаман гоҳ.

Тўлатдим гавҳар билан дунёни гоҳ,
Ахир бор гавҳаримга харидор шоҳ.

¹ Хурмуз — Муштарийнинг бошқа номи.

Яна мен конни қайта ишга солдим,
Заминдан мағзи ганжни кавлаб олдим.

Кўрингай даъво нечун ёлғон агар,
Зар билан оташ кучин шунда синар.

«Шарафнома»га бердим янги парвоз,
Суриб мовийга оқ ҳал бирла пардоз.

Бу назмим қайтадин чиний ҳашам-ла
Қилар то қайгача туркона ҳамла?

Не экдим аввало, не унди охир,
Бўлар шундай синиқдан тўғри зоҳир.

Неча йиллар ўтиб, гавҳарга шайдо
Кўлида кўрмади бундайни асло.

Келиптики аниқ гавҳарфуруш ҳам,
Мато гар сотилар, савдога туш ҳам.

Фармон айлади шоҳ, боғни безанг, деб,
Суман экинг-у сарв бўлсин башанг, деб.

Дили покиза шоҳ фикрати ҳаққи,
Итоат илмининг қудрати ҳаққи,

Чаманда шундайин бир сарвни безай,
Унинг ёдига ичсин анжуман май.

Магар сўз тугди менда янги мева,
Тақлид айлар унга кўп янги шева.

Ўткир шаҳдли фикр ҳар дилга даркор,
Қиличнинг ўтмасин кесмоғи душвор.

Сухан айтиш осон оддий кишига,
Қусур кўпсўзлилиқ назм ишига.

Жавоҳир олса ким тошдин иликка,
Ким сўз-ла чанг солар қийинчиликка.

Хатоларни ширин орзулар уйди,
Юрак алангасин юракка қуйди,

Ки тўлди тафтидан бошим тутунга,
Куруқликдан тан айланди ўтунга.

Куёвни чалгитар бокиралардай,
Мену шоҳ қошида тоқатга бўл шай.

Қара, қиссам қаерга тикди чодир?
Таърифнинг қайга йўл солмоққа қодир?

Бу ўткир жодулар айлар мени лол,
Баланд Бобилни қандай этди ишғол?

Зухрони Занд¹ бирла пайванд этди ким?
Куй билан Ҳорутни² ҳам банд этди ким?

Сеҳрдан у Оби Зардуштни ютди,
Занд-ла тирик олов оламдин ўтди.

Етар қатраю дур денгизга бешак,
Ташийди Басрадан хурмони эшак.

Булутман олтиқат кўк узра сузган,
Жигардин томчини юртларга узган.

Мени ичмакка бор майса — хуморим,
Яшиллик ёмғиримга ташна-зорим.

Бағрини соядек нур йўли тилган,
Ўзин ундан бироқ парҳезда билган.

Гарчи ғалва мен боис уйқулари,
Ирмоғим файзи эрур бор сувлари.

Жами ичгувчига май сарфи мендан,
Ишонч васиқасининг ҳарфи мендан.

¹ *Занд* — зардуштийлар «Авесто»сининг изоҳи.

² *Ҳорут* — фаришта, инсон бўлмиш аёл — Зухрани севгани учун жазоланиб, Бобил зиндонига ташланган.

Мурувват мўллигин топдим у ёқдан,
Юз ўгирдим шу важ ўзга булоқдан.

Пўлатни покладим хилватда зангдан,
Ярақлар кўза ҳам ёқути рангдан.

Бериб ойнага сайқални гоят,
Уни покликка жой қилдим ниҳоят.

Чиний девори нечоғлик кўрумлик,
Нетиб сувратини мақтайди румлик?

Калидни ганж учун ким орзу айлар,
Риёзат чеккани ўзини шайлар.

Деди доно киши ёшларга ҳикмат,
Хароботдан тутун чиқмайди минбаъд.

Жуда кўп туш бўлар даҳшатли аввал,
Берар шодлик учун пок кундузинг гал.

Солур кўнгулга кўрқувни талай иш,
Уни бир ёқли айлар аммо олқиш.

Тўлди гиж-гижлаш даъвосидин жаҳон,
Кўрқамен, чарм супрага сачрайди қон.

Бўлса серёмғир башарти саратон,
Бўлғуси чилла ҳавоси қаҳратон.

Гар ҳаво ёмғир сувидан бўлса нам,
Қиздира олмас қуёши лойни ҳам.

Одатига қилса амал куз магар,
Йироқ ўлғай латифликдан саболар.

Сув, булут намлигинин кўзур вабо,
Бўлар оғир нафас ўтмоғи ҳатто.

Бўлай ёқиш ила гулханни машғул,
Унда ёнсин сандалу уд, атиргул.

Удни ёқурман базм қурганда шоҳ,
Сенинг аҳдномангга сололмам нигоҳ.

Бўлди қуллик Тангри берган исматим,
Йўқ менинг қулликдин ўзга хислатим.

Ўгирмас юз ёмон ё яхши дамлар,
Замон даврасидан устоз одамлар.

Нени мўлжал қилар: айлар у тайёр,
Билар, жанжалчини фалак қилар хор.

Жаҳонда йўқ қўшиқчи хулқи буткул,
Ўзин қўшиқчига жўр айламас ул.

Торларин созига боғлаб кўрар у,
Узай деб торни сўнг кўлин урар у.

Икки қурт бор, ипак ўраш билан банд,
Қилар даъвоси — ўт-сув бирла пайванд.

Ипакхона бири ўзига кургай,
Бири бирла ипак карвони юргай.

Ари ҳам икки хил асалхонада,
Алдоқчи ё шамга бир парвонадай.

Бир арининг касби еб ётиш эди,
Ўзгасин — пинҳон қилиб тотиш эди.

Зарра-зарралаб бири ташиб асал,
Бўлди асалхўр юз аридин афзал.

Ўзини урар шитоб тунда ҳам тик
Кабоб бўлмоғини билса-да каклик.

Ёниб у мақсади ҳирсида ғоят,
Куйибми ёки хом, етгай ниҳоят.

Башарти қийнасанг, дарддан ёнарсан,
Қолурсан бўлмасам хом, муз тўнарсан.

Етти бош аждаҳодур асли осмон,
Қилади захмига у Ойни қалқон.

Дунё — сув рангли чош, тоғорадир, рост,
Сен — тупроқ ғалвири, фалак — қонли тос.

Бўлса ул тоғора сенга гар обрез,
Сен тупроқ элагич галвири бўл тез.

Қаер хок ташланар, сув олинар ер,
Тосу ғалвир уни ўз жойимиз дер.

Бу нилий хум сеҳрли хум ниҳоят,
Этар дунёга юз хил ранг иноят.

Мабодо минса хумни жодулар гар,
Жодугар узра кўр юз мингта хумлар.

Фалак ҳисобидан ўзни эмин бил,
Баландинг пасту пастинг сарфароз қил.

Ўзингни гоҳ баланд, гоҳ паст қиларсан,
Баланду пастни гар раво биларсан.

Бу парда оша осмон бирла йўқ жанг,
Эмас бу парда ҳеч кимга ҳамоҳанг.

Ўйинчоқ бирла гарчи дунё ҳамранг,
У ўйнай олмай, бу чордевор танг.

Кимки сал кўтарди гарданин баланд,
Барчаси солғай бу гарданга каманд.

Қизил тулки раво бўлса тумоққа,
Кучуклар шай қаросини емоққа.

Жой қилар бу чорсуда дерди таъбим,
Бўлди қорним чорсу, тўрт пойли¹ каби.

¹ *Тўрт пойли* — тўрт оёқли, яъни жонивор каби, демоқчи.

Бошимни тўрт қават болишга қўйдим,
Уни бош кундаси деб дилга туйдим.

Жаҳон равотида икки эшик бор,
Бирин орти баланд, бирин эса — ғор.

Баланд чиқмас эшикдан кимса роҳи
Ва қайта ташқари чиқмас нигоҳи.

Қурийди кимда-ким тушса бу чоҳга,
Гўё қор айланур шу лаҳза яхга.

Совуқ қор топширди иссиқликка жон,
Туғилиб бир зумда ҳам ўлди шул он.

Липиллаб шамъ мисоли сотди ёғду,
Кўмиб ким қанча тунин сўнди сўнг у.

Қайиғи соз эмас кимнингки, аввал
Сузишни билмоғи даркор мукамал.

Магар денгиз чуқур, балиққа зинҳор
Хатар солмайди ёққан ёмғиру қор.

Асов от не учун шошган кишига?
Минилган, ёввоши ярар ишига.

Бўлди жаҳон макру фан бирла жаҳон,
Ки сендан сув тўкар, мендан гаҳи қон.

Бўлди осмон доғу дарддан бир осмон,
Қилар кўк рангимиз гоҳ, гоҳ — заъфарон.

Бу йўлда кимда-ким пардани созлар,
Ки йўл таомилин бешак эъзозлар.

Йўлимга изладим раҳбарни доим,
Йўлимнинг боши бор, йўқ раҳнамойим.

Неча вақтки, ўзар вақтим ўлимдан,
Умидим бор ҳали умр йўлимдан.

Яна лашкар суриб ғафлат келар-ку,
Бошимни келтирар ёстиқ томон у.

Хаёлим туш сари бадар этарман,
Умрим афсоналар қадар этарман.

Бу қанот, билмадим, қайларга уч дер?
Оёгим, билмадим, қайларни қуч дер?

Бири бирига зид йўл чорсусида
Кексами, ёш, мен юриш орзусида.

Кексалик тўрига ружу қиларман,
Замон мардумларидан айриларман.

Мабодо мен танам ёшартирарман,
Кишилар жонида умр сурарман.

Яшарсам кексаликдан, хуш нечоғлиғ,
Улар қадрига бир андоза янглиғ.

Тугунларни бу туккандир магар тор,
Ранжимасман нечаким ҳамраҳим бор.

МУЎЖАЛЛАНГАН ҲАР ИШДА ҚОИДАГА АМАЛ ҚИЛМОҚ ҲАҚИДА

Мавж уриб тошса сероб дарё агар,
Чиқар ташга садаф домидан гавҳар.

Булут оловини сочганда мавжга,
Замин кўланкаси чиқади авжга.

Омад боқди кулиб мен ёққа такрор,
Тутинди бот дилим сўз бирла дўст-ёр.

Оғиб тун, бўлди равшан кундуз ҳусни,
Ўчирди тонг шуъласи Сириусни¹.

¹ *Сириус* — юлдуз номи.

Ўрnidан енгил яна кўзгалди бахт,
Дилим кувончини сўз чархлади шахд.

Этса омад бахт калидин муҳайё,
Қаро тошдан қилар гавҳарни пайдо.

Қўшилса кунга кун бўлғуси даврон,
Бир кун эрса дому ўзга бири дон.

Чизикни қўлга паргор¹ олганидай,
Қилди фармонимга сўз мулкини шай.

Хоҳишимдан қўйиб юксак, дедим ман,
Бўлар мулкимга ким ярашиқли, шан.

Бу шаҳарга бўлиб иқбол мададкор,
Қиларкан энди у кимни ҳукмдор?

Ақл дер, шаҳриёр бўлғуси ул зот,
Бўлса кимнинг исми ўлкаларда ёд.

Сахо бобида кимки бўлса ғолиб,
Жаҳонни ҳатто бахш этмоққа толиб.

Берар чумолига чумолибоп ем,
Қилар фил хўрагини фил учун эм.

Қилар ишни чала, ким мастлик айлар,
Қаламга қўл уриб у ҳолда найлар.

Чумоли филга совға келтирур гар,
Жаброил маошин пашшага берар.

Экан, шоҳлар иши қаҳру ғазабдир,
Мезонни билмайин охир харобдир.

Танимай бошини найзада бир роҳ,
Бири мастлик ила итқитди кулоҳ.

¹ Паргор — циркуль.

Улуғлар оз-у майда олди бисёр,
Улуғлар шаъни чекди бундан озор.

Ақлга зид сахо сўнги — гадолик,
Нечун йиртиқ довул — нохуш садолик.

Бир иш қилар эсанг аввал ниғаҳ сол,
Ки бирдан мингга қадарлик санай ол.

Буюм пардай ва ё оғир ниҳоят,
Кўтармакдин қилур ҳаммол шикоят.

Наҳот ёш новда кўҳна шохга жоиз?
Шеруя сўйди Парвезни шу боис.

Аррани солма кексайган дарахтга,
Шу важ Заҳҳок юрар зор тожу тахтга.

Жаҳондор — бир булутдир, бирда — офтоб,
Бағишлар навбати-ла оташу об.

Сочар дур қўли денгиз оғушига,
Яширар лаълни у тоғлар тўшига.

Қаерда туғини кўтарса юксак,
Ечади боғичин ҳамённи бешак.

Қилай шукронасин бу тождорни,
Сотиб шафқатни, олар ифтихорни.

У тоғ қатламидан баркка қадар то,
Билади барининг қадрини ҳатто.

Қараб хулқига қилди қадрини ул,
Қараб сўзига ҳаддин билди буткул.

Шу важ мақтов тўридан бўлди жойи,
Яралди ичра йўқ ундан киройи.

Сўрар номамни боз мендан халойиқ,
Унинг шаънига номам бўлди лойиқ.

Бўлак кўп шоҳни ҳам биларман, аммо
Ғарибгоҳда бирин кўрмадим асло.

Бошлар кўрдимки, ақлидан жудодир,
Нопоклик бирла бош олмоққа қодир.

Дастурхони қуруқ, лофига йўқ ҳад,
Ҳама ориғ аро букчайган ул қад.

Феъли сарроф сифатлик аҳли савдо,
Жигархўру либос даллоллари ё.

Кўрибмен ушбу ипни лаъл билан пур,
Сири денгизчаю лафзи гўё дур.

Харидор гар муносиб шу қадарлиғ,
Суханим бўлмасин нечун виқорлиғ?

МАМДУҲ ШАРАФИ ХУСУСИДА

Эмиш, мовий гилам узра, ҳавода,
Бор оппоқ бир хўроз юксак самода.

У тасма бирла чалса довулин гар
Қанотин сўнг қоқар бошқа хўрозлар.

Ҳамон ўша қушидирман самони,
Ки ҳар бомдодда айларман навони,

Овозимдан шаҳарнинг қушлари ҳам
Урар бонг мисли сўзлагувчи олам.

Низомий, ганжинанг кишанини оч,
Ниҳоят Ганжа асирлигидан қоч!

Тутилган сайдинг олиб кел, аён эт,
Йиғилган ганжинг иш сори равон эт.

Бўлиб бахтдан улушинг ушбу бойлик,
Бўлар оламга нур сочмоққа молик.

Битибсан зарб-ла шаҳ номин зарингга,
Ўқи хутбанг, чиқ энди минбарингга.

Улуғла шаҳ буюк айёмини сен,
Шарафлаб хутба, зарда номини сен.

Қанча-қанча шоҳни букди ер қадар,
Шоҳнишон Малик Иззудин, музаффар.

Тарафдор Мавсулга фарзоналикда,
Қадархон шоҳларга — мардоналикда.

Шарму шавкату доноликда Маҳмуд,
Пўлат қўлида мумдай, мисли Довуд.

Маҳмудий — шоҳлигин сулоласидур,
Довудий — муҳрининг зуволасидур.

Баҳор ул, қошидадур меваю гул,
Қошида сайрагай кумрию булбул.

Бўлиб базмида мисли навбаҳор ул,
Эмас тангаю дур сочмоққа машғул.

Қуяр жомига кўҳна майни лим-лим,
Қилади ложувардни лаъли таслим.

Қиличи борки, сувдан оташ ўсгай,
Булут офтоб юзин ўртада тўсгай.

Этар шоҳ лочини қайларда парвоз,
Фалакдан шоҳга у йўллайди овоз.

Самога бургути учмайди дарров,
Токи ой ва қуёш бўлмас экан ов.

Ким экан у шоҳлигига боқиб тик,
Қилар сийрату тарзига ўгирлик.

Қаро сургай охир ўғри юзига,
Этса арқон ой нуридин ўзига.

Сароб билмас, қаердан бошланар сув,
Харобдур ташналар чопавериб зув.

Қилиб кулча гумон ким боқди моҳга,
Йиқилди нечалар беҳуда чоҳга.

Фаришта туюлар дев ҳам йироқдан,
У — зулматдан, бу эса нури покдан.

Мурувват шоҳига Тангри эрур ёд,
Керагича вафою меҳри бунёд.

На мен хизматида азоб чекибмен,
Дедики, таҳсинига бош эгибмен.

Уни қандай само ўзига чорлар,
Куёшдан-ку, ўзи зиёда порлар.

Ёзай десам агар тўғрисини нақ,
Гувоҳдир Кайпашин сўзи муҳаққақ.

Кайпашин номигаки ул сазовор,
Унда Кай белгиси, Кай савлати бор.

У боис бу жаҳон қайта тирилди,
Гувоҳман, қанчаларни бахтли қилди.

Ўша зилзиладан йиртилди осмон,
Шаҳарлар бўлди ер тагига пинҳон.

Кулатди тоғни даштга кучли титроқ,
Тўзон солди фалак бўйнига сиртмоқ.

Заминки, чайқалиб осмонга тошди,
Дунё ўйинидан ўмбалоқ ошди.

Чиқиб зарбали дам бурғу ичидан,
Балиқ сирпанди ҳўкиз ўркачидан.

Фалакда узилиб кетди-да занжир,
Замин бўғинларидан синди бир-бир.

Замин аъзоларин сув бирла боғлаб,
Писанда бирла тоғ кўксини доғлаб,

Юсуфлар чехрасига шайлади мил,
Мисрликлар сари сурилди-ку Нил.

Қолмади ўз ўрнида дийда бирон,
Бир жаҳонча сурма кўйди ҳам жаҳон.

Эзилди ерга қаттиқ йиқилиб тоғ,
Сиқувдан бўлди пора-пора шундоғ.

На қолди бир тизим яроқли мунчоқ,
На қолди тикка турган бир девор, боқ.

Ўша кун қанча ганж шамолга учди,
Шанба оқшоми Ганжа ёддан ўчди.

Неча эру аёл, кексаю бола,
Баридан қолди ёлғиз ўтли нола.

Жойида қолди тизим гавҳар омон,
Ипга йўл кўрсатди шоҳ ўзи томон.

Бу гавҳар гавҳари бахтига шояд,
Бўлди шоҳ ҳалқадин олис ниҳоят.

Шавқати бирла бу юрти харобот
Қисқа фурсатда бўлди Румдин обод.

Зилзила шиддатин дарзлари кетди,
Хароботларни энди олис этди.

Бормикин тахти осмон ўзга шоҳ бот,
Ки этса қайтадин шаҳарни бунёд?

Териб кўтарди борин қайта гарддан,
Деворин янгидан тик қилди зардан.

Сочиб вайроналарга беаёв ганж,
Кувилди мамлакатдин қайғу ҳам ранж.

Урди қулф ҳар ганжидан нақ юзта боғ,
Ёнди ҳар бир хонадонда юз чароғ.

Мамлакатга улки нур сочди холис,
Хароблик дарғаҳидин бўлсин олис.

ИТОАТГУЎЙ ХИТОБИ

Шукр, офтоб сочар бош узра ёғду,
Кўринар ёруғида неки бор, у.

Бўлса ҳам нур жинсидан гарчи чироқ,
Кўриб бўлмас узоқни узсиз бироқ.

У эмас шунчалик бир шоҳи тождор,
Анинг ганжинасида юз тожи бор.

Шундайин шоҳ бўлдиким у, ҳар замон
Айлади ҳар бошга тожни армуғон.

Қайси бошки этди ҳис кибру ҳаво,
Кўрди шамшири у бошни нораво.

Туғу адлин кўтарса қанча шоҳи,
Зафардан шунча сархушдир сипоҳи.

Зафардин бўлди нурли кенгашинг ҳам,
Оёққа қалқди ҳаммаким ўшал дам.

Базмгоҳдин Каён ўтгани боис,
Бошингда қилди тожни ёшлигинг ҳис.

Бугун фармон этарсан халқ гамин еб,
Яралгансанки, сенга яхшилик зеб.

Жаҳон шоҳларининг тождорисен, то
Буюклар бошиға тож этдинг ато.

Ковусу Кайхусраву на Кайқубод
Бўлди ҳиммат бобида сендин зиёд.

Адолат бобида тенг сен бирла ким,
Каёнийлар сенга лойиқ мулозим.

Нилий етти сарой осмон қадар чўнг,
Қиларсан сен унинг танг пардасин кенг.

Низомий ёдига жомга қуйиб май
Кўтар шоҳ Кайковуснинг ичганидай.

Ўша жомга қани Тусча¹ қуйиб бир
Ки «Шоҳнома» ҳақин Маҳмуддан ундир.

Ворисмиз икков икки кўҳна конга,
Саховатга сен-у менман — суханга.

Берилмаган экан аввалига қарз,
Ворис ҳаққин вориснинг бермаги фарз.

Бирон зот демаганни дедим авло,
Шундай қил ишни, у сир қолмас асло.

Ақл берди сўз айтган чоғда далда,
Мадад берсин сен ўқиган маҳалда.

Сену менга мадад қўлини тутсин,
Қадам қўйса сухан, у ўнга ўтсин.

Шу гулгадир менинг яшил бу боғим,
У айвонингда тунги шамчироғим.

Базмни бега, ёнсин жомда алвон,
Ки жуллоб пишди мисли бизда ҳам қон.

Май ич, баҳонани дилиннга дур² тут,
Муҳрланган лабим, мени маъзур тут.

Тетиклик бахш этар руҳингга бу жом,
Май ичдинг ундан, ичгайсан бу айём!

¹ *Тусча* — Тус шаҳри таомилига кўра қуй, демоқчи.

² *Дур* — узоқ.

Дилинг покиза бўлгай, қудратинг — ёш,
Баҳодирига бор жаҳонни — сен бош.

Сен бу дунё чархига солган барот,
Айлагай ҳатто самони-да барбод.

Мовий кўк тахт эди пойингда ҳар он,
Қачон тушган эди пастга у осмон.

Қиличинг оқидин кўш тиғи намдир,
Токи сен бор, само ерга қарамдир.

Дур сочар тиғинг ёқар ғанимни бот!
Каён бигизи мовий сендан, ҳайҳот!

Машаққат — баҳри улканда сузибмен,
Буюк ёдгорни сенга етқузибмен.

Неча кас ёдгорингдир фавқулодда,
Бу ҳам бири, бу сўзни сақла ёдда!

ДОСТОННИНГ БОШЛАНИШИ

Чиқиб бош файласуфларга юнондан,
Қазиди кўп жавоҳир тоғда кондан.

Жаҳонгир шоҳга бир йўл эрди дунё,
Фалакка чиқди бу йўл гарди гўё.

Юнон юртига келди кўп йироқдан,
Сочиб юртига нур мисли чироқдан.

Билимга бурди юз мусиқадан у,
Топиш бир раҳнамо — дилига орзу.

Фалак кибрин тешиб идрок билан ул,
Ёпиқ сирлар эшигин очди буткул.

Ўзига излади дастурни чандон,
Юнону паҳлавий, дарий суҳандан.

Боқди форсий мисралар имдодиға,
Оқди бу оби равондай ёдиға.

Яна нечоғли эл-юртлар тилидан,
Юноний жинсиданми, Рум хилидан.

Шу фармон жами файласуфгаки, то
Қилинг таржима не илм бор ҳатто.

Шимиб ҳар бир илмдан қатралаб дур,
Ниҳоят жамланиб денгиз бўлибдур.

Таратди ҳар садафдан гавҳари нур,
Келди ошкора Румдан дарёйи дур.

Қиёсан боғлади тарозу аввал,
Китобки, дунёни билгич мукаммал.

Бири дафтарни руҳонийга хос панд,
Юнонликлар шу важ тирикка монанд.

Искандар лавҳидан сўнг Румда доим
Темир бўлди гўё мумдай мулойим,

Бўлишди қаҳру меҳр йўлидан огоҳ,
Не бор, етти қатидан кўкни ногоҳ?

Гуҳар сочган садафдан энди кўзга
Кўринмас Интиёхисдан бир ўзга.

Қарагин, қанча ёш орзу, ақл бор,
Юрточар шоҳ туфайли бўлди ошкор.

Ул доно ишни билишда устивор,
Шаҳаншоҳлик тахтига бўлгач сувор.

Ишорат бўлди чўнг тахтдан ҳамоно,
Яқин ҳамда азиздир бизга доно.

Устунлик изламас бири биридан,
Гар огоҳ кимки илм-хунар сиридан.

Топар қадриники, эъзозда бўлғай,
Ҳунармандлик баланд парвозда бўлғай.

Билим бобида кимнинг қадрики бор,
Ўша шоҳга надим бўлғуси зинҳор.

Илм бешигида тебранди юрт нақд,
Мулозимлар этиб илм сари жаҳд.

Илмдан ҳамма юз порлади охир,
Олимлар илми бўлди кўпда зоҳир.

Илм-ла шоҳи банд бўлганидан сўнг,
Юнон овози бўлди илмдан чўнг.

Юнон воҳасики битди варақлар,
Яшар илми номи ўтса-да вақтлар.

Чодирин боши боғлиқ гарчи кўкка,
Тоатгаҳида у тушарди чўкка.

Ниҳонхонаси бор эрди, теридан,
Симу зар боғламас бирон еридан.

Қизил тол шохидан чайла ёпилган,
Гилям ўрнига оқиш хок сепилган.

Тўларди кўнгли домгоҳида ушбу,
Оларди чайлада ором фақат у.

Олиб шоҳона тожин бошидан ул,
Камар боғлаб бўлар хизмат-ла машғул.

Қўйиб пок хок юзига ўз юзин у,
Чиқарди дарднок оҳин узун у.

Эришган омади шукрини қилди,
Яна келар мадад фикрини қилди.

Зафарларники, иқбол берди аввал,
Жаҳдидан-мас, Худодан билди ҳар гал.

У дуо этгани пардада эрди,
Ҳамон дуони шоҳ ўшанга дерди.

Дуо келар йўли башарти доғли,
Унинг қўллари, бил, мададга боғли.

Агар соф эрса мақсуд истаган дил,
Дуоси тез топар мақсуд сари йўл.

Сикандар олди подшоҳликни қўлга,
Кейин солди жаҳонни тўғри йўлга.

У ғофилмаски, дарёдин кутар май,
Ёмонми-яхши олса фарққа бормай.

Бировга жабри-ла чектирмади оҳ,
Жаҳонга солди мезон бирла нигоҳ.

Балки кампир, балки жажжи гўдак ё,
Адолат излаб унга борди танҳо.

Ҳамиша бўлди зеб сўзига ҳақлик,
Етти иқлимга қилди ўзи шаҳлик.

Олди енгил нафас тажрибакорлар,
Олам иши топиб ундан барорлар.

Бўлмасам Рум тожли қайси турк деган?
Ҳинду Чинга чодирин тикди экан?

Қаерга чўкмасин бир тоғ мисоли,
Одамлардан эмас эшиги холи.

Ҳамиша мингта қудратли қиличдор
Камар боғлаб туришар эрди тайёр.

Афсунғарларининг тез жодуси бор,
Тушар ҳатто Ҳорут тўрига ночор.

Магар айғоқлари қасдиға олғай,
Қуёшни кулчадай қўйнига солғай.

Олисни кўрар оқиллар эди кўп,
Саногидан гоҳо ақлим шошар хўп.

Нуроний чехрали чоллар бўларди,
Ки тунлар сидқидил дуо қиларди.

Паноҳ эрди у кўп пайгамбарга ҳам,
Дахлдор жумладан ҳар аскарга ҳам.

Келса гар рўбарў ишнинг тугуни,
Туғилса зарурат ечмоққа уни,

Қилиб олти қатордан сафни тайёр,
Деди ҳар тўдани бўлғил мадаккор.

Ва шунда ҳар киши етган қадар куч,
Ўзин шоҳ кори бирла айлади дуч.

Рақиблар эшигин кўп очди охир,
У ечди кўп тугун сеҳрини моҳир.

Улуғ ёш кексалар тадбири бирла,
Мунажжим фолининг таъсири бирла,

Фикрлар келди шу тахлит ахир соз,
Умид тулпори келди сенга пешвоз.

Қаерда топди ғайратли рақиб у,
Қилди бор шиддати бирла таъқиб у.

Салом ўрнига зар сочиб у олдин,
Зари билан ишини қилди олтин.

Бўлса олтинга душман душмани гар,
Бўлиб темир қилди темирга асар.

Бўлмаса унга калид магар темир,
Топди афсунгарлари чорасин бир.

Етмаган чоғида афсунгарда ҳад,
Охир топди тилли эрлардан мадад.

Забон захми бўлмаган магар писанд,
Бўлди донолар сўзидан баҳраманд.

Чорадин оқил ҳайиққан ҳамоно,
Этди осон ишни қаноат, дуо.

Бу иш келганда зоҳидларга душвор,
Бўлди бор пайғамбар ишда мададкор.

Барча қудрат уни тарк этган замон,
Бўлди шоҳга ёлғиз Оллоҳ соябон.

Олди паноҳига бедор бахтини,
Бўлди мадад, қурди тожу тахтини.

Ҳисобида нечоғ афв-узр бор,
Ибратин оширар элда баякбор.

Қувончли базму шикордан бўлак ул
Бирон эрмакка ҳеч қўймади кўнгул.

Шаҳаншоҳ қайси кун майини ичгай,
Қувонч дарвозасин жаҳонга очгай.

Ўлтирар созандалар тараб наво,
Бўлишиб тараф-тараф базм аро.

Бу шоҳ базмини бир ҳофиз безарди,
Ки шоҳ нигоҳи у бўйлаб кезарди.

Ёнар эгнида атлас етти рангда,
Эриш-арқоғи мисли гулга тангдай.

Хушбичим либос тамошоси тамом
Айлади шоҳ қалбини ўзига ром.

Ярақлар ҳамки либосин гуллари,
Тикилгандир хом сурупдан астари.

Ҳофиз ўйларди, Худо, қимматбаҳо
Либосни кий деган тургунча дунё.

Тутун доғи тушиб, торож этиб чанг,
Қолмаган эрди шойи либосда ранг.

Кулиб авра ва астар бир-бирига,
Ҳофиз етди навосин охирига.

Қилди у кўҳна либосни тескари,
Шойи — ичи, усти бўлди астари.

Кўрингач шоҳга нохуш бу манзара,
Унга деди сўнг: «Э, бадбахт тасқара,

Нечун тўқдинг қизил гулларни борин,
Қадаб кўксингга гуллар найза-хорин?

Палос бирла ёпибсан танни ногоҳ,
Туриб қошида шоҳнинг мисли арвоҳ?»

Қилди ҳофиз шоҳ қошида бошни хам,
Сидқидилдан ичди сўнг унга қасам,

Ки аввалги либос эгнимда ҳозир,
Ва ўзга нақши йўқ бунинг, эмас сир.

Қошингда кийганимдан ўзга қайда,
Ичидан ташқари бўлди ҳувайдо.

Аввало шоҳдан яширдим жандани,
Энди жанда қилдим ичимни, яъни.

Жавобидан бу хушхон кимсанинг шоҳ
Ўзини ноқулай ҳис қилди ногоҳ.

Жандасини янги қилдирди шу он,
Карамни айлаб ўз хулқига мезон.

Ботиб ғамга, деди қайғу-ла охир,
Кийиб яхшини пинҳон айлайн сир.

Мабодо сирримиз очилса-чи, гар,
Жаҳонни маҳв этар қўланса ҳидлар.

Бу румийкашта парча узра пардоз
Берилган халта оғзин ким очар боз?

Магар биздан кумушҳал манқал авло —
Қаро уд¹ бизда йўқ ёқмоққа асло.

Кулин тол, удни хўблаб кўргани чоқ,
Кулиб биздан, тишин кўрсатар оппоқ.

ИСКАНДАРНИ НЕГА ЗУЛҚАРНАЙН ДЕЙИШЛАРИ ҲАҚИДА

МУҒАНИЙНОМА

Муғанний, дилни қувнатсин камонинг
Олиб қўлга уни чалган замонинг.

Машаққат домидан йўлимни очсин,
Қоронғу кеча менга шуъла сочсин.

ДОСТОН

Бир куни суҳбатда моҳир қиссахон,
Этди Искандар номин шарҳин баён.

Икки шох соҳиби ном олди бу дам,
Машриқу мағрибга то қўйди қадам.

Ўзга сўзга биноан, жоми Жамда²
Урар тиф икки қўллаб субҳидамда.

Дер эрди мавжуд битикнинг бир хили:
Елкага тушган эди қўш кокили.

Ухлаганда, дейдилар, тушида гоҳ,
Фалакдан еткизар офтоб икки шох.

¹ *Уд* — ёқилганда ёқимли ҳид таратадиган ёғоч.

² *Жоми Жам* — Жамшид жоми, гўё унда замонанинг охири бўлгани кўринармиш, шунга ишора.

Ўзга устод эса дostonда битди,
Замон умрини икки аср этди.

Битилган ўзга машхур файласуфда —
Абӯ Маъшар китобиким, «Улуф»да:

«Берди Искандар замонга ибтидо,
Усиз халқ бўлмаги гумон эди ё.

Юнонлар сақлар қоғозда муҳрини,
То ҳамон нақшлар билан безаб уни.

Шоҳни килки бирла моҳир мусаввир,
Қилди маромида лойиқи тасвир.

Чизди икки сурат рассом шу онда,
Бири ўнгда, бириси чап томонда.

Бирининг бошида иккита шох бор,
Ложувард, зардан чизилган жилвакор.

Унга ким қўйди лақаб — юлдузшунос,
Икки ёруғ фаришта юзли, бу рост.

Қайси танники, Худо безар, агар,
Икки ёнида турар фаришталар.

Бўлса ҳар уч қиёфа роса дилбар,
Бири ортиқ улар ичра муқаррар.

Бошқаларга ўтди Юнондан савод,
Бўлди Искандар ҳадиси сўнгра ёд.

Ёйилди охир элу юртлар аро
Рум мусаввирлари номига сано.

Борди суратдин араб шубҳага ҳар,
Қилиб тахминки, бу эмас Сикандар.

Қилди гумон, бошида шохи турур,
Эмас фаришта, у Искандар эрур.

Шу тахлит тарқалди шубҳа гап тамом,
Қўйдилар икки шоҳ соҳиби, деб ном».

Худо берган ақл бошқача дерди-
Ки меъёрдан қулоқлар ортиқ эрди.

Яширарди кийиб қулоқ қадар тож,
Тақиб тилла ҳалқа унга ноилож.

Қулоқлар зар боис, ганжхона эрди,
Ганжи эл қўзидан пинҳона эрди.

Саргарош қулдан ўзга кимса ногоҳ
Қулоғидан унинг бўлмасди огоҳ.

Бераркан ҳар қули бу сир учун бош,
Берар фармон: яна топ бир саргарош!

Янги устаки, шоҳ бошида турди,
Анинг ўсиқ сочиға қўлни урди,

Ҳукмдор бошидан қиргач у сочи,
Оҳиста сўнг ҳукмдор оғиз очди,

Ки ёшурин қулоқлар сирини, бил,
Қулоққа етказар гар қайсики тил,

Қолурсан шунда қаҳрим қарғишига,
Дейилмас гапни айтма бир кишига.

Буни уста қулоққа сирға этди,
Не сўз, ҳатто тили борин унутди.

Жаҳонда айтмайин зотга сирин ул,
Олиб юриб дилида яширин ул,

Юзи сарғайди сир яширганидан,
Сиҳатлик кетди сақлаб сир, танидан.

Саройни тарк этиб пинҳона бир кун,
Уни кенг чўлга элтди дил бўлиб хун.

Кўрди, овлоқда ажиб бир қудуқ бор,
Қудуққа этди сирли сўзни ошкор.

Узун, деди, жаҳон шоҳин қулоғи,
Шу сўзни деди, кетди дилни доғи.

Оҳиста қайтди сўнг қаср томонга,
Сукут муҳрин босиб яна забонга.

Қудуқдан ушбу сўз садоси янглиғ,
Ўсиб чиқди қамиш нола оҳанглиғ.

Чиқиб чоҳдан, у буй чўзди фалакка,
Қўлин ўғринча чўзгандай безакка.

Ўтаркан йўлчи бир чўпон тақирдан,
Қудуқдаги қамишни кўрди бирдан.

Чўпон одатидир — у шимариб енг,
Аввал яралади, куйлайди деб сўнг.

Қилиб шубҳали ўйдан дилни холи,
Бу найдан бўлди кўнгли хуш, сафоли.

Бир куни дашт томон чиққан эди шоҳ,
Чўпон ўтар эди, шоҳ кўрди ногоҳ.

Узоқдан кўрди, най чаларди шайлаб,
Ки исмин юртига шарманда айлаб.

Чунон айларди най бир сирни ошкор:
«Икки узун қулоқ Искандарда бор».

Адолат соати эрди, сезиб шоҳ,
Бермади лек қудрат оҳангига роҳ.

Сўрди чорлаб чўпонни, сирни шул он,
Най сирини айлади чўпон баён.

Қудуқда ўсган қамишни у кесган,
Қамиш қанддан ширинлигини сезган.

Яралаб ўзин, этдим ярадин пок,
Нола этмади қилмай кўксини чок.

Жоним найда-ю, ишқи менга жондир,
Ўзи тилсиздир-у, менга забондир.

Бу достон шоҳни кўп ҳайратга солди,
Бурилиб, сўнг ватан сари йўл олди.

Тамом хилватда шоҳ чопари елди,
Ки тезда сартарош ёнига келди.

Деди сўнгра, сен, эй доно киши, бил,
Муҳрланган суханлар устин очгил?

Менинг сиримни, эй, кимларга очдинг?
Сўзингни қайси бир қулоққа сочдинг?

Десанг, озод этар жонингни тундлик,
Агар йўқдир, бошингни учирар тиф.

Не бўлган, сартарош барин тушунди,
Ҳақ гапидан бўлак жавоб йўқ энди.

Аввал киприк-ла йўл супургани кўй,
Дуо қилди ва деди ул дуогўй:

Ки шоҳ бирла қилибмиз аҳд агарда,
Келин тўшагига тортмоққа парда,

Дилим тешилди бу пинҳона сирдан,
Бориб қудуққа айтдим сўзни бирдан.

Демадим бир ўзга инсонга, шоҳим,
Агар айтган эсам, душман — Илоҳим!

Жигарин тешганин сир деди шул дам,
Ва исбот қил, деди рост айтганинг ҳам.

У фармон этди, тез боргин-да ўқдан,
Нолапарвар найни келтир қудуқдан.

Пардасидан найни нафас топди роҳ,
Таралди нени сир тутган эди шоҳ,

Жаҳон арзгоҳида қолмади ниҳон
Бу сирни билмаган биронта инсон.

Этди яхшилик билан куйчини ёд,
Ўзин — озоду уста тигдан — озад.

Дуру лаъл ғунчасидан, яхши билгил,
Тўлишгач очилар албатта ҳар гул.

Агарки тагида харсангни буғ бор,
Ахийри айлагай ўзини ошкор.

ИСКАНДАР ВА ДОНО ЧЎПОН ҲАҚИДА ҚИССА

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, кел, қани тонг отмайин тур,
Пишиқ нохинни хом рўдинг¹ сари ур.

Ариқда жилдиратсин нохининг сув,
Бехуда савдолар келтиргай уйқу.

ДОСТОН

Деди хуш қиссахон шундай, қилиб лол,
Ки файласуфлар ичра тенги йўқ чол:

«Румий камарда, Чиний тож билан шоҳ,
Ўлтирарди тахтида эрталаб гоҳ.

Қилиб икки қошин меҳроб каби хам,
Тугиб Жам Жомининг жарангини ҳам.

¹ Рўд — қадимги торли мусиқа асбоби.

Ойи бор эрди, ёнган мисли офтоб,
Таъби ғашлигидан ётарди бетоб.

Синиб дард комида жаҳонча орзу,
Умидсизлик камолин сўнгида у.

Дили шоҳнинг эди оинадек пок,
У дардманди туфайли эрди дардноқ.

Буюрди, қанча бордир Румда доно,
Ёниға келсин эл-юртдан ҳамоно.

Паривашга магар топишса чора,
Нохуш кўнгли ёришса шоҳни зора.

Бўлубдур кимки парда оша маҳрам,
Ҳузурда ҳукмдорнинг бўлиб жам,

Беморга чора излаш — барча дарди,
Тани ўт ичра тобора ёнарди.

Яноғдин олмаранг гулгун кетарди,
На шоҳ қошларидан тугун кетарди.

Шоҳ дили унга шундан боғлиқ эрди,
Бемор ғамида дили доғлиқ эрди.

Тушиб тахтидан олди том сари йўл,
Биларди бунда ғурбат камлигин ул.

Юриб том устида уёқ-буёққа,
Нигоҳ солди баланддан дашту тоққа.

Баланд қасри томидан боққани кўй,
Чўпонни кўрди, олдида сурув кўй.

У ўхшар ақлу ҳушли чолга, қувноқ,
Кулоҳу сочи эрди бирдай оппоқ.

Кезарди даштни ўз иши-ла машғул,
Боқар гиёҳга гоҳ, сурувга гоҳ ул.

Тарқади боқиб унга кўнглидан ғам,
Ки зебохулқ эди, зийракназар ҳам.

У фармон этди: чопар даштга елсин,
Чўпон шоҳ ёни — том устига келсин,

Ки фармонга биноан кўйдилар от,
Айлашиб бу лутф ила чўпонни шод.

Шоҳ сари чўпон яқин келган замон,
Кўзлари тушди йирик парда томон.

Тушунди, Садди Искандар эди бу,
Эди толеи юлдузи баланд у.

Тавозе бирла таъзим қилди шул дам,
Ки қилган ўзга шоҳлар хизматин ҳам.

Кейин шоҳ чорлади уни ўзига,
Бериб осуда, майинлик сўзига.

Деди: «Доим кезарсан тоғу даштни,
Шу ҳақда сўзлагин бир саргузаштни.

Мени дунё ғами эзди ниҳоят,
Тасалли берса зеро бир ҳикоят».

Чўпон дедики, тахт олгич ҳукмдор,
Сенинг тожингдан олам нур умидвор.

Тилла тахтингки, юртга ёғдирар нур,
Фараз кўзлар бу тожингдан йироқдур.

Аввало айтгин, билайн, шаҳриёр,
Не сабабдан тушди завжангга ғубор?

Билки, сўз айтғувчи бошлар кейин йўл
Ва бўлғай сўнгра айтган сўзи мақбул.

Шаҳаншоҳ ёқлади, чўпон не деди,
Чўпон қиссага илдиз излар эди.

Демади адлу динпарварлигидан,
Саҳройи янглиғ у сарсари сухан.

Гўзал ҳолини унга сўзлади шоҳ,
Ки чўпон бўлди барча сирдан огоҳ.

Айлади янгидан таъзим туриб бот,
Уни бошқа дуо бирла қилиб ёд.

ЧЎПОН АФСОНАСИ

Деди шундай: «Эдим у чоғлари ёш,
Ки шоҳдан ўзгага ҳеч эгмаган бош.

Улар базмларидан дилда бор нур,
Улар туфайли бошим бўлди мағрур.

Марвда шоҳ ўғли бор эрди бир замон,
Ҳуснда тенги йўқ, сарви хиромон.

Баланд сарвларни бошин паст этарди,
Жамоли гул димоғин маст этарди.

Бор эрди бир фидойи дилбар унда,
Ки хуррамлик чароғи эрди тунда.

Тегиб кўз, нозанин пурғам ётарди,
Иситма оташи ҳар ён отарди.

Ёқар эрди иситма доғу дудсиз,
Нажот йўқ кўрса ҳам чора ҳудудсиз.

Баланд сарв титради, тол бўлди балки,
Кўриб ҳолин, умидни узди халқи.

Кўрар шаҳзодаки, тобора дилдор,
Бурар эрди ажал томонга дийдор.

Гўзал тотмай туриб то аччиқ оғу,
Чиқди этак силкитиб ёнидан у.

Умидсизлик жўшиб бир йўла қонда,
У сарсонлик йўлин тутди жаҳонда.

Бўлди юрти ёдидан ҳатто йироқ,
Бўлди тоғ, тош, водийдан ҳатто йироқ.

Бўлди вайрона ғорлар унга маскан,
Шеру барслар инида топди таскин.

Гўё томиру барги йўқ гиёҳ у,
Номи саҳро — яъни ажалсиёқ у.

Бўлса ноумид жаҳонда ким агар,
Шу қарғалган жойда яширин яшар.

Кўрмадилар бир киши даштдан ҳамон,
Манзилига келганин қайтиб омон.

Алам-андухидан шаҳзода қақшаб,
Биёбонга юришни билди матлаб.

Бир вафоли эски дўсти бор эди,
Кўксига шаҳзода муҳри ёр эди.

Хабардор бўлди у, шоҳ кўп аламнок,
Айлагай ўзини бу йўлда ҳалок.

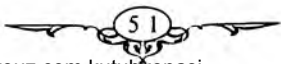
Тушди боғлаб юзин ўғринча йўлга,
Шоҳга етди олиб қилични қўлга.

Танитмай ўзни у ҳайқирди баланд,
Йиқитиб ҳамла бирла айлади банд.

Боғланиб бўлгач ахир сарви равон,
Ташлади юзига бурқаъ шу замон.

Солди уйи сори туркона итоб,
Кўзи боғлиқ ёшни келтирди шитоб.

Кўйди хилватнишин тўлага жойлаб,
Уни андуҳи бирла шерик айлаб.

Қилди жиддий йигитни унга маҳрам,
Ёширин тутди ундан сирни маҳкам.

Суву нон бирла эттирди қаноат,
Йўқ эрди ортиғига ҳеч ижозат.

Ётар зиндонда муҳтожликда шоҳлик,
Дилу кўзу қўли бир йўла боғлиқ.

Ки ўз қилмишидан еди фириб ул,
Йўли топди завол юрмай туриб ул.

Йигит ардоқлади дўстини ҳар дам,
Белин боғлади излаб чора бардам.

Келинчак дардига истаб у дармон,
Гиёҳ шарбатларин ичкизди ҳар он.

Табиб устига чорлади табиб боз,
Қилиб бебаҳони ҳар лаҳза эъзоз.

Бу чечан қўл шифосидан паризод
Бир йўла бўлди дард-оташдан озод.

Кириб аввалги янглиғ ранги-рўйи,
Қувончдан бўлди сайр айлашда ўйи.

Вужуди бўлганида дардидан пок,
Дили давосини ахтарди дарднок.

Йигит англади дилбарнинг кўзидан,
У излар шоҳини ишқ денгизидан.

Ул ҳиди бирла тўлди тунда хона,
Базм қилдики, довруғли, шоҳона.

Баҳор янглиғ бериб базмга оро
Ўтирди бир тарафда гул — дилоро.

Келди олиб шоҳни зулмат комидан,
Ойни озод айлаб аждар домидан.

Отди бандининг юзидан бурқаъни,
Базмгоҳга чиқариб бирдан ани.

Бўлди бир дақиқага шаҳзода лол,
Кўрди маю мажлису соҳибжамол.

Мудҳишу тор дўзах зулматидан ё
Ҳури ҳам бўлди, жаннат ҳам муҳайё.

Не дейин, бундан эрди шунча хуррам,
Қийиндур ўзгача шарҳ айламоқ ҳам».

Эшитиб сўзни чўпондан шаҳаншоҳ,
Ки фикри бўлди рўшноликдин огоҳ.

У ўртанмай азобда, топди ором,
Мисоли пирни ёш май айлади ром.

Шу лаҳзада шаҳаншоҳни қилиб шод,
Овоза келди, бўлиб дарддин озод.

Унинг меҳрибон оёи, шоҳсевар боз
Уриб акса, чиқар шоҳ сори пешвоз.

Чўпон тилагидан шифога етди,
Унга шоҳ лутфини шоҳона этди.

Азалдан пок эрур кимники лойи,
Бўлар қиссаси ҳам унинг киройи.

Уқув одамни гавҳар қилғусидур,
Ки сочган сингари Ой, Муштарий нур.

Синагич бўлмаса хаёл паришон,
Динорнинг софлигин фарқлайди ҳар он.

Сен ҳақда кимда-ким яхши сўз этгай,
Магар идрокдан ул, дилларга етгай.

Башарти тилда янграр бесавоб сўз,
Сукунат қўймагай уни жавобсиз.

АРШИМЕДИС БИЛАН ЧИН КАНИЗАГИ АФСОНАСИ

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, бир навое айлаки зуд,
Фикр ўти миямни айласин дуд.

Хуш ул нағмангни андоқ чалки, токим
Безовта ўйларимни айла сокин.

ДОСТОН

Деди юрт файласуфиким, уриб дам,
Эди кексаси ул Рум пирларин ҳам:

«Бор эрди шоҳ надими, хушкаломи,
Ҳунарманд, Аршимедис эрди номи.

Юнон улуғларига эрди зода,
Жаҳон кўрмади у янглиғ озода.

Ҳисоб йўқ эрди сийму зарда шундоқ,
Юнонда йўқ эди ундан гўзалроқ.

Билимдону ақли эрди чандон,
Оқиллар таълимиға ташна ҳар он.

Арасту севди фарзанддай ягона,
Ўқитган сари зийнат топди хона.

Сикандар берди унга суд ишини,
Кўрди, ғамдан халос айлар кишини.

Хоқон берди унга канизини шод,
Бўлди Рус учун барча жанги барбод.

Берди гул юзлига сўнгра у хунар,
Ҳунарманд дилга сўнг берди фикрлар.

Гүё сайёд кўлига тушди оху,
Сутэмар охудан тўймас эди у.

Кейин Чин турки этди дилга фармон,
Чиқарсин ғам қули борини шул он.

Қўйиб дунёни бўлди унга машғул,
Ва доно дарсларига келмайин ул.

Мураббий қийналарди бу ишидан,
Хатар тушарди дилга ўқишидан.

Ҳунарпешани, айт, ким йўлдан урди,
Хаёлларини галва ёққа бурди?

Оларди бирданига юз шогирд дарс,
Эди яхши, ёмонни ўрганиш фарз.

Жойида бўлмаса Аршимедис гар,
Бири кам юз уни излар муқаррар.

Унутди сўзламоқни мисли устод,
Топдими янги зарб ё эски нақш бот?

Ва гар у ўқимоқ бўлганда ёлғиз,
Унинг олдида не сирлар очар юз.

Қулоқ солғувчи ёлғиз бўлса доно,
Юзидан асли ноқиснинг у авло.

Писанда қилди шогирдига устод,
Ки бизни айламай қўйдинг тамом ёд?

Билимдан юз буриб не иш қиларсан,
Билимсиз нотавон умринг, биларсан.

Жавобни Аршимедис қилди шундоқ:
«Ўзини сувга ургай йўлда чанқоқ.

Мени шоҳ эркалатди асли ғоят,
Қилиб Чин канизи — Ойни иноят.

Юзи ўт солганидан ёш бу жонга,
Меҳр кўргузмайинми меҳрибонга?

У сайд деб бу шикордан мен жудо, бил,
Ки дил бўлмайти икки ишда якдил».

Не эрди ҳол, тушунди зийрак устод,
Уни шаҳватпарастлик қилди барбод.

Деди унгаки ўшал парисиймо
Менинг қошимға келсин ўзи танҳо.

Анинг туркона торожин кўрай бир,
Сени илм йўлидан чалғитди охир.

Итоат айлаб ошиқ тақсирига,
Санамни йўллади доно пирига.

Узатди унга доно бир тахир жом,
Қувар тан ширасин ташқари тамом.

Бироқ етмайди озор тану жонга
Ва лекин куч кирар тобора қонга.

Гўё шахсидан олди моҳиятни,
Дуто этди сарвдек тикка қадни.

Шу боисдан у эгилган чоғи сал,
Йиқитди тосга у санамни дангал.

Доно тўлдирди хилт¹ бирла уни лиқ
Ва кўз ўнгида йўқ бўлди гўзаллик.

Юзидан рангни артди мисли наққош,
Симоб нуқраси ўрнин олди сув-тош.

Кейин чақирди ёш шогирдини ул
Ва дилбанд маъшуқин топширди буткул.

Деди шодлик билан уйингга элт боз,
Дилороминг қилур аввалгидай ноз.

¹ *Хилт* — қадимги табиблар тайёрлайдиган суюқлик.

Боқиб санамга, ёшни босди қайғу,
Деди устодга: «Кимнинг хотини бу?

Қани ўшалки, мен суюги эрдим?
Неча йил бандида куюги эрдим?»

Доно буюрди: тосни жойидан тез
Ёпуғлик ҳоли бери келтирингиз.

Ва у тос устидан ёпқични олди,
Жаҳон қудратидан ҳайратда қолди.

Деди сўнг у, дилороминг эди шу,
Бор ишингдан сенинг коминг эди шу.

Каниз вужуди унга лиқ учун ҳам,
Азиз эрди, сенинг қошингда ул дам.

Бу моя тандалигин билмас эрдинг,
Хунук хотинни сурат каби дердинг.

Нечун хилтга бериб қон бирла пардоз,
Хилту қондан ошиқни яратиш боз?

Қаро хокка сувингни тўкма зинҳор,
Бўлар қудратли одам қатрадан бор.

Ҳали сочилмаган сув қатрасида
Қувончу завқларинг ётар осуда.

Қилиб асов канизаклар учун хор,
Совурма хирмонин умрингни зинҳор.

Ўзинга битгани жуфти ҳалол қил,
Хотин кўп бўлса эр ёлгизланур, бил.

Бўлибдур турфаранг аслида очун,
Етти ота, тўрт онаси бор учун.

Десанг, бўлсин ягона рангда ўғлон,
Дил қўй бир ота-оналикка ҳар он.

Кўрди Аршимедис донои Румдан,
Асални тортди қай тахлитда мумдан.

Узр сўраб бўса пойидан олди,
Назарин қайта илм томонга солди.

Ва лекин дилда ул ой майли эрди,
Ки чиндан ром этар санамни дерди.

Яшил рангга қайта ўралганда шох,
Кезарди сарв ила майдон аро гоҳ.

Бунафша қайтадан қора кийинди,
Бошини чайқади маст наргис энди.

Яна Чин турки гул янглиғ кўпурди,
Келиб майхона йўлин ел супурди.

Дил оташида ёнди Аршимедис,
Қалин шох ичра ўзин қуш қилиб ҳис.

Ёпиб илмга қулоқлар тешигин ул,
Айшга очди ичиш, ноз эшигин ул.

Пари бирлан париюз эрди бир жон,
Озод чоғлар паридай эрди пинҳон,

Ки устоз тутди дашномдан тилини,
Кечирди бундай ишқ учун дилини.

Ики-уч йил ўтиб, сўнг ўз-ўзидан,
Сўнди ғуссадан ўт оҳу кўзидан.

Қизил гул кўмилиб оҳиста хокка,
Қочди бўстонидан булбул йироққа.

Ахийри ютди хок паризодани,
Ютгани янглиғ парилар бодани.

Аввало ундан халос бўлгач фалак,
Берди менга унданам авло малак.

Хизмату меҳрини бахш айлар ҳамон,
Ақлни умримга нақш айлар ҳамон.

Қўйиб пиёда у рух бирла моҳни,
Тарк этган каби от кўпинча шоҳни.

Хунимни айлар тақозо бахтли гул,
Жаҳонда кўрмаган бир ўзгани ул.

Қилди нурга чашма кўзимни бироқ,
Бир ёмон кўз қилди кўзимдан йироқ.

Қилди шундай ҳамла босқинчи фалак,
У гўё дунёга ҳеч келмагандак.

Етишди менга ундан қанчалар бахт,
Худога шунча бахтни айлади нақд.

Сухан бобида толеим биларман,
Ки кўҳна қиссани янги қиларман.

Шакарафшон эсам байрам куни гар,
Шакарлабга заҳар тутгум муқаррар.

Яратдим мен ширин ҳалвони кимга,
Тўлов бўлди у ҳалвогарлигимга.

«Лайли»нинг ганжи учун қурдим ҳисор¹,
Қилиб ўрнига ўзга гавҳар нисор.

Энди менга тўй каби бўлгач бу кун,
Ўзга келин буюрдим жаннат учун.

Билмадим, қўйиб келинлар ғуссасин,
Мен қилай қандай Руму Рус қиссасин.

Азал ғамин унутсак аввал осон,
Қилар хуш вақтини хешнинг бу дoston».

¹ Ҳисор — қўрғон, қалъа.

ҚИБТИЯЛИК МОРИЯ АФСОНАСИ

МУТРИБНОМА

«Қадимий йўл»га, муғанний, энди гал,
Муғона, «Муғлар навосини чал!»

Чалиб мен бенавога бир навони,
Суюкли қил, илиқроқ қил ҳавони.

ДОСТОН

Файласуф бор эрди, жаҳонгашта бир,
Қиссасин шу хилда айлади таҳрир:

«Мулки Шомга шоҳ эди қибтий аёл,
Мория исми билан топган камол.

Бор эди доврўқли кўп қалъалари,
Бўлди душман дастидан вайрон бари.

Ўзиб бири биридан моҳир ағёр,
Ахийри дунёни қилди унга тор.

Фанимлар тазйиғи текканда жонга,
Ниҳоят келди у шоҳи жаҳонга.

Мадад тилар эди шоҳданки, у ҳам
Мулки ободида кун кўрса хуррам.

Паноҳ деб бурди шоҳ вазирага рўй,
Адолат излаб ундан мисли арзгўй.

У кўрдикки, бўлиб вазирга пайванд,
Неча гуруҳ билим дарси билан банд.

Ҳайиқди қилмагинин арзи даъво,
Билим олмоғи эрди ундан авло.

Доду бедод ёдидан пок бўлиб дил,
Билим олмоққа шахдам боғлади бел.

Даҳр доносининг қошида машғул
Аро жиддий, такаллуфсиз эди ул.

Итоатгўй канизлар ичра бир у
Қуя оларди устод қўлига сув.

Тутарди устоди парҳезда ўзни,
У неча очди рухсор, юмди кўзни.

Қанчалар сув қуймасин ул қўллари,
Солмади кўз қўлдаги сувдан нари.

Аёл кўрди, вазир парҳезда шундоқ,
Эди оқ-у, юриши ҳам совуқроқ.

Аёлда эр учун бўлғувчи хоҳиш
Қилди кўнгли ҳавосин бирдани қиш.

Билим олмоқни кўнглига билиб ком,
Билим тўплашдан олди кўнгли ором.

Бу дилнавоз учун Арасту доно
Билим эшигин очди бетаманно.

Жило берди бу дурга дурдан ортиқ,
Табаррук сўзларини қилди тортиқ.

Не илм борки, қўлга кирмас осон,
Хабардор этди бир-бир куйдириб жон.

Ёқиб умрига илмдин аёл шам,
Қилди жамийки илмни қатралаб жам.

Дили ёнарди, юртига бериб зеб,
Боболар урфини айлай бажо, деб.

Бунинг-чун салтанат, лашкар қаёқда?
Бу орзуси йўлида зар қаёқда?

Вазир донолиги айларди огоҳ:
Эрур кўп нотавон хазинасиз шоҳ.

Қўшиб гавҳарга алкимёйи зарни,
Яратди Мориядан кимёгарни.

Бу кимё бирла юрди мир бўлиб сўнг,
Шухрати алкимё илми бирла чўнг.

Билими ганжи бирла шоҳ вазири,
Унга бахш айлади қудрат ахири.

Юборди шоҳ уни ўз кишварига,
Қилиб бош ганжи бирла лашкарига.

Юрти томон шошди ул излаб нажот,
Бўлди мамлакати осойишта бот.

Эрди йўқ эҳтиёж ўлпону божга
Ва этди мамлакатни ёт хирожга.

Тугатди алкимё бор юмушни,
Сара тилло қилиб оддий кумушни.

Кумушдан этди бунёд шунча кўп зар,
Очар ганж эшигин ўйнаб одамлар.

Тарозусиға унинг тошу зар бир,
Жами зар бетарозу чангда ётир.

Йўқ эрди лашкаргаҳида бирор зот,
Ки унда бўлмаса зар тақали от.

Бош кўтарган кимки бу даргаҳда гар,
Эшаги бўлса бўлди эгари зар.

Қолиб зар, йиғди ким безак, узуклар,
Тилла занжир тақди ҳатто кучуклар.

Нечов олим, билимга ташнаю оч,
Ки дунё дастидан фақиру муҳтож,

Сиридан ганжнингки хабар топдилар,
Ганжина дийдори томон чопдилар.

Айтдилар, кўрсак не хил кон борлигин,
Айтдилар аҳволлари ночорлигин.

Ўзгалар янглиғ ҳунарни билмасак,
Жаҳондин ўзга фикрни қилмасак.

Силкиб этак бу дунё касбларидан,
Тушдик айру неки ризқ-рўз, баридан.

Фарибпарвар маликам балки бир оз
Хазина эшигин бизга очар боз.

Ўқитар балки хоҳиш, тадбиридан,
Алкимё илмининг баъзи сиридан.

Етар жаҳонга бунча ганжу гавҳар,
Нетар калидин олса ҳар киши гар?

Қонса эрди агар кунлик эҳтиёж
Ва биз бўлмас эдик ҳеч халққа муҳтож.

Аёлки, беадад пок, софдил эрди,
Бу истак ижросига мойил эрди.

Бор эрди битта жой нурли, шукуҳбахш,
Солинган эрди харсанг устига нақш.

Чиқди жилвагоҳга у келин мисол,
Юзига ташлаб қаро шойи рўмол.

Наргису толдай мисоли мушк тараб,
Қаро сочларга оппоқ мунчоқ қадаб.

Кўш қаро зулф кесишиб мисли салиб,
Келди то мунчоққа тугун ўралиб.

Деди турганларга: «Бўлинг шоҳиди,
Сочларим турипти қошлар тоқида.

Менинг пинҳоний алкимёмни яққол
Кўрарсиз манглайм тонгида алҳол».

Хукмдор сўзларини тинглади ким,
Чечан қошида бўлди барчаси жим.

Бири дер, қилди мунчоққа ишорат,
Гўё Зухра, тиниқ, ёрқин ниҳоят.

Бири излар ўралган сочдан асрор,
Ки мунчоқ бирла сочни кўрди илк бор.

Олиб ҳар бир ҳунардан биттадан из,
Охир бўлди фикрлар чалкаш, ғализ.

Олиб бул қиссадан ҳар кимса ул-бул,
Келиш доно фикрга бўлди мушкул.

Эртаси истак яна топиб камол,
Янги бобин айт, дея, тушди савол.

Парирўй чиқди қайта жилвагоҳга
Ва айлаб неча олим сажда шоҳга.

Сўз очди, ганжки қилди кўпни шайдо
Ва сирли ганжни қандай қилди пайдо.

Одамгиёҳли қояда, нақлким,
Яратди алкимёни ақлким,

Ҳамон сеҳрли ул тош зарга кондир,
Қани, кимёпарвар ким, ишонтир?

Яширин мағзини у қилди ошкор,
Темир қулфлар учунким зар калид бор.

Етиб донога бу сўз топди ул ганж,
Тушунмай топди нодон андуҳу ранж.

Гиёҳдан кимё гавҳар яратди,
Қалам гиёҳини у гавҳар этди.

Бўлиб қўллар моҳир ул кимёдан,
Дареғлар бўлди истакдан зиёда.

Сеҳрли тошга ким бўлғай сазовор,
Унга ишваи кимёгар на даркор».

ХУРОСОНЛИК ВА УНИНГ ХАЛИФАНИ АЛДАГАНИ ҲАҚИДА АФСОНА

Ғоят абжир бир хуросонлик киши
Келди Бағдодга юришмасдан иши.

Солди найрангини ишга неча бор,
Найранги чиқди бунда авжга такрор.

Фириб бермоқ эса аҳли Хуросон,
Лақиллатмоқ бу бағдодликни осон.

Бор эрди минг Миср динори, мумдай,
Бу янглиғ тоза зар бўлмайти Румда.

Барини битталаб қилди-да толқон,
Қориштирди қизил тупроққа чаққон.

Қизил гилдан ясади қанча мунчоқ,
Анойи мунчоқ эрмас, унга бир боқ?

Санаб мунчоғини атторга берди,
Ки найранг бирла бунёд мунчоқ эрди.

Деди: «Беркит шаҳардан, буни сир тут
Ва бу мунчоқ ўйини охирин кут.

Сотаман ҳар бирин сенга динорга,
Очиб ўз ҳамёним зиёни корга.

Бўлур гарчи қийин, аммо келур вақт,
Оларман ҳар бирига ўн тўлаб нақд!»

— Бунинг номи недур?— сўз қотди аттор,
Деди қисқа: «Табаръякдир!»— у ғаддор.

Ва аттор қошидан узди изини,
Атаб сеҳрли кимёгар ўзини.

Халифа қасрини ҳам этди огоҳ,
Солди устоди алкимё, дебон, роҳ.

Мен кимё сирларин енгдим омон,
Менга тенг гавҳаршунос йўқдир ҳамон.

Башарти солсам ишга амалим бир,
Бир — ўн, ўн эса юз, юз эса мингдир.

Синай деб ким магар юз тутса илк бор,
Қўлига минг динор қайтгуси зинҳор.

Қўйингиз соқчилар теграмга ҳатто,
Кузатсинлар ишим битганчалик то.

Ва ким мендан эрур чаққону моҳир,
Кўмак дебон у ҳарф ҳам айтмасин бир.

Магар бўлмас ишим ҳақ сўз билан хос,
Мендадир бош ва қон, сиздан тифу тос.

Ўйнашиб халифа иксиргар билан,
Қилди ёлғонни харид чин зар билан.

Улуғвор шерга қилгач тулки ҳийла,
Олди у хом майни пишиқ зар ила.

Қўйиб ўндан бир олтинни жойига,
Берди шунда юриш-чун шаҳд пойига.

Ясаб заргар каби битта кўра ул,
Қилди ҳар хил дорудан унда ул-бул.

Шаҳарга йўллади одам чопардак,
Деди қайтманг, токи топмай «табаръяк».

Кезиб чопарлар шаҳарни сарсари,
Олдилар йўлни ўшал аттор сари.

Қизил гилни олиб сариқ динорга,
Яқинроқ келдилар сўнг ҳийлакорга.

Хуросонлик туйди маржонни бир-бир,
Талончи эканин тамом тутиб сир.

Олов кўрага ташлаб ҳам бериб дам,
Қўйди маълум жойга зар, ул-булни ҳам.

Қуюлиб найчадан тўлди қолиплар,
Оқаркан қизғишу ёқут рангли зар.

Етди бул қисса халифа қадар то,
Кўҳна кон янги нақл этди ато.

Кўрдилар зар фойда бирла ёнма-ён,
Қиларди бирин ўн бу сирли инсон.

Қилиб орзу ганжни гавҳар бирла лиқ,
Унга қайта қилди шоҳ хайрихоҳлиқ.

Мисрнинг ўша мағрибий заридан,
Юборди ўн мингни ўз чопаридан.

Сол буни ишга, деди, софдил одам,
Мурувват кўрсатурман сенга мен ҳам.

Бўлурсан энди бор пойлоқдин озод,
Санаб яқинимиз ўзингни, бўл шод.

Синовнинг баридан ўтдинг муносиб,
Маъни мезонига рост йўлни босиб.

Хуросонлик бу ганжни олди қўлга,
Ўраб ҳиндий камар туркона белга.

Қилиб қочиш хаёлига ўзин шай,
Нўш этди соқчилар-ла тун бўйи май.

Барин ухлатди май, ҳолин этиб танг,
Қилиб ер бирла тенг барини найранг.

Юки оғир учун у қул ва чопқир
Сотиб олмоқ учун кўрганди тадбир.

Қаросин кўз кўролмас йўлга урди,
Гўё жаҳонга у келмаган эрди.

Халифа ҳам эшитиб бу фирибни,
Хуросонликда кетган зару зебни,

«Табаръяк» ҳадиси ёдиға келди,
Яна неки эшитган, эшитилди.

Хабар топдию табаръякфурушдан,
Кулиб кўйди ҳазилга хос бу ишдан.

«Табаръяк» – хаттот хато қилган мисол,
Ки нуқта маънисин ўзинг уқиб ол.

Қилар афсун то афсунгар билинмай,
Қара сен афсунига то илинмай.

Бу одил кас бу ҳақда урмади дам,
Ўйинда гарчи кимё ютмади кам.

АФСОНАГА ҚАЙТИШ

Бўлди Искандарга Юнонда аён,
Бўлди зар ганжиға Мория илон.

Модашерким, дедилар, шоҳга яна,
Истагай овга чиқишни росмана.

Аёл бойликшуносу ишбилармон,
Ки бойлиги қиёсин билмас инсон.

Топдилар бошидаги ганждан хабар,
Тўлди олам ганжи бирла муқаррар.

Қилар афсуни бирла тошни ҳам зар,
Садаф томчисин айлар намли гавҳар.

Ва этди катта зар ганжини бунёд,
Қорун ҳам кўрмаган бундайн минбаъд.

Магар шоҳ тигини пайсалга солгай,
Жаҳонни у сипоҳу ганж-ла олғай.

Сипоҳким, душманига чектирар ранж,
Магар ўрар сипоҳи гирдини ганж.

Шошиб турди бу гап озоридан шоҳ,
Ҳароратдан қуёшдай куйди ҳам гоҳ.

Дили Мориянинг нечоғлидир пок,
Излади этмоққа тадбир у ҳалок.

Қаҳр оташида экан шаҳаншоҳ,
Бўлди доно вазир қаҳрдин огоҳ.

Шаҳаншоҳ хизматида у туриб шай,
Мулойимликни қилди иш учун бай.

Аёлнинг покиза гавҳарлиғи бор,
Десанг бўлғай уни чокар, жаҳондор.

Камарбастанг эрур ул мулки Шомда,
Гавҳарда — канизинг, ишда ғулом-да.

Юрди чокар сингари гирдимда у,
Менинг ҳунарталаб шогирдим-да, у.

Дилида ёққан эдим илм шамъини
Ва қўшдим ёширин сирлар таъмини.

Уриндим, берсин унга зар, дея, зеб,
Жаҳон халқига муҳтож бўлмасин деб.

Ниҳоят толеин ораста кўрдим,
Излаган ганжидан даракни бердим.

Ул бор санъатини ишга солса ҳам,
Ҳеч қачон бўлмас саноқда ганжи кам.

Зарни ўлчагувчи ҳушёрлар аро,
Бўлди ганж узра Мория аждаҳо.

Бориға айлайди ул энди шукр,
Измида ота-бобо тахт-мулкидир.

Вазир сўзи-ла уни оқлади шоҳ,
Адоватдан дилини сақлади шоҳ.

Вазир шоҳ дилидан ювиб губорни,
Юборди Мория томон чопарни.

Буюрдиким, узр-ла шоҳ дилин ол,
У сори йўлга элчинг бош ила сол.

Вазир сўзларини аёл тушунди,
Асл зар сандигини очди энди.

Чопар ҳам ботди олтинларга буткул,
Шаҳаншоҳга жўнатди ганжина ул.

Хазина ўлчагич тарозилар ҳам,
Кўрмаган бир жойда бунча ганжни жам.

Тўлаб ганжинани асралди ногоҳ,
Ўлимдан — у, адоватдан эса шоҳ.

Ғазабни ёндираш оташ-ла дирҳам,
Йўқолар бенишон кўҳна қаҳр ҳам.

КАМБАҒАЛ НОНВОЙ ВА ЎҒЛИНИНГ БАХТИ УЧУН УНИНГ БОЙИШИ АФСОНАСИ

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, мен учун маҳзун навонг чал,
У булбул ноласидан хуш эрур сал.

Садоси бўлмасин йўқликнинг унда,
Навоси сўнмасин тўқликнинг унда.

ДОСТОН

Ёйилди Рум четларида битта гап,
Келди қашшоқ ўзга элдан, сиймталаб.

Ва қисқа фурсатда кетипти бойиб,
Ки ганж карвонларига бўлди соҳиб.

Биров билмас, ҳисобсиз ганж қаёқдан,
Уни жамғарди денгизданми, тоғдан.

Биров номин, дедиким, конқазар ул,
Биров туҳмат билан дер, йўлтўсар ул.

Файирлар кўз тикиб озод бу жонга,
Етипти таърифи шоҳи жаҳонга.

Олис йўлдан келувди, қўллари қоқ,
На дирҳам киссада, на косаси оқ.

Бирон йил ўтди ёки ўтмади ҳам,
Қўлига тушди бирдан қанча дирҳам.

Қилса унга ўн котибни вакил шоҳ,
Ул ожиз сиррига бермакка изоҳ.

Бори бир нонвой эди афтодаҳол,
На суви сероб, на нони бемалол.

Энди у лаъл бирла гавҳарлар сотар,
Ақл бу йўлда тоқай хомуш қотар?

На ҳунар, на савдогарлик, на экин,
Топсаким сармойяси равнақ секин.

Қилди адолатни мезон шоҳжаҳон,
Ҳолини нонвойни билмак-чун ниҳон.

Шаҳаншоҳ йўллади фармонни, ул мард,
Кийиму юз-кўзидин кеткизиб гард.

Келиб хилватда ўпсин шоҳ қўлини,
Нечун чалмоқ керак жанг довулини.

Олиб фармонни шоҳдан тангаси кўп,
Етиб келди саройга шошилиб хўп.

Ўпди шоҳ қошида — ичкарида ер,
Шундай ўпди ерни, шоҳ офарин, дер.

Кўраркан бахтиёр ёшни жаҳоншоҳ,
Яқинроқ кел, деди, эй бахти порлоқ.

Ёмон-яхшини хотирлаб, ниҳоят,
Деди сўзларки, очса ганжни шояд.

Азиз, очиқ юзингдаги маъоний
Қилар бахтлики, кўргандай самони.

Тушундим, қурдинг ватан бул жойда, бас.
Толеинг пардози бир кунлик эмас.

Йиғиб ашё, отиб бир жойда томир,
Бисотинг юк бўлар карвонга охир.

Яратмас бунча ганж меҳнат билан қўл
Ва менга бунча ганж келмоғи мушкул.

Агар бор гапнинг айтсанг ростини тик,
Берай бошинг ва молингга омонлик.

Агар ёлғон важинг сезиб қоларман,
Борингни, ношукур, тортиб оларман.

Эшитдиким, қаҳр қилса магар шоҳ,
Унга тўғри сўздан ўзга йўқ паноҳ.

Шоҳ қошида эгилиб бот ўпди ер:
«Эй ожизларга ҳимоят шоҳи, — дер, —

Кўрмади зулм нақшини сендан жаҳон,
Бўлди номинг яхшиликка ёнма-ён.

Сенинг адлинг билан дилхуш раият,
Қошингда жон бериш орзу ва ният.

Менинг борим замонинг зайлидан, бил,
Сенинг адлинг сахонг туфайлидан, бил.

Қабул этсанг магар қўлимда не бор,
Дегил, айлай они йўлингга нисор.

Шаҳимга камтарин қулман, фидойи,
Бу даргоҳ хокин ўпмоқ муддаойи».

Деди шоҳ: «Менга ўз аҳволинг айтгил!»
«Дейинми, қатра дарё бўлди қай хил?

Аввало чиққунча бу юксакка то,
Эдим бир қашшоққи, қўлда йўқ вақо.

Эзиб қашшоқлик ғами хўб дилимни,
Касби нонвойликка урдим қўлимни.

Бўлмади омад бу ҳунардан раво,
Бўлмади бу касби-кордан ҳам вафо.

Магар собитқадам юртда адолат,
Ки нонвойга қуруқ шохча даромад.

Саросима билан ҳар ён чопардим,
Самарни бесамарликдан топардим.

Қаноаткор, ризо эрди рафиқам,
Этди тақдир уни оғир оёқ ҳам.

Эди қаттиқ куним узра само ул,
Эгик боши бўлиб қуёшнамо ул.

У покдомон эди мушк бўйидан ҳам,
Қуруқ нондан қилиб арз, урмади дам.

Уни измига олган чоғи тўлғоқ,
У бўлди бир оби ёвғонга илҳақ.

Егулик бир увоқ тушмасди кўзга,
Йўқ эрди ҳеч вақо қонимдан ўзга.

Эди ёлғиз рафиқам ёнбошимда,
Деди, ёлғиз паноҳим сен, бошимда,

Агар тутсанг эди ёвғон пиёва,
Кирарди бу ўлук танга қиёфа.

Мени кўлдан, билиб қўй, берганинг он
Ситамкор иқлимнинг бўлғуси вайрон.

Кўриб мен нозанинни бу қадар хор,
Чиқиб кетдим уйимдан қилганча зор.

Шаҳар кўчаларида чарх уриб зир,
Югурдим топайин деб егулик бир.

На кўрдим бир эшикни, бўлса очиқ,
Бари қаттиқ, пешонамдан-да қаттиқ.

Етибман бир олис вайронага денг,
Эшигу дарғаҳи замин билан тенг.

Тавоф этдим уникам айланиб гир,
Боқиб тез дев каби ҳар дарзига бир.

Кўринди кўзларимга кўҳна бир уй,
Қурум босган, чиқарди дуди бадбўй.

Сочиб ёруглик унда ўт ёнарди,
Эшак гўшtimi, чўғда тобланарди.

Қора оташпараст зангини кўрдим,
Сафол кўза қўлида май билан лим.

Қўйиб оловга у қозонни — қора,
Солар сур гўштни айлаб пора-пора.

Кўрибон мени занги санчиди зуд,
Ечилди эгнидан кийган либос — дуд.

Деди у ҳайқариб: «Кўрқинчли жондор,
Талаш-чун тунда келдингми баякбор?»

Сен — ўғри, мен ҳам ўғри, ўйла мундоқ,
Хато ўғри қошинда ўғри бўлмоқ».

Қилиб кор занги ўшқариғи зимдан,
Букилдим кўрққанымдан ўз ишимдан.

Занги таомилида сайратиб тил,
Дедим, келдим олиб сенга дуо, бил,

Ки бир қашшоқ эрурман, бемояман,
Сенинг соянгга шошган ҳамсояман.

Эрурсан сен жавонмард ҳамда бардам,
Деди афсоналар шаънингни ҳар дам.

Бўлай меҳмон, дедим, то чақирилмай,
Бошим пойингга нега садқа қилмай.

Магар сендан ишим жойига келса,
Кетиб қашшоқлигим, гар толеъ кулса.

Тилим қилди мисоли зангини лол,
Томарди ҳар сўзимдан қатрадан бол.

Ширин, ёғли сўз этди зарбдин озод,
У айлар душманингни дўст каби шод.

Деди, ё бода ич, ёки қўшиқ айт!
Дедим хўп, келтириб рўд берди шул пайт.

Ошиқлар дўсти янглиғ бўлди рўд боз,
Бузуқ пардаларин боғлаб яна соз,

Уриб рўдга нохиннинг сирли тифин,
Чиқардим авжига мақтов қўшигин.

У завқдан қийқирар етгунча ҳоли,
Оловда қайнаган қозон мисоли.

Ичарди гоҳи райҳоний¹ сополдан,
Гоҳи ерни тепар умидда молдан.

Қилиб зангини лол кўп нохин урдим,
Ки занги тоқатин жондан суғурдим.

¹ Райҳоний — кўкимтирранг хушбўй шароб.

Менинг бу дўстлигим унга қилиб кор,
Бўлиб сармаст, сирин у этди ошкор,

Ки вайрона аросида бу оқшом,
Ўтирарман қўйиб бойлик учун дом.

Мен билан ҳамзод яна бир занги бор,
Мени ёд этмай ичмас майни зинҳор.

Яширин ганжни топдик, ҳеч баҳо йўқ,
Қўриган устида бир аждаҳо йўқ.

Магар биз аждаҳомиз жиддиятдан,
Қилиб ҳар кас дилин озод уятдан.

Мана, йилдир топармиз баҳра ганждан,
Яшармиз беҳабар ҳолатда ранждан.

Ўлтирибман бунда мен билмай малол,
Кетди ўзга занги излаганча мол.

Ўша ганждан бўлди бизга муяссар,
Етгулик бир орқалаб келишга зар.

Бу тун келдинг бўлиб бизларга меҳмон,
Раво бўлғай сенинг ҳукминг учун жон.

Шу шартким, келса олиб ул пиёда,
Қизил гавҳар, сариқ ёқут зиёда,

Сарой бурчагига пинҳона бўлғил,
Тоқат қилғил, яъни гўёки ўлғил.

Уни аввал кутиб олай-да иссиғ,
Кейин эса урай ул аждарга тиғ.

Унинг эгнидаги ганжини шул зум,
Анов бурчакка — хилватга қилай гум.

Жўнатай сени ҳам келганда бомдод,
Бериб ганж дилга сиққанча, этиб шод.

Мену занги илиқ суҳбат этар чоқ,
Эшитилди оёқ овози ногоҳ.

Ўзимни шул заҳот бурчакка отдим,
Ўлук янглиғ нафасни ҳам йўқотдим.

Юзи қора кўмирдек келди шу тоб,
У кирди орқасида орқалаб қоп.

Туширди эгнидан зил юкни ерга,
Ки ўхшар бўйнидан қаҳрли шерга.

Бўшатганича юкдан кифтини то,
У ичди шўрванинг ярмини ҳатто.

Қараса, ҳамзодин элитган уйқу,
У айтган ишни ижро айлади бу.

Пўлат тигини урди гарданига,
Бегона айлади бошин танига.

Мени айлади бу даҳшат тамом лол,
Жойимда қайтадан қотдим бўлиб шол.

Узди занги бошин ахир занги — дўст,
Пора-пора қилди танин мисли гўшт.

Ўраб ярмин, кўйиб кифтга у кетди,
Бу мени ақлу ҳушдан айру этди.

Узоқ туюлса-да, фурсат ўтиб оз,
Қарасам ул қайта кириб келди боз.

Тана ярмини майда қилди шунча
Ва пайдо бўлди кифтида тугунча.

Ханжарин кўрдим, эди ғоят узун,
Тун эса ғоят қоронғу эди тун.

Сўнгра ганжга ташланиб бургутсимон,
Олдим-у елкамга, чопдим уй томон.

Шу асно ўтди кифтдан кифтга ул зар,
Токи занги ўзга зангини сўяр.

Сопол жомда у қайноқ шўрвадан ҳам
Ўғирлаб, уй сари елдим, бошим ҳам.

Ўз айвонимга келдим соғ-саломат,
То кўрмай давлатим, дил беҳаловат.

Мени етказди бахт кулбамга шул тоб,
Туширдим дил юкин, ҳам елкадан — қоп.

Эшитдим, йиғлар эрди янги зурёд,
Дилим шод эрди, бўлди қайтадан шод.

Шўрвани тутдим хотинга бахтиёр,
Сабр қилган эди, шукр этди минг бор.

Боқдим, у гўдак эди бахту зиё,
Ўғил эрди, бошим узра тож гўё.

Оғзи боглиқ тугунни ечганим дам,
Гўё сурдим хаста кўнгилга малҳам.

Бир ажиб ганж конини кўрдим унда,
Қанча ёқут, қанча зар ул тугунда.

Шу ганж туфайли гавҳар бирла тўлдим,
Шу тун денгиз каби қудратли бўлдим.

Ўғил Фаррух бирла кўнгил эрди шод,
Ахир бўлди у ганж, гавҳарга ҳамзод.

Шу тундан эрди бор бойлик — симу зар,
Эди гавҳарли тун, калиди — гавҳар».

Деди нонвой, бошимдан ўтгани шу,
Ки Тангри етказиб ҳам тутгани — шу.

Сўрди шоҳ фарзанд туғилган лаҳзани,
У туташ қай ҳолга — билмоқ-чун ани!

Бўлди ул гавҳар гўдак ўз жойида,
Бўлди толеъи сарафроз пойида.

Очар деб белгисидан, шоҳ, бунинг фол,
Чақиртирди Волис донони дарҳол.

Ушбу толеъ ҳоли недан бўлса ҳам,
Ёғди унга қайси юлдуздан карам,

Қани топ, унда не яхши, ёмон бор,
Топарсан ёшурун не, айтгин ошкор.

Айлагач фармонни шоҳ, доно Волис,
Нигоҳин тикди юлдузларга холис.

Қайта солиб у ҳар юлдузга назар,
Билди пинҳон гапни у ҳақлик қадар.

Не кўрди, йўллади ёзиб ниҳоят,
На кўриб, на эшитиб ул ҳикоят.

Волис номаси ҳукмин ўқиган он,
Бўлди тождор тамоман лолу ҳайрон.

Мунажжим этди ул толеъни такбир,
Ки парда ортини қилган у тасвир:

«Бу давлатманд ахир нонвой ўғлидур,
Унинг умрига бергай давлати нур.

Онадан бўлган экан қашшоқ бино,
Унга зар йўргакни бахш этди само.

Ўғли парвозидан ота бахтга ёр,
Унинг омадидан қудрати бисёр.

Ҳамоно гўдак магар жойидадур,
Ҳар маҳал ганжиналар пойидадур».

Урди шоҳнинг ғайрати дарёча жўш,
Бўлди ноил лутфига гавҳарфуруш.

Элтди сал ўтмай уни саройга роҳ,
Айлади надим уни ўзига шоҳ.

ЕТМИШ ДОНИШМАНДНИНГ ҲИРМИС СЎЗЛАРИНИ ИНКОР ЭТИШГАНИ ВА ҲАЛОК БЎЛИШГАНИ

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, кел, ўз оҳангингда соз чал,
Оҳангингдан фақат бир парда боз чал.

Бошимиз узраким пардаи танг йўқ,
Бизга ета олар ўзга оҳанг йўқ.

АФСОНА

Румнинг аҳли файласуфи баъзи дам,
Турфа эл-юртдан келиб бўларди жам.

Қилиб кенгаш илм равнақидин гоҳ,
Қилиб жонбахшу дилгир сўздин огоҳ.

Исботи берса синовга кимни дош,
Шул боис у бўлди сарварларга бош.

Гоҳо Ҳирмис жаҳли солса ҳам ғулу,
Одил эрди, ёқтирар ҳақ гапни у.

Бўлса аввалдан далил ҳар кимда гар,
Парвариш топди сўзи осмон қадар.

Руҳонийлар сирин очган учун кўп,
Юнонийлар қиларди рашк уни хўп.

Етмиши қурди бўлиб жам анжуман,
Этгали инкор уни бўлди бир тан.

Нима ҳам деса гўё англамасмиз,
Зебодир сўзи гарчи, тингламасмиз.

Этиб фикрини рад, олсак қамалга,
Учираб сўзларин инкор шамолга.

Шу тахлитда улар боғлашдилар аҳд,
Ки Ҳирмис гавҳарни кондан олса нақд,

Унинг дарёсиға лойқа очарлар,
Унинг ганждонига тупроқ сочарлар.

Ва ҳатто ёқламаслар айтса ҳақ сўз,
Қилиб берк нутқидан қулоқларин ўз.

Яна тебратди Ҳирмис сўз бешигин,
Очиб илоҳиёт илми эшигин,

Қаларди кетма-кет ўткир далиллар,
Тўларди нур билан ҳар дийда, диллар.

Улар бу сўз бошига ҳам етдилар,
Бир овоздан ҳайқириб рад этдилар.

Янги бир ганжина очди қайта бор,
Қуйди янгидан тамоман пойдевор.

Айлади меҳри билан равшан баён,
Дил тугул у эритар тошни аён.

Кўролмай сўздаги шукуҳни такрор,
Гуруҳдошлар сўзида ёнди инкор.

Нажоткор фикридан учинчи карра,
Атай қолдирмадилар ҳақни зарра.

Қувонч бермоққа қодир сўзларини
Писандга илмади кибр сарини.

Чайқалиб уввос-ла сонсиз қўнғироқ,
Қўймади бошини чайқашга бироқ.

Бўлиб нотиқ ўзининг сўзидан ғаш,
Тили ҳайрон эди, бўғзи — қонталаш.

Тушунди бетамизлар маслагин сал,
Қилар Тангри далили бирла жанжал.

Тополмай ўзгариш нишонини ул,
Рақиблардан юзин ўгирди буткул.

Уларга тортдики бир наъра, ҳой, сиз,
Ўриндан то қиёмат кўзгалмангиз.

Йиқилди жойига шу даққа етмади
Ва олди жанларин ўз ҳукмига қилди.
Улар рост пардака эри чалиб, били.
Шу парда берада олар йилли қосил.
Сунгча карёсин кам боши чиндин.
Жойика қотли муз у изғирмадил.
Исканлар эрли бу қолдан кабарлор.
Ки молдуз тўнадан эрли устивор.
Ўшал мўшк бўйини сочган сарвзор
Аро етмиш қуруғу бир яшил бор.
Сўраб шоқ деди Ҳирмис сирини сўнг.
Очар осмон эшигин қиммати чўнг.
Исканлар унга офаринлар айтди.
У қойдан сўнгра дарёқоғига қайтди.
Ўтирса ким билан қилватла қар он.
Ўша етмиш илдин айларли достон.
Тўфонга этли дуч Ҳирмисни кўп кас.
У маъж эрли-ю, бор етмингтаси — кас.
Гуруҳ қулорини қилиб Ҳаққа қар.
Озиб ақилан ниқоят ўлилар.
Нениким устоилиан қилли ниқон.
Кийинтирли уни қафанга замон.
Матар қамти сенинг шарҳингга исбот.
Туншунмаслик тўзал қулқлар учун ёт.
Безаш тожни азал дурлар учун қор.
Нечун сўчиб уни ерга қилиш қор?
Эмас касб истеълолдан ўгириш қоз.
Шойини йиртиб, тўқилш ўрнига бўз.
Оқиллар олдила ўзни туғининг —
Бор истеълолингчи вен эшигинг.

АРАСТУНИ ЖАЗОЛАШ УЧУН АФЛОТУННИНГ НАҒМА ЯРАТГАНИ

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний кел қуйингни оташин қил.
Исисин бир оқанг сеҳри билан дил.

Ишимга бир илиқлик етса зора.
Бозоримни касол тарк етса зора.

ДОСТОН

Довулчи титратиб довул навосин.
Илитарди совуқ оқшом ҳавосин.

Қаро қарға умилсиз қолди пасти.
Ва кирди тонг хўрози тилга асти.

Искандар ўлтирарди тахти Румда.
Тили оташли эрди, руҳи мумлай.

Файласуфлар бўлиб юз-юз санокда.
Бўлиб саф турди тахтдан қўйроқда.

Озми-кўн, қурбига ҳар олим қараб.
Ташлар эрди давранинг ҳукмига тап.

Табиатдан бири суканни сечди.
Бири илоҳиёт тутунин очди.

Бири риёзиёт ёлини юлди.
Бири қанласининг фикрини қилди.

Билим нақдига зарб чекди бири соф.
Бири номусу нафратдан уриб доф.

Айлади фанила ҳар бир кас кибр.
Мен олим деб ҳар бири қилди фикр.

Арастуга шақаншоҳ эрди ҳомий.
Эди пойгоҳда барча мисли омий.

Ки мен аҳли илмга чора топгич,
Илмига эҳтиёжим ўзганинг — ҳеч.

Бўлди ҳикмат нақди мен учун раво,
Менинг якка ўзим ҳикматда пешво.

Аён бўлган фалон илм ўзимдан,
Фалончи билди фалонни сўзимдан.

Ҳам адолатда ёлгон мен учун ёт,
Ки машҳур сўзлар айтдим айлаб исбот.

Уни қўллар, ишонар шоҳи номдор,
Сўзи ҳам эрди таҳсинга сазовор.

Фалотун анжумандан бўлмади шод,
У эрди барча фан аҳлига устод.

Улар қанча илмни айлади жам,
Фалотундан олишган баҳра илк дам.

Жаҳондан юз ўгирди, кетди танҳо,
Базмдан бўлди ғойиб мисли Анқо.

Туну кун бермади хаёллар уйқу,
Топиб хилватдан «Ағоний» куйин у,

Кириб хумга изини қилди гумдон,
Кутиб овоз нишонин етти хумдан¹.

Дилкаш айлар оҳангни кимда-ким фар,
Овозни хум садоси қувноқ айлар.

Жарангласин дея ул рудни якто,
Қўшиқ айтди узр деб, хумдан ҳатто.

Олиб хум ичидан соҳибрасад жой,
Олди юлдуз сиртидан из ҳойнаҳой.

Эшитган ноласига унда мослаб,
Олиб келди очиқ бу жойга ростлаб.

¹ *Етти хум* — етти осмондан, демоқчи.

Топиб ул нолага нисбатни рудда,
Ётиб бир руд ясашни қилди удда.

Олиб қўшиқ маҳали бўш қовоқ ул,
Ўраб чарм, руд ясашга бўлди машғул.

Оҳу чармига мушкни сурда у шан,
Таралди тар наво қуруқ ариқдан.

У ҳайъат расмига бериб кейин ҳал,
Яратди арғунундан¹ тикка ҳайкал.

Шу тўғри нолалару нағмаданким,
Қуйи боғлади тез нисбат торин жим,

Ки руд ноласи пастроқ эрди ул кез,
Гоҳо сокин уриб нохинни, гоҳ тез,

Баланд-пасту сокин ҳам тез сасидан
Яратди куй шеру гов ноласидан.

Нолишнинг нисбати чунон келиб қўл,
Ҳар иккиси пойин боғлади бир йўл.

Одам ва шер аро не бўлса мавжуд,
Аён бўлди чалингач бирма-бир руд.

Ушбу наводан жами одамизот,
Тушиб кетди рақсга қийқириб шод.

Бу созга тобеъ эрди икки йиртқич.
Бири бедор эди, ухлар бири тинч.

Қараб овозига ҳар бирининг ул,
Топарди нағмадан қай бири мақбул.

Оҳанглар созидан келарди аммо,
Раҳнамо эрди қай бири, муаммо.

Қиёслаб барига шай қилди сурон,
Солиб нолишли диллар ичра туғён.

¹ *Арғунун* — мусиқа асбоби.

Маромга етказиб чалди навогар,
Дея таънаю айбни доно англар.

Бу нолиш чодире тагида ногоҳ
Ақл бўлди жами дашномдин огоҳ.

Арғунун оҳанглари топди сукут,
Гўр уддан авло эди ул пухта уд.

Наво кетган эди саҳрони бўйлаб,
Ва андозаси шай ҳар бирин ўйлаб.

Ўтирди гирдига чизиқ чизиб ул,
Бўлиб навони ўлчаш бирла машғул.

Жами йиртқич-у жондор чўлу тоғда,
Деди тўда-тўда келсин шу чоғда.

Овозига чопиб келарди ёввош,
Унинг сози чизигига қўйиб бош.

Тамом кетди ҳушидан бари бир-бир,
Йиқилди тупроқ узра, нақ ўликдир.

На қилди ёш бўри қўйларга зўрлик,
На йиртқич шер бошлади қулонхўрлик.

Уларнинг хислатин билган учун ҳам,
Созидан жуфт наво чиқазди шул дам.

Шунда йиртқич зоти жунбушга келди,
Ҳушидан кетгани боз ҳушга келди.

Пароканда бўлиб, кезишди даштни,
Ким эслар ушбу янглиғ саргузаштни.

Жаҳон бўйлаб хабар ёйилди шул он,
Ёқут сочганидай ёқут чиқар кон.

Фалотун қилди шундай парда тайёр,
Тушунмас бир ўзидан ўзга зинҳор.

Қуруқ руддан чунонам қўзғалди сас,
Унинг намлигидан тушди фалак паст.

Магар нисбатда бармоқ ихтиёрсиз,
Жами ҳайвон ўлар овозидан тез.

Шитоб чертилса ўзга пардаси гар,
Келиб ҳушга, турар бор ухлаганлар.

Бўлди шоҳ даргоҳида овоза зуд,
Ки жанжал қилди Зуҳра бирла Ҳорут¹.

Арасту англади, ул ақли соҳир,
Ўз ишида чиқди юксакка охир.

Эди зийрак қошида пасту тангдил,
Ёв эди, ёвлиғ уни айлар хижил.

У кулба бурчагида ўйга толди,
У тор кўнглини кенг майдонга солди.

Ёзув дарсига пинҳон бўлди толиб,
Эди нақди — нафис, нақши — ғаройиб.

Бу юксак иш йўлида чекди кўп ранж,
Тафаккурдан туну кунлар сўраб ганж.

Чекиб сўнгсиз машаққатларни ғоят,
У топди сир ипи учин ниҳоят.

Гўё ўткир нигоҳи очди шул дам
Ва қандоқ янграшин руд ноласи ҳам.

Қулоққа етказур навони қандоқ,
Берар ҳуш ҳамда овлар ҳушни шул чоқ.

У билди, пардани топган ҳамоно,
Уни боғлаб эди олдинги доно.

¹ Ҳорут — фаришта, Зуҳрани ғоятда севгани учун иймони-дан айрилган.

Чиқиб саҳрога, созлаб парда шул дам,
Ҳуш олмоқ сеҳрини бошлади бардам.

Кетди бор ақли расодан эс ва ҳуш
Ва қайта янгидан руд чалди хомуш.

Бироқ бахт бўлмади бу дам мададкор,
Келмади ҳуш-беҳуш ёдларга зинҳор.

Уринди келса деб кўп унга жунбуш,
Навоки, ухлаганга берса деб ҳуш.

У билмас эрди, олди қанча нисбат,
Овора бўлди бу иш ичра, ҳайрат!

Топилмаган учун йўл, бўлди ожиз,
Киши раҳбарга бошни эгса жоиз.

У рағбат йўлида таълимга борди,
Инон, бир марта у таслимга борди.

Сўради, қай маром жозиба боис,
Қилар ҳушдан жудолар ўзини ҳис.

Билолмам, қайси пардада овози
Ва қандай ростланар оҳангга сози.

Тушунди Афлотун, не эрди матлаб,
Таълимга зўр эди ғоят унда таъб.

Чиқиб тортди чизик гирдига шул пайт,
Наво чалди, аён бўлгунча нисбат.

Бўлиб саҳродаги қулону барс жам,
Чизик гирдида давра тортди шул дам.

Бўлишиб беҳуш оҳанг аввалиға,
Кўпи бош қўйди чизган мандалиға¹.

¹ *Мандал* — фолбин ва қушночлар атрофига тортадиган дав-
ра чизик.

Таратгач қайтадан болдай навони,
Ҳуш айлади тарк Арасту донони.

У бир хуш йўлда беҳуш бўлди бисёр,
Эрди жондору йиртқич оқил, ҳушёр.

Чертди хушбахш пардасин янгидан у,
Арасту турди сакраб мисли ёғду.

У қолди эгилиб жойида, сарсон,
Беҳабар эрди ундан жами ҳайвон.

Унинг беҳушлигидан ҳушга келди,
У ким эрдик бу жунбушга келди?

У доно куй чалардин бўлди огоҳ,
Сирига нағма кийдирган баногоҳ.

Сўраб ундан узр, сано деди мўл,
Юрганин деди эгри пардада ул.

Сўзини тўғри этди нисбатига,
Ўчириб, ёзди уни ўз хатига.

Онгин иқдорлик ила тоза қилди,
Хайрхоҳликни чин андоза қилди.

Сикандар сизди, ҳар фанда эрур боз,
Фалотун Румда олимларга устоз.

Қилиб илм аҳлига уни раҳнамой
Ва берди ўзининг яқинидан жой.

УЗУК ВА ЧЎПОН ҲИКОЯТИ

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, кел, қани чангингни соз қил,
Томоғинг куйлаш учун хушовоз қил!

Мени чангингга бир чалғувчи айла,
Оҳангингни эъзоз қилғувчи айла.

ДОСТОН

Ўраб нурга жаҳонни бир куни тонг,
Чалди ғолиб каби тун устидан бонг,

Чиқиб келди қуёш чашмасидан гул,
Балиқдек урди бош ой сувга буткул.

Тилла тахтида тождор ўлтирарди,
Гуҳар зебли камар белин ўрарди.

Барча зийрак ўлтирар тахт пойида,
Эрди Афлотун юқори жойида.

У етгандан камолга ҳайратда шоҳ,
Сеҳрли пардадан бўлган-чун огоҳ.

Сўради, эй, жаҳонни англаган чол,
Оча олган ғойиб тилсимни бу ҳол.

Билим қулфи учун калид эрурсиз,
Билим баҳрини тез очиб берурсиз.

Борми сиз билганни бир билғувчи зот?
Ёки сиз англаганни англаган бот?

Ким бу майдон ичра эрмас хайрхоҳ,
Бу янглиғларга йўқ сиздан кейин роҳ.

Бу мақговлар тугаб, сўнг деди олим,
Бу мовий чарх сиру асрор билан лим.

Яратгандир азал ким қанча жоду,
Солар ҳайратга дилларни ҳамон у.

Тоғиб ўшал бор авлодлар қаловин,
Ёқиб найрангу афсунлар оловин.

Дегимдур юзтадан фақат бирин мен,
Очай замона — устоднинг сирин мен.

Шаҳаншоҳим магар фармон этар, бас,
Дейин юздан бирин, ўндан биринмас.

Ижозат тегди ростлар сарваридан,
Доно огоҳ айласин деб баридан.

Жаҳонни англаган доно билимдон,
Илмпарвар шоҳим, деб айтди шул он.

Эшитганман, заминдин отилиб буғ,
Ерга гулдай солган эрди дарз тўлуғ.

Бўлиб пайдо текис водийда бул ғор,
Ер ости тилсимин айлади ошкор.

Кўринди: ётар эрди битта от — жез,
Ясалгандир қуйиб қолипга бир кез.

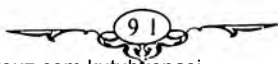
Биқинда ўйиғи бор эрди ҳатто,
Ким деса ўйган уни сув, йўқ хато.

Ўйиғига қуёш сочган маҳал нур,
Кўринар кўзга неки унда, бир қур.

Тушиб чўпонни шул водийга роҳи,
Қадалди даштда тор ғорга нигоҳи.

Гўё дурлар сочарди унга тилсим,
Чўпон тушди чуқур водийга шул зум.

У мис отнинг шамойилини кўрди,
Унинг ажиб биқини ўйиқ эрди.

Ўйиқ теграга нур тарарди ўздан,
Бошидан дум қадар кечирди кўздан.

Ётарди уйқуда бир кекса зот, лек
Ўлим кўзини юмган чоғдагидек.

Кўлидаги узукнинг тошидан-ку,
Таралар Муштарийдан, мисли ёғду.

Узалди кўли узук сори кейин,
Узук бирла қилиб бармоғи ўйин.

Узукни муштида кўргач ниҳоят,
Сукди бармоғини шошганча ғоят.

Тополмай шоҳона нақдини бошқа,
Қилиб дахмани холи, чиқди ташга.

Сурувни олдига солди бўлиб шод,
Тоқати тоқ бўлиб, келгунча бомдод.

Отиб тонг ҳам, қуёш чиқиб фалакка,
Овли байроғин тикканда якка.

Сурув соҳибига борди шу чоғда,
Сурувни қолдириб саҳрою тоғда.

Узугидан уни огоҳ қилай деб,
Баҳоси ошиғу камин билай деб.

Сурув соҳиби кўрди, келди чўпон,
Ширинсўзлик бирла гап очди ҳамон.

Сўради кўй-кўзи ҳолини шу тоб,
Жавоб қайтарди тингловчи сара, боп.

Чўпон савол-жавоб, ҳангома чоғи,
Назардан йўқ бўлиб қоларди гоғи.

Бўларди қайта пайдо сирлиликдан,
Сурув соҳиби ҳайрон бу қилиқдан,

Деди, қайга гаҳи мендан ниҳон сен,
Бўларсан қайта пайдо ногаҳон сен?

Ўргандингми, қара, ё бу хил афсун,
Ёки тикдинг ўзингга сирли бир тўн?

Чўпонни солди ҳайратга адолат,
Ақлдан излади кўмак бу ҳолат.

Ўзи ҳам сезмайди узукли одам,
Узукни ўйнатар кўлда дамо-дам.

Узукни гоҳи оҳиста, гаҳи тез,
Баландга қилса бирда, пастга — бир кез.

Узук кўзи баландда бўлгани чоғ,
Чўпон ошкор турар олдингда шундоғ.

Кафти кўлнинг баландга айланур гар,
Ғойиб бўлар чўпон кўздан муқаррар.

Узукнинг хислати эрди ажойиб,
Берар соҳибига пардаи ғойиб.

Чўпон бўлди бу хил ўйиндан огоҳ,
Синаб юрди тоғу даштда уни гоҳ.

Узук бирлан гоҳ ўйинчига чиқди,
Гўё дунёни шул узукка тикди.

Қаерга истаса пинҳона етди,
Узукни ҳар маҳал кафтида тутди.

Неки истак туғилди, қилди пайдо,
Узуги нақш уриб, қилди ҳувайдо.

Шаҳар гирдида бор-йўқлик-ла банд ул,
Не орзу эрди, бўлди баҳраманд ул.

Туриб у бир куни пинҳона, қасддан,
Узук тақди, қилиб кўзини пастда.

Яланғоч ҳинд қиличи қўлда эрди,
Бориб шоҳ қошига пинҳон ўтирди.

Кетиб маҳрамлари, қолганда танҳо,
Танин шоҳнинг қошида қилди пайдо.

Бу подшоҳ кўнглига ваҳима солди,
Кейин шоҳ эркини қўлига олди.

Ниҳоят сўрди, муродингни сен айт?
Жўнатди ким сени жойимга бул пайт?

Чўпон гап қотди: «Пайғамбар эрурман,
Нигоҳ сол менга бир бор, бахт берурман!

Гар истарман, мени кўрмайди ҳеч кас,
Бу пайғамбарлигим хислатидир, бас!»

Кейин шоҳ батамом кўрқувда қолди,
Шаҳар аҳлида ҳам тинчлик йўқолди.

Чўпон шундай қилиб мағрур юрарди,
Ки подшоҳлик ила даврон сурарди.

Узук мўъжизаси қайларга етди,
Уни-чи, ўстириб пайғамбар этди.

Олимларким, ясаб узукни бешак,
Кўтарган бу қадар ҳикматни юксак.

Соз-у найрангни жўр қилганки шаксиз,
Тополмасмиз у парда сирини биз.

Қилиб фикру ўйимга раҳнамо, бош,
Мен-да бу сир тугунин этмадим фош.

Бунин тинглаб, деди шоҳ, офарин кўп,
Ки бўлгани учун сирлар аён хўп.

Бу даргоҳ ҳурмати гар ким учун фарз,
Ўзи учун бу дostonдин олур дарс.

СУҚРОТНИНГ ИСКАНДАРГА МУНОСАБАТИ

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, ушбу дардчил создан сўнг
Айла бир дам шодлигим оҳанг-ла чўнг.

Айлагач созанда бу янглиғ наво,
Румдан тортай ипак Тароз қадар то.

ДОСТОН

Деди шундай файласуф-доно боқиб,
Ким эди дунё ишидан кўп воқиф:

«Қадим замонлари бутун юнонлик
Эди устоз — ким қаноат томонлик.

Изламаган жонга дунёдан ором,
Шаҳват бобида ҳам булғамаган ном.

Ва илло гарчи зоҳид бўлмаган ул,
Билиб кўп нарса, оз қилган тановул.

Ўзича бўлса ҳам қудратли инсон,
Тутарди орзусин ҳар лаҳза пинҳон.

У наф изламади, май ичмади у,
Биларди иккиси ақлига оғу.

Бош айланса, ўзини гардга урғай,
Ҳамон офат-бало гирдида юрғай.

Таомилда топиб камол шу жойда,
Қўйиб тамал тошини шул саройда,

Қуруқликдан ташиди сувга лаш-луш,
Аёллардан қилиб фикру ўйин бўш.

Хотинни эридан ажратди парда,
Хотинлар сузди ўзга кемаларда.

Тўкилиб қони, эрлар берса ҳам жон,
Кўшилмади хотинлар бирла бир он.

Гўё келган юнон дунёга шундоқ,
Оила қурмай, ўтган дунёдан тоқ.

Мунаввар кунда, тонг отганда зеро,
Олимлар базмига шоҳ берди оро.

Базм оғосига буюрди ул бот,
Бугун чалғитмасин иш бирла бир зот.

Чопар йўлланг, базмга келса Суқрот,
Берар илми билан базмга зеб бот.

Чопар Суқротни излаб топди шул чоқ,
Деди: «Шоҳ йўллади, ул сенга муштоқ.

Ҳукмдор дарғаҳиға эт тез хиром,
Либосинг кий ва шош тўлдирғали жом».

Таклифи шоҳнинг туюлди пирга бад,
Айлади чопар деган сўзларни рад.

Деди сўнгра: «Бор-да, Искандарга айт,
Йўлингга йўқни излаб юрма ҳеч пайт!

Шу равшан, йўқ эрурман салтанатда,
Бу тургувчи — хаёл, менсиз у ҳатто!

Деса менга етай гар Тангрига қул,
Ки Тангри дарғаҳидан топғуси ул».

Жавобки, топди илм конида сайқал,
Чопар йўлловчига етди бепайсал.

Бўлди ниҳоят аён бу шоҳга ҳам,
Ки Суқрот хилват аро ёнғувчи шамъ.

Топмағай дийдорига бу шамни роҳ,
Кимки тунда турмаса бамисли моҳ.

Гарчи Искандар эди соҳиби тож,
Умрбод эрди у билимга муҳтож.

Борки олим, олди баҳра баридан,
Берди дона ҳар бири гавҳаридан.

Билувчидан билим олди у ҳар дам,
Етишганлардан етишди унга ҳам.

Суқрот — ақли бедор неники дерди,
Ҳукмдорга бари кўп мақбул эрди.

Тушмас Искандарни кўнгли жойига,
Келмас экан то Суқрот саройига.

Қилди маълумки, пири хилватпаноҳ,
Топди одам аҳлидан хилватга роҳ.

Бу дунё ишларидан юз ўғирди,
Гўё гўр эшигин топди-да, кирди.

Дўсту ёрларидан ул бўлди жудо,
Тутинди вайрона бирла ошино.

Жаҳон гарчи ишин киритди жонга,
Юзин бурмоқчи эрмас ул жаҳонга.

Эт татимасликни одат қилиб ул,
Кийди йиртиб шойини эгнига жул.

У топса бир қисим талқонни шояд,
Қиларди эрта-кечига кифоят.

Худога саждадин ўзга иши йўқ
Ва халқ бирла яқинлик ташвиши йўқ.

Низомийдек ақл созини чалди,
Сифатни ё Низомий ундан олди?

Динпаноҳ ҳақида тинглаб шунча шарҳ,
Унга бўлган меҳри шоҳнинг урди барқ.

Гаҳи одам қизиқ аҳволда қолгай,
Унутдир ким, уни ёдиға олгай.

Халойиқдан биров қочгувчи роса,
Биров эл майли бирла бемурса.

Сукрот халқ меҳридан гар юз ўгирди,
Сукрот деб кетидан бор халқ югурди.

Бўлди бирга бўлиш хоҳиши канда —
Бўлмай юлдузларга шоҳ анжуманда.

Хоҳиши ошгани сайин ҳукмдор,
Чикди доно кўнглида авжга инкор.

Қилмасин қойилмақом туркона ноз,
Бўлмади нозга чидар давлати оз.

Содиқ маҳрамларидан биттасин шоҳ,
Чақириб ёнига ўзин яқинроқ,

Донишманд қошига юборди қайта,
Хуфёна сўзларин оҳиста айта:

«Тутиб яқин ўзимга неча муддат,
Қиларман ихтиёр қурмоқни суҳбат.

Ижобат қилмадинг сўзимни бир бор,
Менинг эъзозларимдин айладинг ор.

Бу даргаҳдин нечун хилватнишинсен,
Боисин айт келиб, кўнгил ишонсин.

Магар ҳақсен, буни ҳам айла исбот,
Далил йўқ эрса муҳтож ҳолингча ёт».

Тушибон ёшурипча йўлга чопар,
Келди Сукротга олиб шоҳдин хабар.

Жаҳон кўрган ҳозиржавобли доно
Жавоб қайтарди мундоқ шул замоно:

«Мени ёнига чорлайди экан шоҳ,
Ёмонми, яхши бу, ақл айлар огоҳ.

У дер, бормоққа хоҳиш йўқ, ҳойнаҳой,
Сенинг меҳринг учун йўқ дилда ҳеч жой.

Бу ерда эҳтиёж йўқдир далилга,
Ўйинга бормас ҳеч ким Жаброилга.

Борардим ошкор хоҳиш бирла гар,
Келса тождордин калид бирла хабар.

Бўлса мушк ошно башарти нофага,
Турар анқиб хуш бўйи масофага.

Магар дўстлик эрур раҳбар юракка,
Ўхшар сўздан ўзга исбот керакка.

Юрак бўлса магар меҳр билан лим,
Самимият бўлар самимиятким.

Шоҳга кимларки яқин маҳрам эрур,
Базм ичинда шоҳ билан ҳамдам эрур.

Мен томон боқмас улар ҳеч хайрхоҳ,
Оқсади отим оёғи бунда, оҳ!

Самимий сўз билан ул базмгоҳда,
Мени ёд айламоқ бўлмайди шоҳда.

Унга ким хизматда, сирдош ё, зинҳор,
Қилур дўстона боқмоқдин менга ор.

Магар халқ бўлди шоҳ кўнглига малҳам,
Олар ибрат халқидан шоҳлари ҳам.

Агар хослар тили бўлса мулойим,
Умиддан шоҳ дили илийди дойим.

Фаразки бўлса сўзларда агарда,
Дағал шоҳ сўзларин тўсмайди парда.

Фалак созловчиси гар бўлса комил,
Тарар дил ўртагувчи хуш садо, бил.

Фалакдан келса бир бузуқ бўғин гар,
Берар нохуш жавобни хуш овозлар.

Намоён бўлса ҳар яхши-ёмонлик,
Қилар шаҳ дарғаҳида раҳнамолик.

Мени сир пардасига чорладинг сен,
Ки елкан пардасига борладинг сен.

Ахир денгиздаги тўфонга бир боқ,
Шитоб бўлай бу беллашувда қандоқ?

Чуқур денгизки бор, гавҳарни ҳар он
Маҳорат бирла биздан тутди пинҳон.

Мудом денгиз наҳанглари очар жанг,
Наҳанг огзиданки гавҳар изласанг.

Эшигиндан сочиш ёғду муаммо,
Унинг олдида дурбош¹ бўлса ҳамма?

Қиёфам бузса шоҳга ёнма-ёнлик,
Мен эмас, ўзига етгай зиёнлик.

Бандага етмас бу жаҳондин хатар,
Пок Худо қошида гар боғлар камар.

Гарчи мен сен учун бу ерда нурман,
Саройга келганим чоғ — қул эрурман.

Шоҳ, дер, қайдан рост рақам бу сирлар,
Қаёқдан бу қадар юксак фикрлар?»

Шоҳаншоҳ элчиси ортига қайтди,
Етиб шоҳга барин ёдидан айтди.

¹ *Дурбош* — икки учли найза.

Чиқарди қобигидан дур тагин у,
Тўлатди дур билан шоҳ этагин у.

Ганж кони гавҳарафшонлигидан шоҳ
Гавҳар исрофи-чун ранжиди ногоҳ.

Нечоғ истарди, кескин сўзга бешак,
Далиллар бирла келтирса эди шак.

Уким, хилватгаҳин кўргай зиёда,
Хилватгоҳ ёққа шоҳ юрди пиёда.

Кечиб жаҳон ишидин хоб-ла машғул,
Қуёш нурина кўрмай дам олиб ул.

Шоҳаншоҳ гўшада ганж кўрди гўё,
Масаллиғсиз таом қилди у рўё –

Доно ҳоли қилиб шоҳ дилига кор,
Оёғи бирла туртиб қилди бедор.

Кейин деди: «Туриб мен бирла бўл соз,
Қилай умру жаҳонингни тўкин ёз».

Бу ҳокимона сўздан кулди доно,
Деди: «Ол қўлга ўзгани ҳамоно.

Озига қайси дил айларкан шукр,
Тегирмондек сени айланмагай гир.

Жонга бир арпа кулча токи малҳам,
Нечун буғдой нони деб чекайин ғам.

Бу йўлчида ярим арпача юк йўқ,
Бир арпасиз-у қазноқ, кўнглидир тўқ.

Мен ҳорғинга сомон оғирлик айлар,
Бир тоғдай юк ахир ҳолимни найлар?»

Яна шоҳ дедиким: «Ҳакими мумтоз,
Нечун сен давлатимдин айладинг ноз?!»

Қилди шундоқ жавобни донои давр,
Ки: «Сен бирла май ичиш мен учун жавр.

Ҳиммат бобида мен сендан бадавлат,
Рўза — мен, йўқ иштаҳангга сенинг ҳад.

Ва шу бирла жаҳонни қўлга олдинг,
Бағри найнинг бутун куйласа ҳам минг?

Менинг эгнимни ушбу кўҳна жанда
На иссиқ, на совуқда қилди канда.

Либосинг заррин-у, ўртайди чоғи
Талабларимни билмоқ иштиёғи?»

Сўради қайтадан шоҳ ушбу чоқда,
Ки: «Сен — кимсан-у, мен кимман санокда?!»

Деди шундай жавобни пир, суҳандон:
«Бажаргич сен-у, мен — бергувчи фармон!»

Дилин шоҳнинг дағал гап қилди вайрон
Ва пинҳон маъниси сўзларни — ҳайрон.

Яна шундай деди ақлли доно:
«Очай ёпиқ эшикни шоҳга ҳатто.

Кулим бор бир нафар, исми Ҳаводир,
Дилим фармон беришга унга қодир.

Кулим олдида сен таъзим қилибсен,
Кулимгаки ўзингни қул билибсен!»

Доно сўзлари нақ мўлжалга тегди,
Хижолатдин бошин шоҳ ерга эгди.

«Юзим нурининг ўзи, — деди сўнг у, —
Ниятим поклигидан бир гувоҳ-ку.

Жудоси қилмагин покларни покдан,
Тириклай баҳраманд айлама хокдан».

Жавоб қилди яна жаранглаб аксар:
«Нечун қилмоқ симоб қуйиш билан кар.

Агар сен пок-у софният эурсан,
Нечун ҳайвон ишин даъво этурсан?

Фақат ул тўрт оёқ тез ўтгани чоқ,
Одамни уйғотар пой бирла шундоқ.

Наҳот бедор учун шу бўлса жоиз,
Шу хилда айладинг бедор не боис.

Мени-ку уйқудан безовта этдинг,
Қилиб бедор, ўзинг уйқуга кетдинг.

Қуён уйқусидан сўнг мисли паланг,
Бедор шерга нечун солмоқчисан чанг.

Ўқингдан ўзини ташловчи ерга,
Эмасмен оҳу сен сингари шерга».

Оташидин сўзларин Сукротни шоҳ,
Дили мум сингари эриди юмшоқ.

Оқил истар эди ғоятда ногоҳ,
Қулоққа осса пандин ҳалқадай шоҳ.

Кечиб аччиқ сухандан тоқатли пир
Ширин сўзликка юзни бурди охир.

Фикрлар юксагини айтди унга,
Деди, ол, фойдали гап пайти, унга.

Яратдинг зеб қилиб темирни кўзгу,
Хаёлинг сувратин акс эттирди у.

Дилингни аввало нур янглиғ оқ қил,
Гўёки оина, мусаффо, пок қил.

У кўзгуга токи қўндирмагил занг,
Ки жой олсин юзидан нақш ила ранг.

Дилинг поклиги-ла бер зангга пардоз,
Руҳингни айла бу йўлда сарафроз.

Ёвуз ниятларингни сен қаро қил,
Юрагингдан қароликларни ювгил.

Қаро дилнинг нишони ҳар маҳал тил
Ва барча занжи бахтли бўлмагай, бил.

Занжи савдосиға бўлма раҳнамо,
Кувониб боқма кулгусига аммо.

Қаро бўлсанг, ўзингни тол каби ёқ,
Кулинг бирла қилар занжи тишин оқ.

Магар оинаи занжи темирдан,
Кўрингайму қаро дил унда равшан?

Деди огоҳ кишиким манғуликдан,
Оқар оби ҳаёт қоронғуликдан.

Кумуш чиққунича кўп доғни кўрган,
Кумушдан покланишни аввал ўрган.

Руҳинг агарки доғлардан юрар пок,
Тутунли гумбаз ичра билмагай бок.

У сирли хона бўлгай тонг учун гоҳ,
Илоҳий сир учун бўлгай ҳарамгоҳ.

Қилса ҳамки дарчани парда йироқ,
Унга мўралайверар офтоб бироқ.

Тилаб олиб ёруғликни чироқ ҳам,
Саҳар сабосидан сўнгра чекар ғам.

Қуёш нуриға бўл тахтиравонкаш,
Турк кажавасидан кут мева яккаш.

Ўсаркан эшигинг олдида хас-хор,
Талабгор бўлмагин султонга зинҳор.

Ёқар ўтган маҳал шикор сари шоҳ,
Эшик сариштаю озода гар роҳ.

Қуйига келди меҳмонликка у, бил,
Ки ўзи келди меҳмонни дуо қил.

Эшикдан кирдими, мўмин бўл обдан,
Ўзингни тий баланду паст талабдан.

Бу базми хосга руҳинг берса ҳам зеб,
Танинг қўймоқни дарбон кўрмагай эп.

Ўзингни урма тахтга, ковушинг чанг,
Керак остона ошмай уни ечсанг.

Тусарсен шоҳ билан ҳамкосаликни,
Хино тирноққа қўй, хўб юв иликни.

Ғазабнок шер каби жасур эрур ким,
Ва султон тахтида эъзозда доим,

Ки шердир, бўлди тахт қошида қўйдек,
Ва тахт ҳайбатидан тахта каби тек.

Даргоҳингга кимда-ким кирса агар,
Йўлинг йўқотса ер тарсак муқаррар.

Қара, бош суққанинг — бу кимга даргоҳ?
Ва ҳайиққан дилинг — кимга назаргоҳ?

Ўзингни бу эшикнинг бандаси қил,
Унинг қошида бошингни оёқ бил.

Башарти сен ўзинг шоҳсан — ҳукмдор,
Ки посбонлар итига не ишинг бор?

Ғазабланма, қизиққонлик қилиб гар
Сенга айтолмасам ёқимли гаплар.

Юрак ёниб, оловда тобга етган
Ва жосуслик учун осмонга кетган.

Шундайин қилки, кўкдан ерга келсин
Ва йўлдан келганини совға билсин».

Дегач шундай етук сўзларини пир,
Улар шоҳ дилидан жой олди бир-бир.

Юзидан нур ёғиб бамисли офтоб,
Шоҳ ўз базми сари олди йўл шитоб.

Котибга берди фармон, айла оғоз,
Бу гапларни қоғозга зар билан ёз.

ҲИНД ДОНИШМАНДИНИНГ ИСКАНДАР БИЛАН СУҲБАТИ

МУҒАННИЙНОМА

Муганний, куйни авжига чиқарғил,
Ки хомуш бўлмасин боғ ичра булбул.

Агарда хотирамки ҳушга келгай,
Менингдек гунгда тил жунбушга келгай.

ДОСТОН

Жаҳонни кўрган ул доно гапирди,
Билим шоҳ йўлини келиб супурди.

Лабин муҳрлади майни этиб манъ,
Ки шодлик пойдеворин кўрмади шан.

Суриб заррин ниқобни тонгда бир ён,
Қуёш этганда рухсорин намоён,

Искандар доимги одатига мос —
Тахтидан жой олди шоҳаншоҳга хос.

Кириб посбони этди шундай огоҳ,
Ки йўлдан келди ҳинду чопари, шоҳ.

Кўриш ҳазратни бир унга эрур ком,
У келтирмиш жаҳон шоҳига пайғом.

Этиб фармон, деди, олиб кириг тез,
Кўёшга қоҳинни¹ гўёки шул кез.

Шошдилар фармон боис қоҳин сари,
Бошладилар йўлга қоҳинни бари.

Кириб келди тавозелар билан у,
Сочиб қоҳин каби атрофга ёғду.

Кўриб ўтруда у ёрқин кўёшни,
Қоҳин расми-ла ерга қўйди бошни.

Шоҳаншоҳ расми бирла неча посбон,
Ўтириш жойини кўрсатди шул он.

Борди ажиб кўп эшик ҳақда гурунг,
Бўлди гап ер гардидан то чархи чўнг.

Ҳар киши кўрсатди билганча ҳунар,
Қадрин оширди гапи мисли гуҳар.

Келди охир сўз учун ҳиндуга вақт,
Янги гул очди гўё қуруқ дарахт.

Фаройиб гапларидан анжуман жим,
Ипга дурни тизар у сингари ким?!

Самони қондириб майи дудоғи,
Жаҳонни қилди дур ҳалқа қулоғи.

Жаҳон паноҳини хўб мақтади у,
Гапидан қоплади саройни ёғду.

Охир кекса санога берди барҳам
Ва очди сўзлари ниқобини ҳам,

¹ *Қоҳин* — оташпараст.

Ки тун парвонаси интилди боққа,
Умид боғлаб гўё ёнган чироққа.

Магар ушбу чироқ ошнолик этса,
Ёруғлик мен каби зулматга етса.

Ўзим жамики ҳиндуларга бошман,
Фикрда кексаю қувватда ёшман.

Менинг асрорли кўп суханларим бор,
Тугунларин ечиш кўпларга душвор.

Эшитдимки, токи устоз замондир,
Ўзинг барига сарчашма ҳамондир.

Ақлинг ипдир у дурри яктоингга,
Қийин ечмоқ тугунни — туғ раъйингга.

Худоким берди сенга тож билан тахт,
Қуйидир билиминг этагидан бахт.

Магар топсам сўзимга сендан жавоб,
Қуёшдан юз ўгирмоқ — менга савоб.

Магар шоҳнинг жавоби айламас қор,
Эшакка ортаман юкимни такрор,

Ки шоҳдин ўзга сўзига ишим йўқ
Ва ўзга суҳбатига хоҳишим йўқ.

Саволни мен берай, жавобни ёғдур,
Ки сендин балқисин жавоб сўзи — нур.

Жаҳон шоҳи деди: «Баҳона этма,
Дегил пинҳона сўзингни, бекитма!»

Таъзим этди жаҳонни кўрган ҳинду,
Чиқарди тилни ҳинд шамширидек у.

Кўмиб мақтов билан номини шоҳнинг,
Ишидан сўради жаҳонпаноҳнинг.

Ки: «Лаш-лушлардин айлаб холи ўзни,
Қаратсам бир яратгувчига юзни?

Биларман, бор яратгувчи ягона,
Қаерда топаман бўлсам равона?

Изи аёндур, ўзи ноаёндир.
Ёпиқ эшик калиди қайда? Ким дер?

Вужуди маънавият соҳибими,
Жойи заминми ё осмон тубими?

Фикрдан ё назардан излайин мен?
Жойин сўрашса, қайдан сўзлайин мен?

Ва қайси паст-баландда унга жой бор,
Далил бўлса қилай сўрганни иқрор».

Жавоб берди жаҳондор унга шул дам,
Сўзи қисқа ҳам эрдию узун ҳам.

«Ўзингданки магар юзни ўгирдинг,
Топиб йўлни Худо томонга юрдинг.

Сўроқларсан нечун жойини сен, ҳой,
Ахир жойни яратгувчига йўқ жой.

Сирин санашга бордир кимда журъат,
Йўлин англаб бизда қайда фикрат.

Неники кўзимиз кўролди аввал,
Ки унга фикримиз йўл солди сал-пал.

Фикрдан бўлмағай излаб Худони,
Фикрдан не ўсар — дев билгил они.

Бўлса қай бир фикрда ёшурин сир,
Хаёл бўлғай яратмоқликка қодир.

Нелардир топмагач фикр аро жой,
Яратгувчи томон бўлди раҳнамой.

Раво кўрмас гофилларга бу роҳни,
Қилар сендан булут пинҳона моҳни.

Изи ҳар жойда бордир Тангри корин,
Сен идрок айла не етишди, борин.

Худони билмаги учун қиёс шул,
Бундан ўзмас Худони англагач, бил».

Гарчи шоҳ сўзларин тушунди ҳинду,
Яна ўсмоқчилашни бошлади у:

«Ҳар не ерданми, осмонданми, хоҳи,
Бўлар-ку бегумон ниҳоягоҳи.

Хабар бергил, саройдан ташқарига —
Бирон йўл борми ё йўқми, нарига.

Агар бордир, эмас бир кимса огоҳ,
Агар йўқдир, ки йўқ йўқлик учун роҳ».

Жаҳондор деди: «Қадим ҳикматни ол,
Сўзинг тангасига оҳиста зарб сол.

Чиқиб заминдан-да осмондан четга,
Бирон кимса, қани, қайтдими кетга.

Фалак тегрангга чизди етти мандал,
Бу ажал домидан қоча кўрма сал.

Оқмасин бу ҳалқадан беҳуда қон,
Тоғора, тиг тутиб турипти осмон.

Баланд ушбу сарой мисли қасрдур,
Унда фикру ўйларимиз асирдур.

Фикр бу пардадин ўтмайди зинҳор,
Бу сир пардасининг ортида не бор?

Бу сир пардасини ахтармас ўзга,
Кўринмас охири ё боши кўзга.

Бил бу ҳикматни ўзинга раҳнамой,
Ки кўрмаганга йўқ фикр аро жой.

Қарагил, кўрмаганнинг фикрини ҳам,
Не яхшилик кўрибсан, бари мубҳам.

Кўзим ўнгидан ўтди қанча инсон —
Фикрим хаёлларин этди намоён.

Кўпи менга кейин дуч келди такрор,
Улар ўзга киши эрдилар зинҳор.

Жаҳон бордирки, биздан юзи пинҳон,
Уни излаш учун ахтардик имкон».

Деди меҳмон яна: «Ростини айт, бир
Жаҳон мулки нечун икки бўлакдир?»

Жаҳон бўлса агарда шунчалар соз,
Яратилган нечун ўзга жаҳон боз?

Туғилиб бундаю даврон суриб зўр,
Сафардан ўзгасига не муроддур?

Башарти созу хушдир ул қароргоҳ —
Нечун аввал солишмас ул сари роҳ?»

Донишманд шоҳ деди: «Эй, содда инсон,
Буни билсанг, кетар дил гарди шул он,

Ки Тангри икки дунёни яратди,
Уни — ганжу бунисин калид этди.

Бу ерда сен экарсан янгидан дон,
Кўтарурсан бориб у ерда хирмон.

Бу ерда баъзи ҳис ўткинчи зумдир,
У ерда бу — сенинг бирла муқимдир.

Чизган икки доира қодир Олло,
Яратмоқ бундаю унда тасанно.

Бу — кўприк, биз бу кўприкдан ўтармиз,
Ки дарё йўлига — ниҳоя денгиз.

Чўққидан мавж урар чашмага ҳатто
Таскин йўқ етмайин денгизига то».

Сўради қайталаб у ҳинду меҳмон:
«Недир аслида бизнинг тандаги жон?

Шоҳим, жон — бу олов менимча, зотан,
Унинг учқунидан пайдо эрур тан.

Жон — ўлмоғи, олов — сўнмоғи минбаъд,
Башарти бир эмасдир, айлағил рад».

Бу сўзлардан дили оташ бўлиб шоҳ,
Қадади тунд ҳиндуга сўнгра нигоҳ.

Деди кейинки: «Сен мисли Аҳрамон¹,
Оловли руҳ эрур сенинг учун жон!

Ўқимаганми сен, жон этса парвоз,
Қаердан чиқса ул сори келар боз.

Оловдан келса жон жунбушга илк бор,
Дўзахдан излар у жойини такрор.

Яна айтдингки сен, вақти тугар чоғ,
Ўлар жон ўчгани янглиғ шамчироғ.

Ўлар деб айтганинг ёлғон бу жонни,
Баланддан у топар ўзга маконни.

Бировким жонини топширса токи,
Дегаймиз берди жон, жон ўлди ёки?

¹ Аҳрамон — дев, ёвуз руҳ.

Жонин берди демоқ ёлгон эмасдир,
Ахир жон бердини ўлди демасдир.

Эрур жон нур каби пок, сен нари тур,
Обу хокдан эмас, илоҳий ул нур».

Яна сўз бошлади янгидан ҳинду,
Сўради туш кўриш боисини у:

«Хаёлдай туш нечун бермайди тутқич,
Берар учқур қанотни қайси бир куч?»

Кезар манзилни тоғу тошлар оша,
Жаҳон ичра қилиб жаҳон томоша!

Уларни ким кўрувчи, ухлагич ким?
У жойлар тасвирин чизди у балким?»

Жавоб берди қилиб шоҳ қаҳри жунбуш:
«Хаёлда туғилар хона ичра туш.

Неки тушда кезар, хона аро ул,
Таниш бари, эмас бегона буткул.

Тирик кўрсанг тушингда мурдани гар,
Шамъингдан кўзгалар бу нур муқаррар.

Кўринган асли пок руҳинг ишидур,
Уни кўрсатган идрок хоҳишидур.

Дилиннга қайси бир сир ноаёндир,
У ухлаган кишига намоёндир.

Яланғоч ўлғуси хаёлда руҳинг,
Ёпилмас суврати уринмагин минг.

Илм йўлига ким умрини сочғай,
Бедор чоғида туш ганжини очғай.

Фариштадан эрур туш ким ҳушида,
Кўрар ким кўрганин ҳатто тушида!

Саволни айлади ҳинду яна тир —
Қилиб гавҳар билан олмос тигин бир:

«Учради мен билан бад кўзи йўқ шоҳ,
Ёмон кўз не эрур, эт мени огоҳ.

Ёмон кўзларда пинҳон қандайн сир,
Ўзига ўз кўзин тегмоғи недир?

Ҳал этганлар жаҳоннинг кўп саволин,
Унингдек кўрмадилар жон заволин.

Нимагаки магар инсон қадар кўз,
Маъқул тушганининг равнақи бесўз.

Агар ким бўлмаса кўнглига мақбул,
Солиб бўйнига сиртмоқ, банд этар ул.

Кўрибмиз кимни ўз касбида зийрак,
Тамоман содиғи учрайди сийрак.

Бор эди бир дили боғлиқ камонга,
Урарди илк ўқин тўғри нишонга,

Нечун боқишида қудрат унинг, айт?
Нечун кўрқар сипанд¹ тутагани пайт?

Билай қайдан кўзи ёмон тикилса,
Ғазабга олса ёки кўзга илса».

Жаҳон шоҳи деди: «Жавобни доим
Берар илм баланд-пастин билар ким,

Назар қайдан жой олмоқчи эрур гар,
Ҳаводан ўтмаги унинг муқаррар.

Бирор нарса томон ҳамла раводир,
Бу хоҳишни адо этгич — ҳаводир.

¹ Сипанд — кўз тегишини дафъ этиш учун тутатиладиган ёғоч ёки исириқ.

Ки қайси кулба деворида дарз мўл,
Ҳаво ҳам топажак ул дарз аро йўл.

Ҳавога тегса гар ҳаво ҳаёни,
Унинг заминида йўқдир зиёни.

Ҳавода гар заҳар ўхшаса борга,
Ненидир итқитар албатта ғорга.

Ҳаво бад — кўз тегишдан йўқ омонлик,
Ёмон кўз бирла ҳамроҳдир ёмонлик.

Очиб сирларни менким кутдим имдод,
Борин ўзга сабаб айтмади ул зот.

Мудом қилмас ёмон кўз устомонлиғ,
Назардан суврат ўтгай йўлчи янглиғ.

Ажаб ишлар қилар ҳаёлини ром,
Жазо учун кўзи бергувси дашном.

Таажжубга йўлида йўқ ўрин ҳеч,
Нигоҳ ташлар ерига келмагин дуч.

Рақиб сувратидан ҳайратга келгай,
Ўйин ғирром магар, ғайратга келгай.

Бурайверар у ким бўлса гирифтор,
Ки бўлмасин дея дуч уни такрор.

Назар тегса бировга ногаҳонда,
Шу дамдан бошланур эснаш даҳонда.

Етказур кўз тегишин қайнаган қон,
Фақат буғ боради олдинда ул ён.

Маъниси ҳар иккисин, билгил, ушбу —
Кўзи теккувчи — у, кўзиккани — бу.

Гар ёқилди изида унинг сипанд,
Ул офат куйиб оловдан, еди панд.

Сехргар ўтди қайта сирли пандга:
«Сипанддан ўрласа олов баландга,

Тутса мушкин ҳид фалакни шу алфоз,
Фалак йўлдан озар заҳар топиб боз».

Бу муғ — румийга ихлоси баланд, бот
Кўлига олди чин ҳиндийча пўлот:

«Етказадур гоҳ хабар юлдузхаёл,
Очар яхши-ёмондан қандайин фол?»

Юлдуз чиқмай изидан сирт томонга,
Нетиб ул раҳнамо яхши-ёмонга?»

Деди ул Тангри етиштирган оқил:
Тегар бизга не яхши, не ёмон, бил.

Чизилган нақши гумбазга берур зеб,
Яхшилик — яхши, ёмонлик — ёмон, деб.

Мунажжим ташлаганда қуръа ҳар гал,
Ўқир толеъ чизиқларин муфассал.

Толеъмиз чиқмас у берган йўруғдан,
Унар истагани эккан уруғдан.

Яратганин паноҳи бўлган Олло,
Зарурат кўрса бу заминда илло,

Деса наздида бор муҳтожлик ўрни,
Очар бизга у мавжуд барча сирни.

Малакни йўллагай калид бериб ул,
Муҳрли сирки бор, очар у буткул».

Жавоб майин ичиб маст бўлди ҳинду
Ва қўлдан ташлади шамширини у.

Деди бот: «Занжи, чинликнинг қаёқдан
Яралган суврати турли бўёқдан?»

Қозонда қайнаганда бир-ку ранги,
Бири оқ чиқди, бўлди бири занжи?»

Жаҳондор деди: «Икки ранг қуёш ҳам,
Ва ундан излама бир рангни ҳеч дам.

Насибдур икки юз оинавашга,
Қарар бир юзи — Чин, бири — Ҳабашга.

Унинг бир юзи юзларни қилар ой,
Сурар ўзгаси юзларга қаро мой».

Эшитиб кўп жавобни ҳинд саволга,
Шоҳ илми бурди илмини заволга.

Бўлиб шоҳ таслими, лаб қўйди хокка,
Қувончдан етди шоҳ боши фалакка.

Жамийки доно истаб сидқидилдан,
Худонинг номини қўймади тилдан.

ИСКАНДАРНИНГ ЕТТИ ДОНИШМАНД БИЛАН ХИЛВАТДА СУҲБАТ ҚУРГАНИ

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, чал «қадим куйи»н жарангдор,
Мададингни қил бу дostonимда ёр.

Бу дунё қўллари гар жонга етгай,
Бу дoston бирла йўл поёнга етгай.

ДОСТОН

Файласуфдан келди мужда биз сари,
Янги мазмун топди шоҳнинг кунлари.

Бахту омад ёрлақайдан уни,
Бошлади эҳсон қилишни мулкини.

Элу юртики тухфа олгани зум,
Гадо зотин унутди бор аҳли Рум.

Турар бошин эгиб қошида шоҳлар,
Қўмондонлар юрар мисли сипоҳлар.

Бахтиёрлар ичра бахти пурбаланд
Шоҳ бахт тахтини бир куни қилди банд.

Адолат, инсофу диндан у дерди,
Очиб гавҳар қутисин ёпар эрди.

Ўзининг бор гапин аён этиб ул,
Сўнгра хилватгоҳи ёққа олди йўл.

Етти файласуфни кўрди у афзал,
Ки ўз ёдида жой олган мукаммал.

Бу — чол Суқрот ҳамда ё Балинос, у —
Шаҳаншоҳ вазири бўлган Арасту.

Фалотуну Волису Фарфуриус,
Ки қўлин ўпган унинг Рўҳилқуддус¹.

Бири — Ҳирмис, хаёли нек, нурафшон,
Жойи бўлди унинг еттинчи осмон.

Нақ етти доира шоҳ теграсида,
Таянч нуқтаси янглиғ шоҳ осуда.

Зиёлилар бу базми камтарин, шан,
Йироқдир бодаю ҳавойи гапдан.

Сара зотлар бўлиб давра аро жам,
Очилди тезда шоҳ баҳри дили ҳам.

Доноларга очиб сир, деди шул он:
«Токай сирларимиз қолғувси пинҳон?»

¹ Рўҳилқуддус — ҳазрат Жаброил алайҳиссалом.

Етар, мастлик билан ўтказдик оқшом,
Бугунга энди берсин ақлимиз ком.

Бугун ою қуёшга биз қараб тик,
Ўралган бошин осмоннинг очайлик.

У қаттиқ ерга, айтинг, кирди қандоқ?
Билайлик, шум фалак яралгани чоқ,

Яралмай паст-баланд, шундаймиди ё
Нималар бўлди ундан сўнгра рўё.

Билиш хоҳиши вожиб келди, дунё
Энг аввал бўлди қай таркибда пайдо?

Нима ҳолсизлигу равнақи бот-бот
Ўтмиш йўқлиги ёққа отди, ҳайҳот.

Не боисдан, дея, бу ўриш-арқоқ
Излармиз зангори чарх нуқсини, боқ.

Кейин бу зийрак устозлар бўлиб жам,
Ўтирмас бирга бу дунёда ҳеч ҳам.

Бу мушкул йўлда бизнинг қай биримиз
Бу ганжда қолдираркан, билмадик, из?

Кутарман бир фикр ҳар бир кишидан,
Десин ҳар нарсанинг бошланишидан.

Жаҳон бунёдкорин бор ҳукми-ҳадди
Аввал осмонни ё ерни яратди?

Этайлик ҳаммага ошкора буткул,
Жаҳон илк кўклами очди қачон гул?

Бинокор қўйди илк гиштини қандоқ?
Не хил сас чиқди илк соз янграган чоқ?»

Шу сўзлар бирла шоҳ мажлисни очди,
Гўё муҳрли ганж дурини сочди.

Жаҳон бино қилинган кўҳна коргоҳ¹,
Деди, сўз бошлангиз тарихидан, шоҳ.

Сухан келсин савоб фикрига вожиб,
Жавоб учун билиб лекин муносиб,

Ҳамма берди очиқ кўнгил билан гал,
Арасту бошласин, деб сўзни аввал.

ОЛАМНИНГ ЯРАЛИШИ ҲАҚИДА АРАСТУНИНГ СЎЗИ

Арастудек очиқ кўнгилли доно
Деди тождори олийга тасанно.

Илм аҳлига бўл рағбатчи доим,
Эшиклар тамбасин очмоққа қоим.

Деса ким офарин кучинга, бўл шод,
Очилмовчи кишандан бўлгин озод.

Берипти ушбу фармонни шаҳаншоҳ,
Яралиш чоғидан, деб, айла огоҳ.

«Аввал бир ҳаракат вужудга келди,
Сира тинмаслик уни икки қилди.

Қовушгач иккиси бамисли танҳо,
Бўлди ҳар биридан янгиси пайдо.

Энг аввалги ҳаракатдан бўлак уч
Ҳаракат келди лойиқ бир жойда дуч.

Чиқиб сўнгра чизиқлар ҳар учидан,
Бўлди уч давра чизиқлар кучидан.

Келар бу уч давра марказдан, аён,
Ўртада зич моҳият эрди шу он.

¹ *Коргоҳ* — устахона, ишланадиган жой.

Бўлди кезгувчидан рўёбга дохил,
Номин силжувчи тан, деб берди ақл.
Ҳар маҳал бу тана силжишда бўлди,
Замон ундан мудом жунбишда бўлди.
Бу тана қанча ҳамки нурли эрди,
У марказдан етай юксакка, дерди.
Не интилди баландга, урди ул чарх,
Қуйидагин сукунат кучди бефарқ.
У тандан, айланувчи чарх урибким,
Ўзин пок йўлига тушди само жим.
Майлданки, марказида кўрди ул,
Эди доирага мойиллиги мўл.
Бу майли унга рағбат бўлди илк дам,
Ҳаракат унга мангу бўлди ҳамдам.
У илк доирани боғлади шундоқ,
У боис бўлди лойиқ зангори тоқ.
Вужудга келди ўт, айланиб осмон,
Айланиш кучи бўлди ўтга босқон.
Қилди ўт қудрати ҳавони бунёд,
Олов эрди ҳавога хулқда устод.
Бор эрди нам сари рағбат ҳавода,
Эди ёт айланиш унга самода.
Чуқур узра ҳаводан томчилаб нам,
Вужудга келди пок, ёқимли сув ҳам.
Тиниб сув, қуйқа секин чўккани чоқ,
Шу қуйқадан вужудга келди тупроқ.
Яратган амри бирла тўрт бу жавҳар,
Олди ўз марказидан жой муқаррар.
Мижозин ҳаммасининг қилди қориш,
Уларда қўзғалиб, урди гиёҳ ниш.

Кейин сайқал берилиб турфа ўтга,
Талай хил жонивор келди вужудга.

Яралиш илмини билгувчи оқил,
Зероки фикримизни кўрса маъқул».

ОЛАМНИНГ ЯРАЛИШИ ҲАҚИДА ВОЛИСНИНГ СЎЗИ

Деди доно Волис гал теккан онда:
«Шоҳим, бўл навқирон кўҳна жаҳонда!

Ошсин илму таълимга сенда қудрат,
Илмталабга ошсин сенда давлат!

Амр этмишки тождорларга тождор,
Баён эт, кимда қандай армуғон бор.

Муаммони илм тўғри қилур ҳал,
Бўлмаган сувдан бирон нарса аввал!

Ки жунбушдан жойида етилиб сув,
Кейин пуфланиб оташ бўлди айру.

Бўлиб чақмоқ отилди буғдан оташ,
Ҳавони кўп ютиб бўлди у намкаш.

Бўлиб сув сустлиги боис қуюқ, зил,
Унинг қуршовида ер бўлди ҳосил.

Ўзига топди жой ҳар битта жавҳар,
Табиатдан жаҳон олди наволар.

Неки пайдо қуйқадан, боғлаб тугун,
Ниҳоят айланишга тушди гардун.

Эшитган истамас англашни ҳатто:
«Суюқликдан бинодир шунча сиймо?»

Суюқликдан бино жаъми даҳолар,
Менинг фикримни шу исбот баҳолар».

ОЛАМНИНГ ЯРАЛИШИ ҲАҚИДА БАЛИНОСНИНГ СЎЗИ

Навқирон, доно Балинос чўкди тиз,
Ўпди ерни унга босганича юз.

«Яралган бўлса қанча нарса, шоҳим,
Йўллагай шунча олқишни илоҳим!

Илмдан бўлди шоҳаншоҳ дили дур,
Кўзи — нурдан, кўзидан — порлади нур.

Талаб айлар улуғворлик билан шоҳ,
Қилай илк бор уни бу сирдан огоҳ.

Жами тилсимки аввал шаклин олди,
Тупроқдир, сўнг бари ундан яралди.

Қилиб унга ҳаракат қудрати кор,
Сўлишидан унинг буғ топди қарор.

Бўлди ҳар нарса ундан ярқироқ, пок,
Жамийсини муносиб билди афлок.

Баланд кўрмади қай бўлакни мақбул,
Бўлди хамиртуруш ўз жойида ул.

Унинг ёрқин оташ бир бўлагидур,
Чўнг тоқи узра унинг гулшан эрур.

Шамолдир, елдим, иккинчи қисми,
Билинмас, токи қўзғалмайди жисми.

Учинчи бўлаги оби зилолдир,
У борлиғи билан поклашга қодир.

Унинг тўртинчи қисмиким эрур хок,
У кўп айланганидан бўлди гарднок».

ОЛАМНИНГ ЯРАЛИШИ ҲАҚИДА СУҚРОТНИНГ СЎЗИ

Берилди сўз учун Суқротга навбат,
Ки хурмо меваси ёғилди қат-қат.

Жаҳонгирга деди у: «Пойдор бўл,
Илму дин рағбати йўлида бор бўл!

Сенга бўлсин шикор не орзуки бор,
Сенга бўлсин жаҳон сирлари ошкор.

Жаҳон шоҳлари шоҳи сўрди бирров,
Бу балким, ким билар, пинҳона тергов?

Ва лекин ҳар киши етганча хоҳиш,
Ўз арзу фикрини этсин намоийш.

Жаҳон илк саҳфаси битилмаган чоқ
Кўринмасди Худодан ўзга мутлоқ.

Булутларнинг қўзиб юксакда қаҳри,
Бериб чақмогию ёмғири баҳра,

Рўёбга келди шу ёмғирдан осмон,
Бўлди чақмоқдан ой, қуёш намоён.

Бўлди ер пайдо буғ моҳиятидан,
Жой олди ўзига осмон қатидан.

Тангри йўл йўқ деди билмоққа ошиқ,
Асоссиз сўз эса бўлмас ярашиқ».

ОЛАМНИНГ ЯРАЛИШИ ҲАҚИДА ФАРФУРИУСНИНГ СЎЗИ

Қилиб ерни бўсаси бирла тавоб,
Айлади Фарфуриус шундай жавоб:

«Замон токи сенинг йўлингда бўлғай,
Жаҳон султонлиғи қўлингда бўлғай!

Етди адлинг бирла бош кўкка томон,
Топмади қаҳрингдан ҳеч золим омон.

Савол бергач, Худо ёрлақанган шоҳ,
Қиёсан дилга ушбулар келар гоҳ.

Жаҳон бунёд бўлиб улгурмаган дам,
Яратди жавҳарни энг аввал Эгам.

Қилиб парвардигор мўлликни хоҳиш,
У жавҳар намлигида урди сув ниш.

Бўлинди ушбу сув иккига ҳарчанд,
Бири — қилди баланд, пастни — бири банд.

Бири — ёғдай, бириси — ҳид шамойил,
Бири — ҳўллик, бири — қуришга мойил.

Бири серҳаракат суюқлигидан,
Бири истар ором қуруқлигидан.

Ўша тез ҳаракат сув бўлди осмон,
Сокинидан замин яралди шул он.

Бу жойдан ўтгали ақлда райъ йўқ,
Бу чизиқдан нари фикратга жой йўқ».

ОЛАМНИНГ ЯРАЛИШИ ҲАҚИДА ҲИРМИСНИНГ СЎЗИ

Келди гал қулф очгани Ҳирмисга ҳам,
Келди қилиб бир тизим калидни жам.

Тугунни ечмасидан аввало у,
Деди шоҳ номига кўплаб дуо у:

«Кишандан барча нарса бўлсин озод,
Музаффарлик қилиб шоҳ дилини шод!

Фалак айлансин онинг коми бирлан,
Ки этсин ифтихор шоҳ номи бирлан.

Магар хоҳиш этар шуни шаҳаншоҳ,
Мева берсин экан дарахтда ҳар шоҳ.

Наҳот фармонни мен четлаб ўтарман?
Сўроқларга яна юзим тутарман.

Қачон солдим фикрлар ёққа роҳни,
Мовий ферузага тикдим нигоҳни.

Салобатли, мовий ул тоқни халлоқ
Тоғ узра қилди дуд янглиғ муаллақ.

Бор эрди ушбу дуд устида, намнок,
Ғоят ярақлаган нур, софу чин пок.

Булар нур юзига ниқобдир икки,
Ва йўқ нур ўтказар дарича чеки.

Унинг дуддан ўтар йўл — дарзи кўпдур,
Ёғар ундан ҳисобдан ташқари нур.

Қуёшдан ою юлдузлар қадар то,
Ярақлар шу ниқоб ортидан ҳатто.

Вужудга келгани барин аён ҳол,
Ким аввалин яратди? — Бунга мен лол».

ОЛАМИИНГ ЯРАЛИШИ ҲАҚИДА АФЛОТУННИНГ СЎЗИ

Афлотун — жумла устози муқаррар,
У дил баҳридан очди ганжи гавҳар,

Ки: «Ақли порлаган шоҳи жаҳонда,
Бирон сир қолмагай дилдан ниҳонда.

Ҳар ишда давлатинг мадад кўлин тут,
Ҳамиша сен халоскорлик йўлин тут.

Дилинг пок, янги бир гап сўйла, дейди,
Идрокинг кўрқитар: хўп ўйла, дейди.

Хато сўздан тушар кўрқув дилимга,
Олай кўрмаганим қандай тилимга?

Менинг фикримча шулдир тўғриси сал,
Бари «ҳеч нарса»дан бошланди аввал.

Яратганда недандир нени Танграм,
Бўларди моҳият мангуга балким.

Нима бордир, туғилғай моҳиятдан,
Ки истисно Худо бул фазилатдан.

У мушкулни қилар осон десак биз,
Туғилмоқликка у ҳеч эҳтиёжсиз.

Чизилди ҳар битга гавҳарки айру,
Топмай гавҳар аро воситачи у.

Ўзгасин қилди ҳар гавҳар гўзал, соф,
Еди улар аро барҳам ихтилоф.

Улардан қанчаси ёвликка мойил,
Худо ундан одамни қилди ҳосил.

Қанот битган қумурсқа бунга ибрат,
Бу тимсолдан олар шоҳ қайта қудрат».

ОЛАМНИНГ ЯРАЛИШИ ҲАҚИДА ИСКАНДАРНИНГ СЎЗИ

Якун сўзи учун чек тушди шоҳга,
Ки сўзлар қадрини кўтарди моҳга.

Искандар бир қуёш эрди фалакка,
Ёруғдилликда у жаҳонда якка,

Зиёли бўлиб ундан кўп зиёли,
Қошида қурди анжуманлар олий.

Ўзи зукко учун ул шоҳи устод,
Замони қилди кўп зуккони бунёд.

Эшитди зукколар шоҳ не дедиким,
Гўё ҳар жомни у нўш этди айрим.

Мўъжизотлар қилиш йўлида машғул
Олимларга дегач кўп офарин ул,

Деди сўнгра: «Илмга соябонлар,
Менгадир бас юлдуз фикрида онлар.

Сурат бўлмайди ҳеч ўзича пайдо,
Яратган уни илк рассоми қайда?

Биларман рассомин, четдан эмас у,
Барин яратди қандай басма-бас у?

Яратди қандай у, билган эсам гар,
Яратардим барин ўзим муқаррар.

Унинг суврати гар сирда — хаёлда,
Яратардим уни шаксиз амалда.

Ўқий олмай ижоди лавҳини биз,
Изидан не сабаб тинмай қувармиз?

Ўқиб барингиз осмонни варақдек,
Қуварсиз турли сўзни мисли ҳақдек.

Гапирмоқ орттириб бунданки, душвор,
Жаҳон нақшини чизган наққоши бор».

ОЛАМНИНГ ЯРАЛИШИ ҲАҚИДА ДОНИШМАНД НИЗОМИЙНИНГ СЎЗИ

Калид урма, Низомий, бу эшикка,
Азал нақшига ким боқипти тикка.

Яратгучи буюк ҳар нарсадан, бил,
Яралди ҳар нарсадан сўнг баланд, гил.

Ақлни этди у аввал намоён,
Бериб ўз нурини — кўзини шоён.

Илоҳий мўйқалам суврати ҳеч он,
Ақл дийдасидан қолмайди пинҳон.

Азал нақши, магарки, бошланипти,
Ақл кўзи ўзин ундан танипти.

Чизиб бўлгач ўзин илк сувратин ул,
Ақл кўзи рўмолни отди буткул.

Аён эт, деб, неча ганж пинҳон эрди,
Ақл қўлига боз калидни берди.

Ҳисоб унда муҳрли эрди мутлоқ,
Ақлнинг кўзи боғлиқ эрди ул чоқ.

Бўлак жой бўлмаса пинҳон ақлдан,
Сўра, йўл кўрсатар у сидқидилдан.

Ақлнинг кўзи боғлиқ йўл ҳақида,
Ҳикоят сўйлама, айтма ақида.

Ақл айлади доим йўлга имдод,
Санаб фарсангни, манзилни этиб ёд.

Гойиб йўли эрур ундан олис, бас,
Ки ақлин етказолмас унга ҳеч кас.

Демас ҳар нарса, ким донишманд эрур,
Қарамас унга, неки кўзга манъдур.

Яралишдан демоқ сўз гар нораво,
Чиқсин авж пардасига қандай наво.

Мингани сўзнинг чўбир-оқсоқ, ахир,
Танг бу йўлдан ўтди у қандоқ, ахир?

Хизр жарчиси бўлди шубҳасиз ул,
Қаноти бирла харсангни қилар кул.

Дуойим етказиб, сўнгра дуодан
Менинг кулбамга тушди нақ самодан.

Сўзи берди димогимга аланга,
Мулойимлик билан сўз қотди манга,

Ки сўзинг ташлама кулгили ҳолга,
Ҳавола қилма ҳеч забони лолга.

Бу сарвни таг-томиридан юларсан,
Ки донолар сўзин банди қиларсан?

Нечун ҳам ҳуш суханлардан қасида,
Мияси чирик чаноқлар ҳақида.

Бировлар нонига илкингни чўзма,
Борингга асло тилдан шукринг узма.

Давр одамлари ноодамийроқ,
Ҳунари фитнадир жам бўлгани чоқ.

Эмас хокию ердай гил билан дўст,
Хок одаммасу хокиликда бекўст.

Бўлди афсунгар гўё найрангли хок,
Ўғирлар соққа ҳам ўйнайди бебок.

Кафтида ул соққани айлаб ниҳон,
Кўрсатур олиб даҳандан ўша он.

Ичига маргимуш — сариқни хўплар,
Мовий ҳам ложувард ҳар ённи қоплар.

Қуруқ удни ютиб хазонрезги дам,
Келтирар нофа мушкин айни кўклам.

У одам танини қучмоққа машғул,
Билмадим, истарми қайтармоқни ул?

Танимиз хокка қўшилиб кетар, лек
Йўқолмас, чанг бўлиб турмайди у тек.

Бу чанглар жой топиб бир пайт ўзига,
Бўлиб жам, завқ берар олам кўзига.

Нимаки ер билан қоришди бир он,
Чиқади янгидан айлаб у исён.

Сочилса ногаҳон олтин кукуни,
Доно симоб билан гўплайди уни.

Йўлин топган симоб бирлан чангидан
Йиғиб, зарга берар қиймат янгидан.

Нетонг, кезгувчи бизнинг зарралар ҳам
Келиб бир пайти қайта бўлсалар жам.

ИСКАНДАРНИНГ ПАЙҒАМБАРЛИК ДАРАЖАСИГА ЕТИШГАНИ

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, тонгда руд бонги билан бир
«Паҳлавоний» куйин ёдимга келтир.

Кувонмоқ давлатидан баҳраманд қил,
Нелар таъқиқ, қулогим унга банд қил.

ДОСТОН

Муҳандисликка мойил файласуф бот,
Шундайин қилди Рум тарихини ёд:

«Кўрсатиб йўл само юлдузларига,
Искандардек жаҳон мулкига эга,

Илм бобида не юксакка етди,
Омад калидин ақли қўлга тутди.

Барча дарзни боғламоқни бошлади,
Қанча тугунларни ечиб ташлади.

Қолмади пинҳон илм у билмаган,
У огоҳ эрмас илм топилмаган.

Не илм бўлса бор — ўзники қилди,
Не бор ақли Юнону Румда — билди.

Кузатиб, юлдузки бор, бир-бир ўтди,
Мақсад деганки бор, барига етди.

Қилиб тахтин бузилмоқликдин озод,
Илоҳий тожга боши етди азод.

Яралганлар ҳақида очмай оғиз,
Яратганни кўрайин дерди ёлғиз.

Тиришди отгали сир юзидан ул
Етти қат сурмали зийнатни буткул.

Қани бор нарсани айнан кўролса,
Тутилмас нарсани илкига олса.

Бу аҳддан бўлди кундуз ҳатто тун ҳам,
Толеъидан сочди нур тунда олам.

Яратган қошидан фаришта тушди,
Хабар бергач ўзидан, ақли учди.

Ширинсўз эрди, сиймоси тўлиқ нур,
Унга девларни ёлгон ваҳми ётдур.

Яширинча кейин ёруғ у гавҳар
Ваҳйига Тангрининг этди муяссар.

Деди: «Кўпроқ тоғу денгиздан ҳатто,
Яратган йўллади ҳаққингга дуо.

Ишонди бу жаҳонни сақламоқни,
Ва пайғамбар номини оқламоқни.

Эурсан шоҳи жами шаҳриёрнинг,
Шу фармони эрур Парвардигорнинг.

Оромни қувибон оромгоҳингдан,
Бурмассан юзни серташвиш роҳингдан.

Фалак янглиғ жаҳон гирдида кезгил,
Ваҳшийлар хулқида меҳрингни сезгил.

Зулумот йўлидан халқларни қайтар,
Тиқишсин давлату дининг учун сар.

Бино қил янгидан бу кўҳна тоқни,
Роса юв доғи ғафлатдан офоқни¹.

Қилиб жаҳонни дев зулмидин озод,
Унинг ҳокимлигини истагин шод.

Кўтаргил ухлаган бошларни хобдан,
Ақл руҳсорини очғил ниқобдан.

Тангридек покнинг мурувват ганжи — сен,
Элчиси — аҳли ғариб таянчи — сен.

Айлан паргор² каби даҳрни чандон,
Хокилар баҳра топсин токи сандан.

Бу олам мулкани кўлга олибсен,
У олам мулкига бўлгил толиб сен.

Бўлса бу салтанат йўлида лоллик,
Бўлар Оллоҳ ризолигига молик.

Жонлини қил кечирмоқни ихтиёр,
Жони йўқни эса кечирма зинҳор.

¹ *Офоқ* — уфқ, ер юзи.

² *Паргор* — циркул.

Жонлидан топсанг шунингдек гар шикаст,
Кишан ур ё қил унинг жонига қасд».

Юзи боғлиқ малакдан сўнг деди шоҳ:
«Сен, эй зийрак, хабардан этган огоҳ,

Яратгандан магар келди бу фармон,
Этай ижроки шоҳид ушбу кўрғон.

Мағриб қадар тортайин машриқдан от,
Айлайин халқ бошига хуморни ёт.

Сўрасам бек бўлиб ётлар элин гар,
Не дерман билмасам улар тилин гар?

Билай қандай улар не деганин мен?
Яна бадтар нелар бор эканин мен?

Бири шу, лашкарим соқчи турар дам
Унга солмасми кўрқув қаттол одам.

Бўлак ким қанча эллар қасдида ман
Лашкар бирла яна тоғ-тош ошаман?

Еру суви билан қай бири обод,
Наҳотки айласам ўшани барбод?

Келмаса менга кўзи кўрлигидан,
Сўзим эшитмаса гар карлигидан,

Бегона юртда қайдан ризқин олай?
Не бирла кўру карларни даволай?

Менга бўлди пайғамбар шаъни раво,
Бунга халқ мендан қилар ҳужжат даъво.

Сўзим гар айласа мўъжиза содир,
Дерми кўрган мениким бунга қодир.

Менга йўл одатин ўргатгил аввал,
Кейин бўл йўлга тушмоғимга маҳтал.

Ўша денгизни тўлдирғувчи дурга,
Олдиндан мияси лиқ ҳолда юрган.

Бахш этар ким пойи тойганларга куч,
Тарк этмас кибрини ким мияси пуч».

Искандар сўзларин фаришта тинглаб,
Мушкулни ҳал этгали жуфтлади лаб:

«Жаҳоннинг токи тўртта иқлими бор,
Кезар ҳукминг барин пинҳону ошкор.

Яшар саҳройи халқ мағриб заминда,
Ибодатчи, носикдир номи унда.

Яшар машриқда эл, фариштамонанд,
Мансакдин¹ ўзга номни қилмаган банд.

Жанубда мисли денгиз, катта эл бор,
Эрур Ҳобил-шон отлиқ унга сардор.

Шимолда сен бир элга дуч келарсан,
Қобилни таъзимидан тез биларсан.

Бошин отингни йўлингга бурар дам,
Ўтишга оқу қорани урар дам,

Сипоҳ мансакка носикдин чўзиб қўл,
Ҳобилдан топасан Қобил томон йўл.

Сенинг ҳукмингга тобеъ ўлғай ҳамма,
Айир бошдан бошин тортганни аммо.

Сололмас тўғаноқ ҳеч ким пойингга,
Жаҳонда ким тиколар кўз жойингга.

Сен ўзинг бахт нишони — шабчароғдур,
Ўзинг ой, Муштарий² — сендан ёғар нур.

¹ *Мансак* — ибодат қилинадиган, ҳожилар қурбонлик қиладиган жой.

² *Муштарий* — Юпитер юлдузи.

Қаер шаҳдингга тобеъ бўлдики, бил,
Хазина қулфу калидини очғил.

Синаш-чун йўлда омад юлдузингни,
Эгангнинг қўлига топшир ўзингни.

Мулозим бўлмасин қайларда ҳамроҳ,
Бил, оқиллар одили — Тангрим паноҳ.

Жаҳон офатини бошингга солмас,
Ўзинг ҳам лашкаринг бир зарба олмас.

Ўтса лашкар қошидан кимдир магар,
Орқа-олдда, ўйлагин, йўқми хатар.

Қайгадир кўнглинг агар мойил эрур,
Турар амрингга шай зулмат билан нур.

Бўлар олдинда нур, кейнингда — зулмат,
Кўрарсан-у кўришмас сени минбаъд.

Муроди кимнинг аҳдингга-мас айру,
Ўзингдан айлагин бахш унга ёғду.

Бошингга солса ким магар хуморлиқ,
Сен айла унга зулматингни ёрлиқ,

Ки оғушига олсин бир туманлик,
Губорга сингсин у бир соя янглиғ.

Уларни йўл томон бошларсан аксар,
Мамлакат фатҳи учун бошлаб аскар.

Қилай ёт халқларни деб ўзингга ром,
Нотаниш тилларга дуч келгунг тамом.

Тангри мададидан илҳом бўлиб ёр,
Бўлар ҳар халқ сўзи маъноси ошкор.

Забонлар сен учун бўлмайди ўзга,
Очилмас ҳеч эшик қолмайди сўзга.

Десанг румий забонда сўзни, шул дам
Билади тинглаган бетаржимон ҳам.

Илоҳий мўъжиза учун шу исбот:
Топарсан яхшилик, фаним чекар дод».

Шоҳ кўрди, гапининг беҳудаси йўқ,
Биронта бандада инкор саси йўқ.

Етиб келгач хабар, қилинди қабул,
Номимиз — банда, худованд эрур ул.

Ўзича бўлмади ғофил шу кундан,
Ҳеч иш завқ бермади дилига шундан.

Қўлин у қисқа қилди ўзга ишга,
Сафар азмида тушди йиғинишга.

Малак пайғомидан авваллари ҳам,
Мадад ҳақда хабар келганди кам-кам.

У қайта ҳар илмдан чора сўрди,
Тадбиркор бўлса кимки, бахтли кўрди.

Гурунждан излади кўнглига малҳам,
Бўлар деб бартараф йўлида ҳар ғам.

«Сифри Аъзам»сиз¹ ҳам, ақлида шояд
Зоҳир эрди Тангрига хос моҳият.

Бахтининг котиби уч пандни этди
Ва қора мушк ила шойига битди.

Варақнинг аввалин очди Арасту,
Воқиф этди недан яхши-ёмон, у.

Афлотун бошқа бир номани битди,
Билимидан ўзин баҳраманд этди.

¹ *Сифри Аъзам* — муқаддас китоб маъносида.

Учинчи қутини Суқрот этди банд,
Эди ҳар гавҳари кўнгилга пайванд.

Бериб бўлгач улар уч бобга сайқал,
Бериб сўзларига бот янгидан ҳал,

Босиб уч номага муҳрини бир-бир,
Шоҳ барин бир ўрам айлади охир.

Эҳтиёжи вақтнинг ошганидан сўнг,
Қутилар айлағай шоҳ қўлини чўнг.

Ганжни пинҳон айлаган ҳар бир варақ,
Бергуси корига тадбирдин дарак.

Путур кетса башарти салтанатга,
Тикар қўзин Худодин марҳаматга.

Чиқиб у филсуяк тахтига барвақт,
Кийиб феруза тожин бошига шаҳд,

Деди вазирига буйруқни шундай,
Фармон битгични қил қалам билан шай.

Ҳаёни беқийёс бир нома битсин,
Қонунларга унинг мадади етсин.

Ўгитларда бўлсин изчиллик роса,
Сурув бирлан бўри қилсин муроса.

Вазир шоҳ ёнидан чиқди туриб шаҳд,
Унга шоҳ сўзлари сеҳри бериб бахт.

Бўлди оқиллар ичра ақлли раҳбар,
Чиқармоғи учун кондан у гавҳар.

Қалам учини ўткир айлади тил,
Қоғоз узра шакар сочди у най¹, бил.

¹ *Най* — шакарқамиш, қаламнинг шакарқамишдан ясалганига ишора.

АРАСТУНИНГ ДОНИШМАНДЛИК ҲАҚИДАГИ НОМАСИ

Бўлгач офарин сазовори Худо,
Битди шундай номасини раҳнамо:

«Илм бирла, шоҳим, қил дилни обод,
Илмсиздан узоқ юришни қил ёд.

Эшик банди кўзингдин ёшириндур,
Сен оқилдан унинг калидини сўр.

Бойисанг, гар ишинг олиб барорга,
Таъзим қил бу учун Парвардигорга.

Музаффарлик бериб завқ, бўлма сангдил,
Худо кўркувидан ҳеч бўлма гофил.

Кулади бахти ким кўрқса Худодин,
Худодан кўрқмаган топқувси додин.

Қаерда бўлмаган қудратли ҳам шод,
Сипандни ташлагил оловга бомдод.

Ёмон кўзлар тегар, деб бўлма беғам,
Тегар ўзингга ҳатто ўз кўзинг ҳам.

Бу ҳикматни деган гавҳаршунос, бил:
«Гўзаллигинг ўзингдан эҳтиёт қил!»

Дарахт ҳеч тушмагай шамолга чўкка,
Кибр етказмаса бошини кўкка.

Сўяй деб шохлини, сайёд чўзар қўл,
Кийиклар норига топар ўқи йўл.

Ўзингдан ўзғали оҳиста чопғил,
Ҳасаднинг йўлини ўзингга ёпғил.

Ҳасад мардлар дилига дардни солғай,
Ҳалоллар орасига гардни солғай.

Кўзгаса жойидан ҳеч кимни қасддан,
Йиқитсанг пойидан, сўнг топта пастда.

Кимгадир бор бўлса кўҳна ғараз, ҳеч
Қавмига бир бошидан солма қилич.

Отаси айбин топишни қилма ком,
Ўзгалардан кўрсат ортиқ эҳтиром.

Қуёшдин соя қадар қилча ўзи,
Бирининг — ёруғ, бирин — қора юзи.

Узалар хурмо деб тикон қадар қўл,
Униси — гулшакар, бемазадир — бул.

Гарчи ҳамсоя садаф бирла наҳанг,
Дурни тож олар, олар шамширни — жанг.

Укадин оғаси қасдини олма,
Қон ва сут фарқлидир, ғафлатда қолма.

Биров-чун урма тиг бировга бехос,
Оёғидан ўзининг ҳар қўйни ос.

Кутарсан Тангрининг кечиришин гар,
Кўзгама қаҳрин унинг сен, алҳазар!

Ёғар кўкдан ёмонларга ёмонлиқ,
Унутмас яхшиларни ҳеч омонлиқ.

Ўзингни яхшиликка чорла токи,
Жаҳонда яхшиликнинг номи боқий.

Солма яхши номлилар кўнглига кир,
Ўзингга ҳам келар бадномлик охир.

Таги пастлар учун лойиқми мақтов,
Бўрини боққанинг бирлан ўсар ёв.

Нечун пасткашга илм эшигин очмоқ,
Илм кимёсини ё кулга сочмоқ.

Магар пасткаш боши сал ошса марддан,
Заҳил айлар қизил гавҳарни дарддан.

Илмда Тангридан гар сўрасанг йўл,
Бўлғуси сенга шаксиз раҳнамо ул.

Неча дирҳам фойда тамаси учун
Дирҳами йўқ бирла баҳс қилмоқ нечун.

Кутиш ланждан жасоратни урушда —
Жавоҳир сотиб олмоқ донфурушдан.

Кийикми зоти, молми ёки йўлбарс,
Ўзининг жинсига қайишмоғи фарз.

Магар беандиша ножинсдир улфат,
Кезар суврат каби ўйида туҳмат.

Қўйилса икки кўзгу рўбарў гар,
Икков бўшлигидан орият айлар.

Заминда топтаган мағлубни мардми,
Қилиб хор ағнатиш тупроққа шартми?

Мардлиги боис арслон одамийдир,
Одамнинг қўрқоғи — бу номга таҳқир.

Қаҳр бир чехрадан томгунча доим,
Хунук ҳамки, дегин бўлсин мулойим.

Сира ҳал бўлмаган жанжалда мушкил,
Самимий чақириб, қаттиқ гапиргил.

Фаним гар фитнали бошини бир газ
Кўтарса авра-да, тифингдан ўтказ.

Икки гўр душманинг кўрдингми, дарҳол,
Улар оралиғига ихтилоф сол.

Бўрини барсга қайра, тўкилар хун,
Оларсан икки тош орасидан ун.

Қавми шоҳданми ё деҳқонми — кимдир,
Унвони зинасин англаш муҳимдир.

Кучлига йўлла кучли авлодидан,
Йўлла доно ёққа доно зотидан.

Элчи ўз вазифасин гар билса соз,
Ақл ўргатгани бўлмас у муҳтож.

Қаердаки темир башарти занглар,
Зарга берган темир тошга баробар.

Бўлди зар ҳаққи хазина ҳам тўлиқ,
Душман ҳаққи — зарга парокандалик.

Тулки пойини боғлар моҳир алдоқ,
Гўдак ташлар барин қанд кўргани чоқ.

Бўл ўзга базмидан мутриб каби шод,
Магар сарвсен, бўл ўз бандингдин озод.

Жаҳонни безамоқ учун саҳар тур,
Ўзинг ҳам ҳеч қисинмай безаниб юр.

Берма райҳон каби ўзингга оро,
Чироғ ёруғдир ўзга қўлда зеро.

Хазина сени эзган юк эрур зил,
Улаш одил-у ўзингни халос қил.

Олов-мас зар, илож йўқ тўпламоққа,
У учкун, соч ўзингдан турфа ёққа.

Дема зар соҳиби яхшими, зар ё,
Кишан — тугун, тугун — кишандан расво.

Деди оташпараст оловга бир он:
«Кўрар қай биримизни афзал инсон?»

«Билиб олгил, — олов қилди ҳикоя, —
Сени сўйиш, мени ёқиш — кифоя».

Енги кенг бўл, магар ушбу яшил шох
Тўкар мевасини енг бўлса кенгроқ.

Этмасин сени масрур тўқлигинг ҳеч,
Томар жомингга оғу эртами-кеч.

Хасис ганжина ёққа ахтариб йўл,
Тошиб, шодлигидан берипти жон ул.

Вужудин ташналик ёндиргани дам,
Совуқ сувдан тийил бир карра, одам.

Шошилсанг қайгадир манзилма-манзил,
Қилма хобгоҳ тўғри келган жойни, бил.

Бегона сувни сен ҳеч ичма аввал,
Синар то ўзга оғиз, айла пайсал.

Узатса мева хорижлик — гумонлик,
Насиб эттиргуси у нотавонлик.

Табиб бўлса емакда ҳар киши, шан,
Тияр нафсин ўзи билмас таомдан.

Юрилмаган эса йўл юрма ногоҳ,
Етарли бўлса ҳам ёнингда ҳамроҳ.

Яқин бўлсаю йўл, аммо хатарнок,
Олис авло, хатардан бўлса гар пок.

Бермагил ноёб буюм излашга зўр,
Кўпаюр лашкарғаҳингда фисқ-фужур.

Қачон бўлсанг эга ўлжа мўлига,
Бағишла қисмини дарвиш йўлига.

Саховатни гаҳида яширин қил,
Яратганни бу хушнуд айлашин бил.

Саховат айлагайсан қанча пинҳон,
Само офатиға бўлгуси қўрғон.

Сипоҳға қилма кўп унвонни тортиқ,
Ва дирҳам берма йўл харжидан ортиқ.

Нафс бандалари тўйишни ўйлар,
Қилар қўрқоқлик у мард бўлса ҳам гар.

Маромдан ошмасин тўқлиги ғоят,
Номусдир қилса емакдин шикоят.

Нечоғлик суҳбатинг кескину одил,
Сипоҳға шу қадар қадрлисан, бил.

Кўйиб неъмат кунига икки топқир,
Кўшин бошлиқларини чорла бир-бир.

Ўзга юртида май ичмак гунаҳдир,
Ором бермай туриб то Румда тақдир.

Омонатинг ёруғ касларга топшир,
Ки бўлмайти тиниқ сувда губор-кир.

Ёруғликда қуёш фалакда тенгсиз —
Борин топширди унга тоғу денгиз.

Танишдир бахтиёр бахтли билан гар,
Омад ҳар лаҳза омадни қўриқлар.

Йўлингда қилма эш бахтсизни ҳеч он,
Узумга юқтирар узум қаросон.

Бўлса онадин вафо сенга ато,
Азалда буки, ўзгартирма асло.

Қачон халққа унутдир дин, диёнат,
Мол-мулкин совурар елга хиёнат.

Қадим урфин ким айлар тарки одат,
Тополмас ўзга урфлардин саодат.

Донишмандлар асил урфин йўқотма,
Ўзинг бегона урф домига отма.

Мудом юрган учун тўғри, пиёда,
Ниҳоят бўлди у фарзин — зиёда.

Кўрарсан соҳиби иқбол кишини,
Йиғиштир у билан ёвлик ишини.

Баланд осмонда кезсанг ҳамки гар сан,
У бирла қилма баҳс, шикаст топарсан.

Қаноат айла не келтирса тақдир,
Бошинг эг нени устоз этса такбир.

Агар бахтдин фароғат келса ошкор,
Бу бахт роҳатидан бош тортма зинҳор.

Магар ноз этса бахт, сен чекмагил ранж,
Эрур бахт нозида пинҳон кони ганж.

Нозинг мавсуми гар кўкка сарафроз,
Қилар бахтинг шу кундан сенданам ноз.

Садаф айланди устихонга аксар,
Сақлагани учун бағрида гавҳар.

Шу важ дур кони қаттиқликда тошдек,
Бу қаттиқлик қўяр чанг солгани чек.

Шу боис қилма тақдирдан гумонлар,
Замон ўтиб келар ёруғ замонлар.

Андух ёғдирмасин феруза гумбаз,
Ғолиблик ҳар ишингга бўлсин эваз.

Руҳинг чўқтирма омаднинг пучидан,
Дилингга қудрат ол бахтинг кучидан.

Баландга тошни сен мардона отғил,
Тушар чоғи ўзга бир иш бўлар, бил.

Ситамдин, айла шоҳ, туйқусда озод,
Ситамкорлик қилар умрингни барбод.

Одиллигидан этса шоҳ пушаймон,
Вилоятини айлар зулми вайрон.

Адл баҳридин этди Тангри бунёд,
Ситам айлаш одил шоҳлар учун ёт.

Бирон хушрўй қилар ниятини бад,
Балолардин қутилмас боши минбаъд.

Чиқар ўз изидан гоҳо жаҳон ҳам,
Қизиб иссиқда, муз қотгувси бир дам.

Бу иссиғу совуқдан кутма хайр, қўй,
У ўз хулқинг туфайли бергуси рўй.

Нечоғ йил фаслининг ҳар лаҳзаси соз,
Қилар хислатларига бизни ҳамроз.

Замин ўлса баҳор баҳорга соз-да,
Не хуш етказса тақдир ёзга ёзда.

Фалак айланмагай бир лаҳза бефарқ,
Замон гардиши сен узра урар чарх.

Бирон нокас сенинг жойингни булғар,
Ё қилсанг кимгадир сен яхшилик гар,

Барин ёддан чиқаргил ўша ондан,
Тия билгил тилинг яхши-ёмондан.

Нигоҳинг мижжа қоқмай олмос қил,
Жамики юртларинг бедор кузатгил.

Келтириб бўлмас бу доно пандга шак,
Бўри заволи — чўпон бўлса зийрак.

Азалдан қудрату куч бўлса танда,
Ўринсиз жойда зинҳор урма ханда.

Танинг ожизлигин сезсанг мабодо,
Буни сездирмагин бир касга асло.

Қувонч кулгуси бирла лабни банд қил,
Ғаминг пинҳон этиб, ошкора кулгил.

Қаерда қисматингни жанг этар ҳал,
Ва келса лашкаринг синаш учун гал,

Аввалги жангда қочганларни, билгил,
Яна жанггоҳга солмоқдин тийилгил.

Қочишга кўрсатур йўлни қийин дам,
Қиличдан совутар мардлар кўлин ҳам.

Зафар ёр бўлмагини истасанг гар,
Қўмондон айла, ким жангда музаффар.

Ёнингда бахтиёр узангидошлар —
Жиловингни тутиб юришга бошлар.

Кўрарсан яхшими, ёмонми, ҳар не,
Худодан неку ўзимдан — ёмон, де».

Шу бирлан бўлди машҳур нома охир,
Узатди шоҳга айлаб уни масрур.

АФЛОТУННИНГ ДОНИШМАНДЛИК ҲАҚИДАГИ НОМАСИ

Уриб акса қуёш ҳам ўзга бир кун
Уфурди ҳар тарафга тоза мушкин.

Афлотунга йўллабон чопарин шоҳ,
Қалам сурмак коридин қилди огоҳ-

Ки, шундай дилнавоз бир нома битсин,
Ўқиғон мушкилин осонрак этсин.

Бу фармондин кейин дунёшукуҳ пир,
Гўё тоғ конидан сочди жавоҳир.

Итоатгўй қалами тўкди гавҳар
Ва тўлди мисралар бирлан бу дафтар,

Ки: «Улканроқ еру осмонимиздан
Тасанно Тангрининг номига биздан!»

Яратган номига деб офарин у,
Сухан бисотини айлади инжу:

«Жаҳон шоҳи жаҳондин не қадар шан,
Жаҳон гавҳарга кон гавҳарлиғидан.

Ўзи гавҳардану насли-да гавҳар,
Ки гавҳарлик хатарлиғин десак гар,

Қилар хоҳ яхши, хоҳ бадлик ҳукмдор,
Қилар андоза гавҳарни баякбор.

Бу жой пистирма бўлди ўғриларга,
Юкингни ечма тўхтаб дам оларга.

Эмас посбонлиғида кимки бедор,
Жаҳонбонликка у бўлмас сазовор.

Кўтарса бошини осмон эмас чек,
Жаҳонни тадбири олғай қиличдек.

Тўкар қон токи мардларнинг қиличи,
Олимлар қудратидур қайрагичи.

Шаҳаншоҳ базми туну кун урар жўш,
Ки доно келмаса бўлар улар бўш.

Шоҳ улким, интилури илмга ҳарчанд,
Дилин маишату хоб айламас банд.

Ҳамнафас ҳар шоҳ учун икки хил ғам,
Ки дарвиш кўли етмас унга ҳеч ҳам.

Таомлар ёғлиғи — ғамнинг биридир,
Қилар шоҳни ширинтомоқ ҳам оғир.

Зебо ёрдан келар иккинчи офат,
У боис эҳтирослар билмағай ҳад.

Унинг иккисиға шоҳ боғлади дил,
Хароб айлар бири танин, бири — зил.

На қил ортиқ чиранмоқ, на е бисёр,
Бири ҳолсиз этар, айлар бири хор.

Жаҳонки, кўринур сариғ ва алвон,
Бисотидур унинг сарсари ёлғон.

Жаҳон бир аждаҳо, маъшуқа номи,
Ва аксинча, чиқорур жонни коми.

Демасмен, биздан эрмас дунё ҳаргиз,
У ҳаммасканимиз-у масканимиз.

Шу боис бўлмайик дунёпарастлар,
Унинг-чун ботмасин ҳеч қонга дастлар.

Кўйиб қон узра пойдеворни ҳеч он,
Ютиб жигарини яшарми инсон?

Азалдан бор мукамал тўртга жавҳар,
Эрур қарз ҳар биридан они гавҳар.

Улардан юзни бурсак олдин, авло,
Юзини биздан ўгирмай туриб то.

Агар сув дуру тупроқ бўлса анбар,
Гуҳарнинг аввали, охийри — гавҳар.

Эшак таширди сув, йиртилди мешкоб,
Эга ғам чекди, эшак чопди шул тоб.

Дунё ҳам сертикон. Типратикон — биз,
Лойиқдир у дағалга бу, шубҳасиз.

Гуруннга тушди ногоҳ икки бева,
Тўлиқ таънаю дашном бирла шева:

«Юзинг хунуклигидан, — биттаси дер, —
Топилмайди жаҳонда сенга бир эр».

Бири дер: «Танладинг бадсўзлик ишин,
Ки бўлдинг яхшилардин хонанишин».

Нечун остонада босмоқда уйқу,
Ахир ўлим билан сафдош эрур у.

Билолмайди киши, гафлатда чоғи
Бедорликка шитоб келарми доғи?

Ажал янглиғ солар кўрқувга уйқу,
Ки кўрмас фарқини қиёслаган-ку.

Бу йўлда биргина қуш уйқуси ёр,
Абад уйқу каби на унда ҳуш бор.

Бу зийраклиги ёлгон уйқудан ё,
Бевардош кўз бўлар бардошли гўё.

Кўринса кўзга гар бегона тасвир,
Унингким мақбулу нохушлари — бир.

Ясаб беҳудага одил деган ном,
Олиб қочмоқдин у бир лаҳза ором,

Нечун қорни учун бир нон изидан
Кетар ҳаммол каби инсон ўзидан?

Керакми дашту дарёларда елмоқ,
Ки бурда нонни излаб қайта келмоқ?

Дилида кимни журъат, ғайрати бор,
Улар осуда манзилга талабгор.

Кезиб бошдин-оёқ дунёни бир-бир,
Қилар хоҳиш ором олмоққа охир.

Жами олдинни кўрган йўлчи аҳли,
Демоққа офарин уларга ҳақли.

Омондир кимки ҳордиқ иқлимида,
Ўтар ким беҳуда ими-жимиди.

Мурод йўқ ўзни оташга отишга,
Кабоб пайида ғайрат кўрсатишга.

Ҳар интилиш ўйинига якун шул,
Умидда егулик, кийгуликка ул.

Бўлиб егулигинг ҳамда кийишга,
Сабаби борми ишдан қўл тийишга?

Киши денгизга шўнғиб қийнагай жон,
Кишиким, тоғда тинмай қазигай кон,

Кўрай кун деб ўзин у ўтга ургай,
Ҳаётин имкони етганча қургай.

Ажаб, айлар охир минг-минглаб инсон
Ҳасадни жонга, зарни ерга — пинҳон.

Зари кўп айлагай тупроқни ҳам зар,
Этар хокни таяммум, бошга тортар.

Жаҳон ўшаники, ким қайси одам
Кўрар ўз ризқини ҳамроҳ-ла боҳам.

Тўла ҳамёни оғзини очар кенг,
Қилар ўзин ориқ, ҳолсиз билан тенг.

Дағал тош бўлди мой бир арпа боис,
Қуригач чоғи ўзин ёғ қилур ҳис.

Узоқдир йўл ва озиқ йўлга йўқдир,
Манзил сўнги эрур киши учун сир.

Йўлида мудраса ким, бўлмас огоҳ,
Ёғар лаҳзада сел бошига ногоҳ.

Озиғу уйқудин кўп қилма парҳез,
Танинг ҳолсизланур, юз сарғаяр тез.

Қайдаки йўл азми йўлни излатар,
Мисли йўл ошуфтани қувмоқ — хатар.

Қўриқлар кимки йўлни, бизга қайрар,
Ўтар жойин ўзига холи айлар.

Бедор бўл ўз ишингда туну кун, ё
Солар йўл ухлаганлар узра дунё.

Орқа-олдин ёритар ақли, илми,
Гапин бегонанинг қулоққа илма.

Таниш лашкарбоши учун магар йўл,
Ки қўрқув солмагай йўлдаги мушкул.

Ўтаркан чўлними ё тоғними, бас,
Гуруҳинг кутмаганда парчаланмас.

Қору ёмғир каби боссин кериб қад,
Чуқур денгиз каби солсин у ҳайбат.

Тутиб бир-икки ёт юртлик кишини,
Маромга етказиб парваришини,

Сўроқ этсин уларни яширин бир,
Қачон намсиз уруғ унгандир охир?

Осонликча топар интиҳосин иш,
Жиловни не учун зарб бирла силкиш.

Бўлайлик деб саломат ёппасига,
Кесиш бир нечанинг бошини нега?

Магар қудратли ёв қўлидадир роҳ,
Аввал йўл бошлама, бошинг кетар, оҳ!

Адолат тушганин сиқувга сезсанг,
Дилингда сақла, ошкор қилмайин жанг.

Ишинг ипига бир тугун тушар гар,
Чидам соз беҳуда жаҳддин, муқаррар.

Қайси бир ишки, биздан ёширин, сир,
Очилар, ва лекин оҳиста, бир-бир.

Яширин иш магар йўлда ниҳондир,
Унинг очилмаги ҳам ногаҳондир.

Суханни гарчи ўз жойида айтдим,
Ошиқроқ англагай шоҳдан уни ким.

Қаерда бахтини қувмоққа қодир,
Ақлнинг ўзи шоҳга раҳнамодир.

Худо гар айласа мушқилни осон,
Ки муҳтож ўлмагай одамга инсон.

Малак дилига келтиргач дуолар,
Нечун пастдан шоҳим фикримиз олар.

Жаҳон шоҳики менга буйруқ этди,
Жаҳон огоҳи мен — ушбуни битди,

Доно пандим билан кўп бўлмадим лол,
Ки бўлди раҳнамо шоҳимга иқбол.

Ёди бир кимса учун бўлмади зор,
Худою ақли шоҳимга мадаккор.

Ақли яхши, ямон чоғ ёрдир унга,
Ишин созлашга Тангрим бордир унга».

Ҳақим ушбу йўсин номани битди,
Дуо айлаб, жаҳон шоҳига тутди.

Бўлди шоҳ кўнгли ғам бандидан озод,
Бу машҳур нома бирла юрди у шод.

СУҚРОТНИНГ ДОНИШМАНДЛИК ҲАҚИДАГИ НОМАСИ

Фалак уйғотди-ю учинчи кунни,
Бошлади Зангу Рум бирла ўйинни.

Бериб Суқротга Рум доноси фармон,
Узук муҳрини мумга босди шул он,

Ки муносиб хирадномани бит, деб,
Билим-у пандни маржон янглиғ эт, деб.

Ризолик берибон доно юзга нур,
Шўнғиди денгизга тез ахтариб дур.

Суханларни кумуш қоғозга бирдак
Қаросини туширди илму истак.

Безаб ҳар бобини бўлакча наққош,
Баланд тутиб Худо номи билан бош.

Дедиким, Тангридир доим мададкор,
Яралган неки бор, ундан умидвор.

Жаҳон паноҳи Тангри номидан сўнғ,
Сухан-ла айлади шоҳ номини чўнғ:

«Шоҳим, ёпиқ қудуқдан ўтганинг чоғ,
Илму ақлинг амрига солгин қулоқ.

Яратдилар қориб гавҳарни, сени,
Ўйинга чоғлаган эмаслар яъни.

Ўўлингда шер ниҳондир, бил, дегайман,
Ўзингни эҳтиёт қилғил, дегайман.

Қаерда бўлма: жангми, тўйдами ё,
Содиқ дўстдан йироқда бўлма асло.

Шодонлар базмида ўлтирганинг он,
Қани ёнингда дўстинг урса хандон.

Нигоҳинг солма гамгин чехрасига,
Қочажак шодлигинг ғам саҳросига.

Халойиққа жазо берар чоғинг сен,
Рақибга солмагин назар тигин сен.

Такаллуф қилмасанг базмдошингга,
Маломат гаплари ёғар бошингга.

Қилмагил ҳеч ҳам ўз нафсингни денгиз,
Тахирдир нени ютсанг унда ёлғиз.

Ариқ бўл, ҳамма сендан баҳра олсин,
Сувинг бирла жамийки кўза тўлсин.

Таомни мабодо уйга яширсанг,
Қилар етмишта уйни бад бўйи танг.

Ҳалол ошинг чиқарсанг кўча-кўйга,
У буркар дарғаҳингни мушк бўйга.

Гар бунафша қолса очолмайин гул,
Йўқотар ичида хуш бўйини ул.

Учи зулфин қулоққа етсами, гар,
Шамол тупроқни анбарфуруш айлар.

Хасислик қилма, бу сарой сенингмас,
Фақат бир дона нон сенинг учун, бас.

Жаҳон берган шу кулча шукрини қил,
Куёшдан кўп яшай олмаслигинг бил.

Худо юзин емакдин чет қаратди,
Емакка эшагу молни яратди.

Киши гар қорнига мол сингари қул,
Чиқар гўр киндигидан мол каби ул.

Тарозусин қиёмат тутган они,
Кўчар молдан эшак танига жони.

Кимки камрак еса дардни чекар кам,
Ахир тинмай еганлар қолмади ҳам.

Гар киши лаблари тинмас емоқдан,
Ўзини ҳис қилар бад ўқчимоқдан.

Оз емоқ одатин шерлардан олгил,
Кўп сут берган билан кўрқоқ сигир, бил.

Эшак ялқовми, зўр тушгуси думга,
Ахир торгади ўша сувни хумга.

Булутдек қатралаб денгиз сувин йиғ,
Қайтаришни вақтида тутма дариф.

Ҳамонки мешкобчининг меши тўлур,
Унинг сочилган суви бўлғуси нур.

Жаҳон ҳўл-қуруғин е, борки имкон,
Нигоҳинг бўлғуси таъбингга мезон.

Қил эҳсон-у егил-у қолдир озроқ,
Ки ҳар бири унар ўз жойида, боқ.

Бағишла, егил-у қолдиргил ҳатто,
Лойиқ соҳиб магар жаҳонга сен то.

Таомнинг аввало таъмига боқ сен,
Ширин бўлмаса ҳам у танга ёқсин.

Кўрарсан сиркани хуш, сутни қўйгил,
Нохушлиқдир қўшилса иккиси, бил.

Танинг айшу тарабга банда қилмай,
Сафарга айла йўл анжомларин шай.

Қўлинг иш боғласин, ланжлик нечундир?
Бекорлик охири — қоронғу тундир.

Қўли-ла ўзганинг лаъл қазма ҳеч ҳам,
Тириксан, ур қўлу пойига ҳар дам.

Қилар қўлу оёгинг сенга таъзим,
Сен ўтмай, айламас кетмакка жазм.

Сенга ихлос этувчи балки мингдир,
Ишига ҳеч халалинг тегмасин бир.

Оёгинг хизматин, қўлинг кучин сен,
Ҳавола айласанг қулинг учун сен,

Қазо урса магар қулингни йўлдан,
Жудо бўлмасмисан оёғу қўлдан?

Агар топсангки банда — нуктадонни,
Ахтарма ундан авло, меҳрибонни.

Меҳри бад хизматчи гар ширинзабон,
Меҳрибон бадфеълдан ортиқ ҳар қачон.

Ширин сухан қилар меҳр намоён,
Не фойда меҳридан, нохуш гар забон?

Йўқотма номусинг гапирганинг дам,
Солар кўпроқ қулоқ номусли одам.

Сўзини уқтирар доно мулойим,
Ки нодон сўзида йўқ матра доим.

Сўз айтгувчи тили гар заҳри қотил,
Деса ҳам яхши сўз, ёмон бўлар, бил.

Ёмон сўзни деганча тишла тилни,
Ёмон сўз дебки ғаш қилганча дилни,

Уни машқ айлади ким, шармисордур,
Топиб мартабаси ранж, элда хордур.

Ўзингда ҳар қачон топ сабру тоқат,
Умидинг бирла бер ўзингга рағбат.

Емак умиди ҳар емакдин устун,
Ўсар ваъда билан гоҳ зира дуркун.

Қуёшда қовжираб борлиқ қурир дам,
Зирада сақланур ўзига хос таъм.

Зира оғиз сувига тоқат айлар,
Суви бирлан оғиз зирани алдар.

Қочар булут намидан ерда уйқу,
Ёмғирдан сел бўлиб пайдо, қочар сув.

Ким зўравон, паноҳлик қилма зинҳор,
Адолатнинг бу учун тергаши бор.

Мурувват қилма қон тўккувчи қўлга,
Оёғингни сен ўзинг тутма гулга.

Кесилган шунча бошни, айт, нетарсан,
Нелар хоҳишида гаров этарсан.

Булутингдан оқар кўз ёшни тиндир,
Қиличинг бўйнида ким қанча хундир.

Бўйин кесган қиличинг, келса бир кун,
Кесар бўйнинг, олиб кимлар учун хун.

Омонат боғласанг кажавани, бил,
Ағанар тевадан, топтаб кетар фил.

Жаҳонда сенки беҳуда тўкиб қон,
Неча бошинг хуни бўйнингда пинҳон?

Айладинг ким неча кишварни хароб,
Берарсан қандай адолатга жавоб?

Нечун яшил чаманга кирганинг чоғ
Қиларсан қанча гуллар сийнасин доғ.

Асов саманга бунча қўйма кўнгил,
Гўзал ҳамки келиндек, аждаҳо, бил.

Дили бор, лек меҳр назари йўқдир,
Дилининг танидин хабари йўқдир.

Оғир бўл ер каби, бекорга тошма,
Шошилганлар фалакка учди, шошма.

Ахир шоҳсен, нечун парвозда сорлиқ?
Юришни шер каби айла виқорлиқ.

Тафаккур оти тездир, эҳтиёт бўл,
Бу чангалзор йўлин нишларидир мўл.

Қилибсан қувгани дил гамини аҳд,
Кириш тез бу ишингга кўрсатиб шаҳд.

Гуноҳсиз бирла бўлса жангга хоҳиш,
Уни пайсалга солмоқ бебаҳо иш.

Ким эрмас эгриқўл ва ёки қотил,
Неки гуноҳи бор, барин кечиргил.

Нигоҳинг ёвқур эт аблаҳ эрур ким,
Файирларни қайир турмай қараб жим.

Райиятга агар шоҳ бўлса одил,
Райият шоҳига боғлайди кўнгил.

Сўзлама зинҳор тобеъларингга мос,
Синар кўрғошинга гар урсанг олмос.

Палосин ўзганинг ёпинма бирдек,
Палосинг ўз жунингдан тўқи шердек.

Ипакни жонидин қурт йигирурким,
Кафан ҳам шойи либоси эрурким.

Юзи ниқоблидин сиринг яширгил,
Улардан сўзларингни сақласин тил.

Ҳеч афсус бермагай умрингга ёрдам,
Чекар афсус сенингдек барча ҳар дам.

Гапирсам гарчи лойиқ сўзларим кўп,
Демасмен, балки ўзга айтади хўб.

Ёғар сенга, шоҳим, осмондин оят,
Зиён бундан демоқ ортиқ ниҳоят.

Тилим тиглиги учун тигни тутма,
Кескирлик — тиг учун бешак, унутма.

Эрур қудратли ўткир тиг билан шоҳ,
Бўл музаффар бошласанг қайга сипоҳ!»

Безаб дур қутисин қўйди хомани,
Тождор олди қўлга хирадномани.

ИСКАНДАРНИНГ ПАЙҒАМБАРЛИК ДАВВОСИ БИЛАН ЖАҲОННИ КЕЗГАНИ

(Низомийнинг кексалик ҳаётидан арзи)

Саҳар чоғида, бедор бўлганим дам,
Қуёш янглиғ нурафшон эрди чехрам.

Сухан тожини менгзатдим яловга,
Дилим сипанд каби сочдим оловга.

Бериб шоҳона ул китобга пардоз,
Эгилган сарв қаддин тикладим боз.

Сухан хазинаси муҳрини очдим
Ва унда бор гўзал дурларни сочдим,

Ки хомам тигидин гавҳар ёғилди,
Фалак барчасини сержилва қилди.

Сумансийна хиромон этди шул чоғ,
Менга оинаси нур сочди шундоғ,

Деди: «Ошуфта бўлма кўп ўзингга,
Фақат ўзинг кўринмагил кўзингга».

Нигоҳимни у оинага бурдим
Ва мен ўз сувратимни унда кўрдим.

Кўринди ўзга қошлар шул заҳоти,
Қилич эрди, гўё ул зоғ қаноти.

Кўринди уйқудан холи у наргис,
Кўринмас кўзга сарвнинг ёши ҳаргиз.

Суман бунафшадан пистирма қилди,
Сариғ гул кўксини алвони тилди.

Жойимдан силжидим сийқа динордай,
Сўзим сустдир, чўкарман кўҳна қордай.

Оёғим бўлса эркан юргани йўл,
Суратни янгилаш учун қани қўл.

Хижилманки, юзимнинг қочди қони,
Ўз оҳангимда соз этдим навони.

Ҳаётдан қўрқаман, у тезқадамдир,
Умр — биткаргали нақшимни — камдир.

Тун уйқуси ҳужум қилмай туриб то,
Қилай дедим шу бир хонани барпо.

Магар қўлимга хобгоҳни киритсам,
Ки мангу манзилим топардим ул дам.

ДОСТОН

Қилиб тез айланар давронни таҳлил,
Дедимким, айланар экан ою йил,

Бари шоҳ ҳукми бирла, деди, шул пайт
Қилинди ваҳйи пайғамбар ила қайд.

Жами хазина бор, тушди хатига,
Номи битилди ранжнинг рўйхатига.

Руму Русни этиб қарзидин озод,
Барин ўз номидан ул айлади шод.

Тушиб тахтдан, ҳамоно бошламай йўл,
Уни онасига топширди буткул.

Бериб забонга эркинлик шу алпоз,
Деди у меҳрибон она учун роз:

«Кетарман, адлу дин бирла юрит кор,
Десинлар, салтанат аввалгидай бор!

Эдинг сен бандаларга ота янглиғ,
Онасен, онадек қил меҳрибонлиғ.

Унутма адлу дин равнақин асло,
Кўзинг очғил, будир фармони Олло.

Ижро этмоқ учун ҳукми интил,
Ҳукм бермоқдин ижроси осон, бил.

Зарурат менга йўлни кўрди мақбул,
Бўл энди тахту тожим бирла машғул.

Нетайки, тушганим бу йўл йироқдир,
Олиб тахтимга боз келгайми тақдир?

Шу тахлит қилки, мен қайтганда изга,
Ёмон кўз тегмасин ҳар иккимизга.

Башарти етмаса қайтмоққа ҳолим,
Ёдингда тут, магар ўзгарса толеъм,

Ишинг боис, адл суд олдида, бил,
Узр сўрарга мажбур бўлмасин тил».

Шуни айтиб, ҳозирлик кўрди йўлга,
Тожу тахтини она олди қўлга.

Берди фармон, Руму Шомнинг лашкари.
Шитоб келсин етиб шоҳ қоши сари.

Сипоҳлар ихтиёри бирла елди,
Уни ҳурмат қилиб юз минги келди.

Ҳар элдан танлади шоҳ бир-бир аскар,
Ки мардликда унинг ҳар бири — лашкар.

Олди расо тўрт мингта саралаб нор,
Тизди лашкар орқа-олдига қатор.

Биринчи мингтаси ғоят хатарнок,
Асовлиғи билан тоғни қилар хок.

Баҳайбат юкчи эрди бошқа минги,
Жами ортилгани озуқа чунки.

Учинчи мингтасидир тева, илдам,
Қизил ҳамда сариг зардан бели хам.

Эди тўргинчи минги ўзга бир зот,
Ки чопқирликда оҳуни қилур мот.

Ксрак ҳар бир ҳунар дебон сафарда,
Ҳунарманд танлади юз-юз нафардан.

Жаҳонгир шоҳ қилиб ҳаммасини тахт,
Кўтарди туғ балиқдан Ой қадар шаҳд.

Қолди Мақдуния ортда, шу дам ул
Искандарияга қўйди қадам ул.

Жаҳондор унда айлаб тахтни бунёд,
Талай кунларини кечирди кўп шод.

Сен-да тахт олгувчи Қайхусрав каби,
Тахтни холи эт жаҳондин, дер таъби.

Амр этдики, бир устун қилинг тик,
Ясанг бир кўзгу, сочсин ул ёруғлик.

Денгиз устида ойлик йўлда не бор,
Оқу қора билан кўринсин ошкор.

Қилди ул кўзгуга соқчилар тайин,
Кузат уни, деди, киприк қоқмайин,

Кўзгу ичра гар кўринса сирли ҳол,
Шаҳаншоҳни қилар огоҳ у дарҳол.

Башарти ёв қилар устига босқин.
Кўрар дафъ айламоққа чора шошқин.

Етиб тахт ташвишин ул охирига,
Сўнг минди қайта машҳур кўнғирига.

У солиб аввало мағриб томон йўл,
Етиб Мисрга, турди икки кун ул.

Ўзини тўғри йўлга чоғлади сўнг,
Ки Тангри ҳукмига бел боғлади сўнг.

Бироқ бирмунча ердан ўтган эрди,
Водий ёнидан у бир даштга кирди.

Келарди неча Муқдисдан чекиб ғам,
Тоғиб одил аҳли жоҳилдан ситам.

Эзилганлар келарди роҳ томонга,
Ишониб инсофи бор шоҳ томонга,

Дедилар: «Покликни сендан олди хок,
Яна пок манзилимиз айлагин пок.

Олиб Муқдисни, озод айла бизни,
Йўқот дунёдан ул андишасизни.

Бу пок жойлар учун бир аҳриман ул,
Худонинг дўстларига душман ул.

У қутлуғ хонадон мутеълари, бас,
Ки ундан захму зарбдин ўзга кўрмас.

Тариқатни этар таҳқир билан хор,
Ибодат аҳлига ғоят жафокор.

У олган ботириб бошини қонга,
Зомин бўлди ноҳақдан қанча жонга.

Солар даҳшат у дев сингари бизга,
Паноҳ йўқ жонимизга сендан ўзга!»

Бу турфа зорин Искандар эшитди,
Ситамкор кўзлари олдидан ўтди.

Ситам чеккан сари борар ҳимоят,
Ки эшитилди фарёдлар ниҳоят.

Буниким аҳли Муқдис этгач имдод,
Сурди шоҳ Байт-ул-Муқаддас сари от.

Жаҳон кўрғоники, қадин қилур рост,
Унинг бошланиши — Байт-ул-Муқаддас.

Келди Румдан Сикандар Муқдис тараф,
Қилай деб бу томонда фитнани дафъ.

Зулмкор душман юрар бундан огоҳ,
Адл созин ҳар тарафдан тарар шоҳ.

Камар боғлаб келарди жанг сари ул,
Бедор бахтини ёв билмасди буткул.

Бериб зарба талончи девга аввал,
Унинг қисмати шоҳ айлади ҳал.

Зулмкор қонини ҳар ёнга сочди,
Танин — дарвозаи Муқдисга осди.

Баралла қичқариб жарчи замонга,
Зулмкорлиғларин олди забонга:

«Башарти ким унингдек бўлса бедод,
Аянчли қисмати айласин ёд!»

Қилиб манзилни ундан пок, муқаррар,
Заминга сочтирди шоҳ мушку анбар.

Қилиб осуда элни, олди ором,
Доғни ювдирди, гардча қолмади ном.

Зулмкорнинг жафосин эл унутди,
Азиз жой аҳли дин измига ўтди.

Қилиб Муқдис ичин дориломон, шоҳ,
Жиловни қўйди сўнг мағриб томон, шоҳ.

Етиб Афранжага келгач сипоҳи,
Тушди сўнг Андалус тарафга роҳи.

Адолатни талаб айлаб ниҳоят,
Қиларкан донишу динни ҳимоят,

Тортмайин ҳеч киши бош илму диндан,
Ёруғ йўлни кўриб, тез юрди ундан.

Дину адлига ҳар касни ўқитди,
Ҳама жойда тоаггаҳ бунёд этди.

Яна лашкарни этди йўлга пайваст,
Туғин олам очишнинг кўтариб даст.

Шошиб дарё ва тоғларни ошарди,
Яшиллик кўрса сал отдан тушарди.

Ёзиб чарчоғини, куч тўплагач сал,
Келар азми сафарга қайтадан гал.

Биёбондан кейин дуч келди денгиз,
Тўлқинлар узра солди кемалар из.

У денгиз тўлқинида сузди уч ой,
Киритиб қўлга сувдан ўлжани бой.

Қуёш ғойиб бўлар ёқдан келар у,
Жами ҳамроҳлари бирла елар у.

Оролни кўрди бир, йўқ унда одам,
Бунингдек кўрмаган хилватни ҳеч ҳам.

Нигоҳини қилур бир жонивор банд,
Ҳам одамга, ҳам ўзга жинсга монанд.

Одам кўз ўнгида жилва қилиб ул,
Қочиб ғойиб бўларди тоғда буткул.

Узоқ йўлни босиб ўтганидан сўнг,
Чиқди пешвоз рўбарўдан битта дўнг.

Ярақларди сариқ қумли биёбон,
Тўзгимас ундан сариқ гард ҳеч қачон.

Бу заминда кимки от чоптирса гар,
Бу замин тагдан оловини пуркар.

Билишди, не эрур бу хокда пинҳон,
Эди олтингугуртга ер таги кон.

Бир ойда ўтдилар хавф домларини,
Ташиб кифтда сафар анжомларини.

Бу водий сўнгига етган маҳал шоҳ,
Кўзи улкан баҳрга тушди ногоҳ.

Чуқур денгизга боқди лолу ҳайрон,
Юнонча ўқиган — у эди уммон.

Жаҳоннинг чеккаси эрди бу уммон,
Ки ўзга ерга йўқ бормоққа имкон.

Жаҳондин қуйи офтоб кетгани он
Чуқур уммонга бўлмас эрди пинҳон.

Ўтпараст янглиғ ниқоб бу сувда бор,
Яширмас дийдадан ёлқинни зинҳор.

Фалак олис кўзидан тунми, кундир,
Тўқар денгизга мисли чашмадан нур.

Куёшнинг қуйи ёққа кетгани бот —
Денгиз сувин булоқлигига имдод.

Булоқ қайнарки ернинг қай жойида,
Шошмоғи денгизга азал қоида.

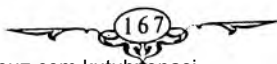
Қайси бир жойда сув муҳайё бўлғай,
Бу ҳавза айланур денгизга, тўлғай.

Замин тагида сув мажруҳ каби нақ,
Чиқиб хок устига, бўлғай муаллақ.

Ўша баҳрда, уммонким унга ном,
Суви бўлғай унинг муаллақ мудом.

У бирлан юз ёпар офтоб жаҳондан,
Тўсар сув пастга у бурилган ондан.

Куёшким кўкдан ҳижрат айлаган чоғ
Баҳр гардишини кияди шундоғ.

Қилар авждан қуйи байроғини у,
Билиб қудратда мавжнинг чоғини у.

Қилар мавж лахтагин юзга ниқоб ул,
Замин айланишин қилгай ҳисоб ул.

Неча қиёсласин илм билан гар,
Бу йўл бирлан танишдир ўзга раҳбар.

Шоҳ у қайноқ чашмани кўрган заҳот,
Кўзларига бўлди тамом уйку ёт.

«Бу қандай чашма? — донога деди шоҳ, —
Ва ким қўриқлагай чашмани ногоҳ?»

«Бу иссиқ сув, — деди оҳиста доно, —
Иснодга қолди ким боққан ҳамоно.

Нечалар бу пардадан излашди сир,
Топмади унга яқин асосни бир.

Кексалардан қиссасин сўрдим, аммо
Бирон оқил жавоб бўлмади асло.

У пок нурга беришди турли шарҳлар,
Уларда ер билан осмонча фарқлар.

Яна кўз кўрмаган ёқда, билар ким,
Қуёш ва ой яна жилва қиларким?»

Ором изларди шоҳ соҳилда яккаш,
Қараса сув томон, дили бўлар ғаш.

Симоб янглиғ суви қуюқ эди, бас,
Булутлар қатрасин ўғирлаёлмас.

Бу сувда кемалар сузмоғи мушкул,
Суза олмайди доно дарғасиз ул.

Йўлбиларлардан Искандар сўраб сир,
Синай деб ўйладими лашкарин бир,

Деди: «Кемаларим қандай солурмен,
Бу сувдан соғ-омон ўта олурмен?»

Синаган эрди ким денгизни — огоҳ,
Кемасин туширар сувга бешак шоҳ.

Дедилар шоҳга: «Ки юз йўлбилар ҳам,
Топар кемаси бирла сувда барҳам.

Бу симоб нусхалик сув ичра, ғаддор
Қассоса номли улкан аждаҳо бор.

Қародир, даҳшатли, беаёв бутун,
Форидан чиқар у бамисли тутун.

Сиёсати чунон ваҳималиқдир,
Тушса назари башарти кўзга бир,

Бериб жонин жойида тош қотар жим
Ул томон йўлга равона бўлса ким.

Бадтари бундан ҳам олисда эрур,
Битта бандар ярқираб сочарди нур.

У ерда неча рангин тош ёнарди,
Қизил, сориг, қаро, кўк — мавжланарди.

Кўзни зардан узиб бўлмасди ҳеч ҳам,
Бари бир-икки ман¹ дан ортиғу кам.

Нигоҳи унга тушган чоғда одам,
Кулади бўлганидан шоду хуррам.

Чиқар жони у хуррам бўлгани чоғ,
Уни бир кўргани — жон бергани, оҳ!

Вазни мисқолдан нениким эрур кам,
Зарар етказмагай у жонга ҳеч ҳам.

Етаклар ким қилиб жонларга бўҳтон,
Берилар беҳуда у кенгликда жон».

¹ Ман — оғирлик ўлчови, Самарқандда 8 пудга, Табризда 3 кг га тенг.

Бунинг барин шоҳ эшитган маҳалда,
Чопар йўллаб, синаб кўрди амалда.

Гапидан кексанинг шу сир эди фош,
Еган қанча киши бошини бул тош.

Деди шоҳ: «Қанча маст нор борки, шул дам
Етказинг ул тошга барчасин илдам.

Аввало барчасин кўзини боғланг,
Фақат сўнг рангли ул тошни сўроқланг.

Ўшал тошдан кираркан қўлга қанча,
Ортинг маст туялар кифтига шунча.

Ўранг алоҳида ҳар тошга карбос¹,
Ҳам устидан ғилофни кийдилинг хос.

Рангли тош бирла юклангач жами нор,
Қолиб кетманг тагин тошлоқда зинҳор!»

Азимат айлади бу йўлга ким гар,
Шаҳаншоҳ амрин ижро айладилар.

Ҳалокатли бу юртдан лашкару шоҳ,
Узоқлашди шамол янглиғ баногоҳ.

Йўлида бот сариқ хок учраган он,
Дебон юз норга юкланг, берди фармон.

Йўлда дуч келган маҳал бир сувли жой,
Кенг ва иморат қуриш учун кирой,

Туширинг тошни деб шоҳ этди фармон,
Бунёдкорлик иши авж олди шул он.

Ўраб карбос билан тошларни маҳкам,
Очиқ қолдирмайин биронтасин ҳам,

¹ Карбос — ипдан қўлда тўқилган оқ мато, бўз.

Қатор тош устига тошни қўйиб бот,
Эшиксиз битта қўрғон бўлди бунёд.

Қилинди қирра бодом мағзи алпоз,
Бири эди биридан яхши ҳам соз.

Кейин ишлатилиб лойга сариқ хок,
Сувоқ қилди бинонинг сиртини пок.

Деворнинг ич тарафи қолди шу қўй,
Жамики сир ёпиб парда билан рўй.

Мураббий бу ҳаётнинг пандидур шул —
Замон боқий бўла олмайди буткул,

Тушди-кетди карбоси тош юзидан,
Таради етти ранг гавҳар ўзидан.

Бироқ ўзгармади сиртқи томони,
Сувоқ тагидадир сирнинг ёмони.

Ечиб ич ёғида тошлари жанда,
Бўлди жонидан жудо қанча банда.

Ўтаркан ким, қилиб девори қойил,
Бўлар қўрғон ичин кўрмоққа мойил.

Деворни чарх уриб, сўнг топмагач йўл,
Каманд ташлаб, чиқарди тирмашиб ул.

Кўзи тошлар билан тўқнашгани он,
Гўё оҳанрабо сари учар жон.

Бу тошнинг бир мани гар жонни олғай,
Йиғилгани бу ерда тоғча бўлғай.

Эшитдимки, эшитиб буни бир шоҳ,
Ишончи бўлмайин сўзларга ногоҳ,

Чопар йўллаб, деди, буни суриштир,
Ахир бу қиссани синаш дурустдир.

Бу кўрғондан ўгирди шоҳ юзини,
Солди чўл ёққа дарёдан изини.

Ниҳоят олти ой у ўлчади йўл,
Эди ҳорғин сипоҳ юрмоғи мушкул.

У филлар топтаган йўлларни оша,
Азим Нил бўйларига етди роса.

У Нил сарчашмасин кўрмоқни истар,
Оёғи етмаган бир ёқни истар.

Туну кун дарё бошин ўй сурарди,
Тоғу ғор оша қўш отда юрарди.

Эди ҳурлик фақат дарё учун майл,
Унга қарши оқиш — қўшин учун сайл.

Ўтиб жаҳон тоғу даштини бир-бир,
Тоғу дашт охирига етди охир.

Қуруқ қумлар тугаб бўлганда шундоғ,
Кўринди мушк таратган ям-яшил тоғ.

Эди тоғ бир-бирига қуйма харсанг,
Эди бари гўёки ложувардранг.

Ёпилди йўл нари от тезлаганга,
Йўқолди йўл яна йўл излаганга.

Келар дунёга шунда шошқин ирмоқ,
Уни қуйига йўллар ложувард тоғ.

Йўлнинг бир ёғи эрди тикка жуда,
Оёқ босмоқ хаёли ҳам беҳуда.

Унинг кунгурасига гар чиқар ким,
Ажал чангалига бўлгуси маҳқум.

Урар қаҳ-қаҳ кетиб ғоятда ўздан,
Ва ғойиб бўлажак шу лаҳза кўздан.

Чиқар ёлгиз агарда минг киши ҳам,
Учажак қуш каби ўтлоққа шул дам.

Жўнатди нечани қояга, аммо
Бирор кас қайтмади ортига асло.

Деки, ким қояга кўтарилур шаҳд,
Гўё унда топар ўзига тож-тахт.

Гўё чодиридан кўзини ёпди,
Хаёлидан кўзи асарми топди.

Жаҳондийда эрур ким, чорлади шоҳ,
Этинг, деб, чорасидан бунинг огоҳ.

Агар танҳо киши бу тоғда ожиз,
Икков чиқсин ўзин битта қилиб ҳис,

Ки чўққига қараб борар шу дамда,
Оёққа дам бериб ҳар ўн қадамда.

Чиқиб устига унда ўрнашиб соз,
Неки имкони бор, ишга солиб боз,

Қарашсин озу оздан тоғ тарафга,
Кўринар балки йўл элтгич шарафга?

Буни ҳам қилдилар, аммо самар йўқ,
Яна доно нигоҳин айлади ўқ.

Адолат ҳисси бирла қайси дил банд,
Ё бўлса покиза инсон — ҳунарманд,

Жаҳон кўрган эса, ижоди серавж,
Қоғози узра урса хомаси мавж.

Расо фарзанди ҳам бўлса ниҳоят,
Қилувчи дарду ғамдан ул ҳимоят.

Майл айлар экан қоя томон чол,
Ки унга эргашур фарзанди алҳол.

Қолиб қуйида ёш, баланд чиқар эр.
Бўлади шер учун занжир гўдак шер.

Тагу томири бирла кетса буткул
Дегай фарзандига бир неча сўз ул?

Бўлиб қолса тили боғлиқ мабодо,
Ёзиши мумкин у оҳиста ҳатто.

Юборар ўғли ёққа эртами-кеч,
Уза олмас кўнгилни ўғлидан ҳеч.

Етаклаб келдилар кексани дарҳол,
Лойиқ эрди доно шартларига чол.

Юришди кекса ҳам ёш тоғ сари шан,
Чопгандай шербачча шернинг изидан.

Ярим кун ўтди, мард ўғлон-чи, аста,
Қоя этаги ёқдан тушди пастга.

Келар ўровли хат қўлида-ю, лол,
Борарди шоҳ сари, лек ранги бир ҳол.

Узатди шоҳга хатни, ўқиди шоҳ,
Ёзилган эрди шул: «Йўл гардидан, оҳ,

Ростдир хуш кўрганим кўрқиб ўлимни,
Дўзах йўлига ўхшатдим йўлимни.

Тола сочимданам тор эрди бу йўл,
Ким ундан келса, ўзидан ювар қўл.

Бу йўлданким, эни бир қилча келмас,
Қуйи тушгувчида юз йўқ эди, бас.

Эди пойимда қирра узра харсанг,
Келардим тангу тор йўлдан бўлиб танг.

Дилим кўрган ёғимдан пора бўлди,
Хатардан ақлу хуш овора бўлди.

Магар қоя томон беўтлоғ эрди,
Борар ёқ бир боғ узра ўн боғ эрди.

Тўладир сабзавот, мева, суву гул,
Тарар қушлар овозин мисли довул.

Латофатли ҳавоси мушк сочарди,
Замин нам — чашмалар кўзин очарди.

Сизилган иккита чашма бўлиб бир,
Шўх ирмоқ мавжини урарди охир.

Ҳаёт зийнатининг бари бу ёқда,
Хорлик қисматининг бари у ёқда.

Бу ер чин жаннату дўзах эрур ул,
Бу жаннатдан бориш дўзахга мушкул.

Ахир биз қайси бир чўлларда елдик,
Ўзинг бир боқ, қаердан қайга келдик?

Киришни истамас ким яхши боққа,
Босар ким ўз оёғин тойғаноққа?

Шоҳим, шундай, ёмон деб айламанг ёд,
Бўлинг сиз ҳаму мен ҳам бўлайин шод!»

Бўлиб шоҳ яширин бу сирдан огоҳ,
Сипоҳи тутди тогдан чўл томон роҳ.

Гапирмади, нени ўқиди буткул,
Ҳавас уйғотмасин у ёққа, деб, ул.

Хато билди у бу ерда қолишни,
Буюрди йўлни ўнг қўлга солишни.

Бу йўлдан юрмаги бефойда, аммо
Юришдан ўзгаси ёқмасди асло.

Биёбон йўлида қўп ошди ранжи,
Биёбон қумидай зил эди ганжи.

Йўли қум эрди, қумдан ортиқ — андуҳ,
Гўё тўп отилар тортган маҳал уҳ.

Бутун йўл дому йиртқич душман эрди,
Ҳар гўша лашкари сафда шан эрди.

Фақат шоҳ амрига гар келса навбат,
Ки чулғарди уларни қора зулмат.

Чиқолмас ҳеч киши зулматли роҳдан,
Токи тегмас ижозат унга шоҳдан.

Бошин товлар агар ким шоҳ ройидан,
Кўрарди шул заҳот ғулни пойида.

Чақирмай таржимонни ё вакилни,
Билиб олди у бир-бир барча тилни.

Қилиб сўзларни оҳанги билан соз,
Лойиқ жавобини берар эди боз.

Яна ёстанди йўл тагида марднинг,
Замон гардун тагида, ер-чи, гарднинг.

Қаёққа интилиб йўл қувар эрди?
Шамол диллар ғамини ювар эрди.

Сочиб ошнолари дилига ёғду,
Киритди ўз динига ётларни у.

Ўтиб бўлгач у даштдан дев мисоли,
Қадам бостирди дев юртига толеъ.

Нафасидан ёнар чўл мисли бир хас,
Кулоғига унинг келар эди сас:

«Худо кўмган бу ерни мисли зарга,
Кўринмас битта ҳам гиёҳ назарга».

Бу зар ёнғувчи кон ичра туриб шаҳ,
Боладай — тилла топган — урди қаҳ-қаҳ.

Бу олтин саҳроси узра босиб роҳ,
Чикди пешвоз Эрам янглиғ оромгоҳ.

Аён эрди, ўсар бунда зар дарахт,
Шаддод бу ерда топган тож бирла тахт.

Жаҳон кезган даҳо ичкари кирди,
Дарахтлар заридан ер сариғ эрди.

Дарахтлар шоҳида ғуж мева эрур,
Меванинг барчаси бежода¹, лаъл, дур.

Ҳамаёқ олма, осилган анордир,
Анори ёқуту ёқути нордир.

Турар заррин норинж², ноклар — кумуштан,
Бу ёлғон қандайин кўзга сиғар шан?

Баҳоридир жавоҳир, ер — кимиё,
Бежодадан гулу зумраддан — гиё.

Қилиб кўз-кўз бисотин ям-яшил боғ,
Ёнарди гавҳарлари мисли чироғ.

Турар зардан ясалган икки тимсол,
Қолип ёғар суратлардан, бу не фол?

Боқса келиб кўзига гар бутшунос,
У зардан бўлмаган, қўрқар эди, рост.

Биллурий ҳавза қуриб қўйган эди,
Гирдига муз — оқ кумуш қўйган эди.

Кўриниб бир оқ у, бир қора гоҳи,
Эди ҳавза балиқлар жилвагоҳи.

Икки хил гиштдан эди қасри азим,
Бири гар зар эди гиштнинг, бири — сим.

¹ *Бежода* — қаҳрабога ўхшаш қизил ёки сариқ тош.

² *Норинж* — апельсиннинг бир тури.

Боқиб заррин қасрга қолди шоҳ жим,
Хаёл қилди, беҳишт қасрига кирдим.

Олди завқ қалъасининг хўблигидан,
Этаги йиртилиб зар кўплигидан.

У кўрди, бир ҳақиқ равоқ урар барқ,
Тагидан бошгача гавҳар билан гарқ.

Эди гумбази зар — овоза ранглиғ,
Дур тўшалган қуёш гумбази янглиғ.

Кўринмас битта гард гумбазда кўзга,
Анбар урвоғи, мушк гардидин ўзга.

Борарди ул узра осуда даҳо,
Фалак гумбазида фаришта гўё.

Кўрди оқ тош дахмани бу ерда ул,
Янгидек кофурий¹ анқирди буткул.

Қаради, гўрга кўк қопқоқ этилган,
Ёкут ҳарфлар ила лавҳа битилган:

«Худонинг эй зўри, илгил қулоққа,
Суриб келсанг магар от дахма ёққа,

Бил, ётар бул дахмада Шадлоди Од²,
Иши унинг бу ерда неки бунёд.

Шошилма мен сари бергали озор,
Очишни ўйлама дахмани зинҳор.

Ким эрди пардалиғ, ҳеч юлмаганмиз,
Тирик чоғ кимсани хор қилмаганмиз.

Менинг шаҳлик шаънимга берма ўкинч,
Менинг каби ётай ерда десанг тинч.

¹ *Кофурий* — камфора.

² *Од* — Нуҳ пайгамбар авлодидан.

Башарти ким қилибми дахмани танг,
Фалак гумбази ё отиб қаро санг,

Уни чарх айлағай албатта вайрон,
Шамоллар тўзгитар гумбазни ҳар ён.

Қумурсқа зоти ем айлайди лошим,
Туёқ тагида хок ўлғуси бошим.

Ахир ҳар ким ўзин дахмаси учун
Қўяр айвонига албатта устун.

Мана, ахийри бўлдинг ўзинг иқрор,
Шамол барин тўзгитар мисли ғубор.

Во ажаб, Шаддод оёқ, қўлин бу кун
Истаган от пойида қилса кукун?

Ғуборим тўзғитишдан айлагил бок,
Холи қўй, хок учун энг яхши жой — хок.

Танни ел ҳар ёққа тўзғитган ҳамон,
Бул сариқ тоғдан бўлак қолмас нишон.

Сен ҳам, эй, қулфни бузиб очгувчи сир,
Бизга бу кунни солишдан қўрқ ахир.

Қилма кибр, насли гар озода — сан,
Барчадек сен ҳам бир одамзодасан.

Сенга жами тўла ганж, гавҳарим ҳам,
Сенинг амрингдадир тожи сарим ҳам.

Очар хазиналар эшигини ланг,
Етар лашкарга ҳам магар улашсанг.

Қўтарганингча олгил йўлга, ганж бор,
Йўлинг бўлсин, етмасин бизга озор!»

Ярақлаб турган ул лавҳа узра шоҳ
Турарди эгилиб гўёки бир шоҳ.

У хатни шимди шоҳ сув қатрасидек,
Кўзлари ёш қатрасин томизди лек.

Тўкиб шоҳ кўзидан дахма узра нам,
Мисоли тарк айлади кўнглини ғам.

Чиқиб ганж масканидан тушди йўлга,
Олмай бир зарра ганж, гуҳарни қўлга.

Тиғ билан бу боғни олди гарчи ул,
Чўзмади бир мевасига унинг қўл.

Билди у, зардан тўқилган бул палос
Узун умри бўйи тўқилгани рост.

Ўтипти умри ганждонга ташиб зар,
На ўзи олдию, на ўзга аксар.

Қайга борса бўлди йўли зарга эш,
Зари ўн карра кўп, сийми — ўнга беш.

Бурди ул чўл тарафга юзини бот,
Элу юртин ўзининг айлади ёд.

Ўтувчи ярмини чўлнинг у, аммо
Кўрди ёввойи гуруҳ, одамнамо.

Эди мумдан қаророқ саҳройилар,
Қилиб ғор кунжин ўзига жой улар.

Сўрди шоҳ: «Ки бу ўлик саҳро аро
Бўлди не афсона сизларга раво?

Кўрмадингиз, ким бу ерда сурди от?
Бунда қай тахлит ўтар кунлик ҳаёт?»

Бўлди дегани уларнинг шоҳга шу:
«Бериб ўтар булут бу саҳрога сув.

Токи хилват бу саҳро бизга маскан,
Ов билан нафсимиз топқуси таскин.

Кийик изига бу чўлда тушармиз
Ва ёввойи каби чўлда яшармиз.

Нимани овласак, овқат билармиз,
Жуну терисидан кийим қилармиз.

Бунда келар на оташ, на сув бакор,
Сув булутда-ю оташ офтобда бор.

Ёруғ кундузлари баланддаги кун
Бўлди оташ биз каби маҳбус учун.

Тушиб шабнам, ҳаво намлашса гар, биз
Нафас бирлан насимдан сув ичармиз.

Бу хилватда шудир барча қулайлик,
Бундан ортиқ яна не ҳам қилайлик.

Сўрадинг борми, деб яна ўзга эл,
Ки тоғу даштни тутган бўлса манзил.

Оташин саҳро нечоғлик бесамар,
Кўрмадик қуш учганин шунга қадар.

Кўп эрур ёввойи саҳройи, бироқ
Кўрса бас, биздан қочар дойим йироқ.

Босишар бир кунда улар шунча жой,
Биз учун бунга керакдир икки ой.

Тушди баъзиси уларнинг қўлга ҳам,
Айт, дедик унга оёғи боғли дам:

«Ки улар қандай қилиб сувсиз яшар,
Юз бурар биздан не ваядан бул қадар?»

«Бизга сувнинг қатраси оғу эрур,
Гар ҳавода бўлса нам баҳра берур.

Илондек ҳеч кишига дўст эмасмиз,
Бўлакни калтакесакдан, емасмиз.

Не карам кўрсатди сизнинг машғулот,
Айласакки сизга таъзим илтифот?»

Сўрадик қайтадан: «Очиқ, қани, айт,
Қачон бедор улар, уйқуда қай пайт.

Бу пасту қир борар қаер қадар то,
Бирон қатра суви йўқ ушбу саҳро.

Қани, ким етди қумлар охирига,
Нигоҳи тушдими халқдан бирига».

Жавоб берди саволга тўда шунда:
«Ки изғирмиз бу тоғу чўлда кунда.

Чопиб оху каби биз ою йиллар,
Водий сўнгига ҳеч етмади йўллар.

Бошқа саҳро қавмини ҳам кўрармиз,
Улардан ҳам гоҳо хабар сўрармиз,

Ки тани мумсимондан ташқари ҳам
Назарга тушдими ҳеч бошқа одам.

Дейишдики, кўринди кўп узоқда,
Куюшнинг шуъласи йўқдир у ёқда.

Яшилдир шаҳри ҳам бамисли толзор,
У ернинг тани оқ одамлари бор.

Зебо хислат, ҳусн, хуш феълни берган,
Камида ҳар бири беш юзга кирган.

Гарчи беш юз йил бу жаҳонда яшар,
Кексаликдан йўқ эмиш ҳеч ҳам асар.

Ул гаройиб ўлкадан ўзга хабар
Бизга етиб келмади шунга қадар.

Булардан ташқари ҳам турфа ёқ бор,
Ҳали кўз кўрмаган саҳрою тоғ бор.

Ки у ёқларда сув кўрган киши йўқ,
Совуқлиги — музу иссиқлиги — чўғ.

Гиёҳнинг ўсмаги гар бўлса душвор,
Нетиб бўлмас ҳалок ул хокда жондор.

Мана шу сир тагига етмадик ҳеч,
Варақда йўғини шарҳ етмадик ҳеч».

Бу муҳтож элга Искандар кетар он,
Бағишлади ниҳоят турфа эҳсон.

Хабардор этди расму одатидан,
Дини ҳам илмининг саодатидан.

Деди сўнг, тўғри йўлни кўрсатинг сиз,
Топайлик одамизот ўлкасин биз.

Кўриб шоҳдан улар лутфу иноят,
Олиб шавқ меҳрибонликдан ниҳоят,

Билиб ҳақ йўлда турганлигини шоҳ,
Этишди тўғри йўлдан зумда огоҳ,

Ажал эсан бу ердан кетсин омон,
Фаровон юртларига етсин омон.

Сикандар ошди саҳро эртаю кеч,
Кўш отда босди йўлни тинмайин ҳеч.

Ниҳоят, етди йўл сўнгига охир,
Яна қошида денгиз бўлди зоҳир.

Соҳил бўйида кўрди қайнаган, шўх
Булоқлар сониди ҳеч бир адоғ йўқ.

Бир ойга нақ ечиб бу ерда анжом,
Азоблардан кейин олишди ором.

Ясашиб янгидан кемаларни кўп,
Соҳилдан солдилар сувга тало-тўп.

Келиб бир ой роса тўлқинларга дуч,
Туширдилар қуруқликка келиб кўч.

Ошиб юлдуз нуридан кеча дарди,
Чаён чаққан илондай тўлғанарди.

Эсиб жануб насими айлади шод,
Қилиб дилларни ғам, қўрқувдан озод.

Дарахтзору тиниқ булоққа маскан
Жойда бир ой олди жонлари таскин.

Магар ким хастадир, у олди малҳам,
Азоблари топиб оҳиста барҳам.

ИСКАНДАРНИНГ ЖАНУБИЙ КЕНГЛИКЛАРГА ВА ЎН САРПАРАСТЛАРГА БОРГАНИ

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, дилда тоқат қолмади ҳеч,
Дилим овла қўшиғинг бирла бу кеч.

Қулоқ бўлсин бу тун дил хонишингдан,
Келай хушга мен беҳуш бу ишингдан.

ДОСТОН

Териб гавҳарсифат сўзлар сухандон,
Қутидан мисли гавҳар сочи ҳар ён,

Ки машриқдан шаҳаншоҳ кўзғалиб шаҳд,
Ярқиратди жануб мулки узра тахт.

У кўрдиким, бағоят хуш ҳаводур,
Замин, замон тили мисли наводур.

Сабухий жомида норинж ҳиди бор,
Яшил анҳор сувидан бўлди зангор.

Яна боғланг, деди, анжомларни шоҳ,
У чопди ахтариб янги қароргоҳ.

Тушунди йўлбиларлар тезда, нега
Қароргоҳдан кўчар шоҳ ўзгасига?

Гўзал қишлоқ кўринди мисли жаннат,
Оқар суву экинларига йўқ ҳад.

Қиларкан бор аҳоли сарпарастлик,
Худо фармонига шак келтириб тик.

Башарти шоҳлари паноҳга олгай,
Адашганларни қайта йўлга солгай,

Қуёш қон тўла жомга чўккани чоғ,
Шу манзил тунни босди шоҳни мудроқ.

Қуёш товуси буркалганда парга,
Ўралди ложувард осмони зарга.

Жаҳонгир қилди қайта йўл сари аҳд,
Эгар чилвирига танғигали бахт.

У қўнғир отида борарди шердек,
Қулонни қувлаган Баҳроми Гўрдек.

Бўлди анҳору яшил боғ намоён,
Эрди жаҳон ичра ёруғ бир жаҳон.

Беҳишт янглиғ эди қишлоқ тамоман,
Ки тикдирган гўё беҳишти жома.

Кириб шоҳ сарпараст қишлоққа, аммо
Кўрди қишлоқнию бошлиқни — асло.

Ҳама бошлиқ эди, Худони билмас,
Бирон кас бошидаким онг топилмас.

Ва ҳар кулбада шоҳ бир хумни кўрди,
У кунжут ёғи бирла тўлиқ эрди.

Гуноҳ қилса башарти қайси кўрқоқ,
Уни ғарқ айлашаркан хумга шу чоқ.

Ўтиб бу орадан бир ойми кўп ё,
Айлашиб сўнгра бошин тандан жудо.

Миясин қоқишиб ташлаб чаноқдан,
Суягини қилиб покиза ёғдан,

Қуруқ бошни қўйиб ўртага алҳол,
Сўрашиб ўз ҳоллари ҳақида фол,

Саваб хивчин бирла ул устухонни,
Чаноқ узра бузиб оҳи жаҳонни,

Берар шодликми, ғам — тун, дея қистар,
Сўрар, эртанги кун биздан не истар?

Мисли ғойибдан садо бергай чаноқ,
Ки гапирган каби у қайси бир чоқ.

Яъни иссиқ ё совуқ эртанги кун,
Кўринур қай ҳолда чарх урган очун?

Шулар ҳақдаким суриб сўнгра хаёл,
Очишур ою йил келмагидан фол.

Шаҳаншоҳ англабон барин, деди, бас,
Бу сир дев таълимидан ўзга эрмас.

Мажақлаб ташлангиз барча чаноқни,
Чиқариб ағдаринг хум бирла ёғни.

Кўрсатиб у барига чин далиллар,
Узоқ бўлсин, дея, сустликка диллар,

Уларга динга ихлос ўргатиб ул,
Қилди Тангри ҳисоби бирла машғул.

У қавмдан чорлабон бир нечасин шоҳ,
Бўлди бериб савол, кўнглидан огоҳ.

Юришганин кўриб иш мамлакатда,
Шаҳаншоҳ тушди йўлга қайта отда.

Эди хушнуд жами узангидошлар,
Ки шоҳ бир янги манзил ёққа бошлар.

Сафар анжомларин эгарга осди,
Гўё юлдуз, йўлин беуйқу босди.

Йўли борган сайин ғуборли, тангдир,
Тикон бирлан тўла, қиррали сангдир.

Баланд тоғ чўққиси кўринди шул он,
Унга чиқмоқдин ажал кўпроқ осон.

Баланд-пастини кўрди айланиб шоҳ,
Топиш даркор эди ошмоқ учун роҳ.

У тоғ чўққисига бошлади лашкар,
Машаққат толдириб сипоҳни аксар.

Нечоғлик тошлар ўткир, қаттиқ эрди,
Юккаш отлар туёғин роса қирди.

Кўрди шоҳ ҳам, пўлат янғлиғ бу тошлар,
Не чопқирлар туёғини тарошлар.

Туёқларни ўрашга берди фармон,
Қулон, пода териси бирла чаққон.

Сипоҳ чиқсин учун шер каби тоққа,
Ўратди наматы карбос оёққа.

Теринг йўлдан, деди, чақир тошки бор,
Сипоҳ пойига етмасин бир озор.

Супурмоқ ҳақда бўлди йўлни, фармон,
Пўлат-ла шиббалаб, тош бўлди талқон.

Эди ким қанча инсон йўлга фаррош,
Бориб шоҳ қошида ҳам қилдилар бош.

Кўрсатишди унга неча бўлак санг,
Ки отлар ҳолини у айлаган танг.

Уни тақа орасидан олишган,
Қаттиқликда тақа ундан қолишган.

Унинг қаттиқлиги ортиқ пўлатдан,
Пўлат синди, у-чи, бирдай ҳолатда.

Урди кескир қилич бирла жаҳонгир,
Кесолмай майда-майда бўлди шамшир.

Ноёб тош борки, тирнар бемалол у,
Барин тарашлар қалайи мисол у.

Шаҳаншоҳ кўрди: тошни ун қилар, рост,
Ки ўткирлигидан аталди олмос.

Деди, ҳар кас солиб тоққа тараққос,
Йиғишсин бебаҳо жавҳарни паққос.

Этсин тадқиқ уни идрок саволи,
Йўлингиз бўлсин ундан токи холи.

Кимки излар тош, намуна қўлида,
Зуд олиб келар учрар гар йўлида.

Бу ҳақда тарқалиб лашкар аро гап,
Уни излашни ҳамма билди матлаб.

Уни пасту баланддан ахтариб боз,
Ки рарди қўлга у тобора оз-оз.

Кўринди бир дара, тўрт ёни ҳам тоғ,
Гўё денгиз — водий тубида шундоғ.

Бамисли тўладир олмос билан у,
Мисоли сувли жом, сочарди ёғду.

Гуҳар дарё каби ғордан оқарди,
Балиқмас, ғуж тўла илонга эрди.

Илоннинг юз минги урарди гужгон,
Ким кўрган сотганин гавҳарни илон?

Чекмасин, дебми, илондан ёки ранж,
Дебми бўлмасин ҳалок ахтариб ганж?

Йўли ганжинанинг кўп эрди душвор,
Тошиб бўлмас эди имконни зинҳор.

Билар шоҳ, ушбу олмос конига лек
Борар йўл эрди олмос қиррасидек.

Тополмасман йўл, илондан деб омон,
Бормади ҳеч бир сипоҳ водий томон.

У ён кўп боқди шоҳ чўмиб хаёлга,
Ки топмоқлик учун чора бу ҳолга.

У кўрди, тош камарда қора сорлар
Ёзиб чангал, ўзин шикорга борлар.

Нигоҳи келибон сорлар билан дуч,
Тафаккур найзаси кўрсатди бир уч.

Топинг минг қўй, дея шул он буюрди,
Семизми ё ариқ, фарқи йўқ эрди.

Деди: тортинг пичоқ бўғзига бирдай,
Бўлаклаб этини дарҳол қилинг шай.

Кўрарсиз, пастда олмос мисли денгиз,
Бўлак гўшларни бир-бир итқитингиз.

Зуд олий фармонни ижро қилдилар,
Терисин қўйларни зумда шилдилар.

Сўнг улар қаер эса олмосга кон,
Отдилар гўшт парчаларин ул томон.

Санчилиб олмосга гўшт мисли кабоб,
Гўштга сорлар учди ҳар ёқдан шитоб.

Илондан ўзга жонзот кирмаган гор,
Ундан олиб учар кабобни ҳар сор.

Қуш қўниб тоққа сўнг кабобни ерди,
Қуйида ўн гуруҳ пойлоқчи эрди.

Гўштлардан қанча олмос туши тоққа,
Ким ҳалолдир, келиб узатди шоҳга.

Шоҳ айлатди жами олмосни бир тўп,
Бири мовий, қуёш янглиғ бири хўб.

Хаёлини қуйи ёқлар қилиб банд,
У тоғдан пастга юрди селга монанд.

Қуюндек лашкари гўё чопарди,
Йўлини раҳнамосиз ҳам топарди.

Бор арғумоқ туёғи ўт ёқарди,
Тер эмас, сағринидан қон оқарди.

Тинимсиз юрдилар бир ойча чоғи,
Чопишдан ейилиб отлар туёғи.

Ниҳоят лашкарига кулди толеъ,
Сипоҳу шоҳ хатардан бўлди холи.

Ниҳоят қолди шоҳ ортида тошлоқ,
Кўринди хўб иморатлар билан боғ.

Майсазорлар мавжида мавжуд сеҳр,
Қор ва ёмғирдан улар кўрган меҳр.

Яшиллик бирла сув завқ оширарди,
Жону дилингни ҳаддан шоширарди.

Кўрингач майсаси ораста яйлов,
Ўзини отлар урди ўтга дарров.

Экинзорда бир йигит шерга монанд,
Яланг оёқ-боши, қўл бел бирла банд.

Гоят кўҳлик эди, чаққон эди бир,
Боши шоҳлик тожин киймоққа арзир.

Тилла калид эрди белкурак гўё,
У айлар эрди мўл-кўлликни рўё.

Кўтарса белни бир, туширарди бир,
Тутиб аввал қўли, қўярди охир.

«Шарафми бу?— деди чорлаб жаҳонгир,—
Сени тупроққами эш қилди тақдир.

Навқирон, ораста, ҳушёр экансан,
Яхшининг яхши иш-ла бандлиги — шан.

Кўтармоқ белкуракни лойиқ ишми?
Яшаб вайронада, дон ўстиришми?

Билиб қўй, ҳеч маҳалда гавҳари пок,
Билан тарозида ўлчанмагай хок.

Кел-ей, подшоҳ қилиб, айлай сени шод.
Замин бирла курашдан айлай озод!»

Бу ёш деҳқон эди гоятда оқил,
Қилиб таъзимни шоҳга, ростлади тил:

«Бутун жаҳонни сен измингга олдинг,
Асов от борки, сен тизгингга солдинг.

Хунармандига хунарни қўйиб бер,
Ки ўйлаб ўз хунарин гамини ер.

Мен деҳқон, ўзга бир ишни демасмен,
Ва подшоҳликка ҳам лойиқ эмасмен.

Дағалроқ жой эрур деҳқон учун хуш,
Енгил бўлса, қилади букри турмуш.

Танам узра дағаллик тери бўлди,
Дағалга жой мулойим бўлса, ўлди.

Берар қоқ танимга менинг кимки зеб.
Ҳисоблаш бирла тенг елимни бол деб».

Жаҳонгирга бўлиб жавоби мақбул.
Оқил гаплар учун олқиш. деди ул.

«Яратгандан хабар бергин. — деди бот. —
Худоми. айт. сенга ким бергай нажот?

Сени ким сақдагай ётиб-турар кез,
Ким қаерда қилди бозорингни тез?

Биларсен ким учун банда ўзингни?
Қаратдинг қайси бир йўлга юзингни?»

Йигит деди: «Сени олам Худоси
Пайғамбар этди — бор халқ раҳнамоси.

Дилимни боғладим сенга шу важдан,
Қилармен сен каби қиблага сажда.

Яратди кимки зангори самони,
Тоғу ирмоғу сахро — чизди они.

Бериб жаҳон яратганга измни,
Кўярмен неча бор ерга юзимни.

Берди у менга ахир қош бирла кўз,
Санашга барчасин камлик қилар сўз.

Менга кўрсатган карамларга йўқ ҳад,
Ки кўрдим ҳар биридан юз шафоат.

Айлагайман унга мен таъзим бажо,
Шундай айлар кимга эзгудир Худо.

Сенки, Тангридан олиб келдинг хабар,
Сенинг кўнглингга мен кирдим муқаррар.

Сени кўрган эдим тушда аён мен,
Тирикман сувда балиқдек ҳамон мен.

Келмагинг менга аён бўлган у кун,
Боғламай хизматга мен белни нечун?

Сенингдекни жаҳон ҳеч кўрмагандир,
Яратгандир сенингдекни Тангри бир.

Жаҳонни чорладинг равнаққа ҳар дам,
Деворинг айлади жаҳонни маҳкам».

Бу пок сийрат йигитга шоҳ ниҳоят,
Қилишсин, дебми, ҳар доим иноят,

Ташаккур айтди ўпиб манглайин шод,
Ки Тангри номини қилган учун ёд.

Ҳам илди эгнига шоҳона хилъат,
Худо учун бағишлаб унга қудрат.

Эди ғоятда кенг яшил бу ўтлоқ,
Эди ҳар ёғи қизил гул, яшил шох.

Сипоҳи бирла шоҳ оларди ором,
Қуварди чарчоғин йўлнинг куну шом.

Довулни етти ёқдан урди сарбоз,
Хўрозлар бонг чалишни қилди оғоз.

Буюрди шоҳки, йўлга отланинг боз,
Сафар анжомини қайта қилинг соз.

Неча манзил, бекат ортида қолди,
Бир манзилдан бири томон йўл олди.

Гўзал, жаннатмисол юртлар-да, лекин
Ерлари ҳўкизсиз эди, беэкин.

Дарахту мавжли ирмоқ, сабза — гулгун,
Иморатлар қилар шоҳларни мафтун.

Замини гарчи эрди роса серсув,
Неча пайтдан буён экилмаган у.

Сўради, қайси номли мамлакат бу?
Элу юртни сўраб тургувчи ким у?

Қани деҳқони? Хўкизлар қаерда?
Боқар хўкизни қишлоқ қайси ерда?

Шу ерлик бир киши келди-да, шул чоқ
Қилиб шоҳга таъзим, гапирди шундоқ:

«Дилкушо бу мамлакат кенгликлари,
Арзигай ҳар қанча меҳнатга бари.

Нени вақтида экдинг унга гар сан,
Биринга минг ва ё ошиқ оларсан.

Ўтганидан зулм ва лекин жонидан,
Кўрмас ҳеч кас баҳра ўз хирмонидан.

Бўлганида ҳақ-ҳуқуқ ҳам адолат,
Бўлар эрдими бунда ушбу ҳолат?

Адлу инсоф бўлса ер ҳосил берар,
Юрт харобот, бўлса золим шоҳ магар.

Камайди у туфайли элда инсоф,
Ёндирар иссиғи, нам айлар исроф.

Битта донга гар зулмкор жавр этар,
Арпаю буғдойни сел олиб кетар.

Учар гилам каби қўлин вазни кам —
Босар тарозисин дона арпа ҳам».

Шоҳ еру сув ҳолини айлади ҳис:
Хароб бўлишган золим зулми боис.

У адолатдан девор этди бунёд,
Унинг номи ҳамон «Искандаробод».

Буюрдиким, уни обод этингиз,
Тўлаб батрак ҳақини шод этингиз.

Закоғни тўласин молидан ҳар кас,
Талашни ўзгани қонун қилди бас.

Ёпилди йўл талон учун шу асно
Адолатга бу янглиг, минг тасанно.

ИСКАНДАРНИНГ ИККИНЧИ МАРТА ҲИНДИСТОНГА ЮРИШИ

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, узмағил создан кўлинг боз,
Бу ишни битказиб бўлмайти бесоз.

Эшитганга бўлар бу соз мададкор,
Қилар қалбига шодликни унинг ёр.

ДОСТОН

Баҳор боғи нечоғлик соф, мусаффо,
Ўтган кунлар, замон яшардимми ё?

Бунафша соқчидай қуршади боғни,
Наргис кафтда тутиб келди чироқни.

Қушлар сармастлигидан урди гужғон,
Юраклар келди жунбушга жўшиб қон.

Сарву шамшоллар тагида кўзадур,
Мисли қирғовул хуни бирлан у пур.

Ўйинга тушди оху борки, серноз,
Берар оху улоғи даштдан овоз.

Ариқлар бўйида гилам тўқир гул,
Тили бийрон, хониш айларди булбул.

Мусича ноласи ҳам гул насими
Эди бир-бирининг маҳрам, надими.

Не хушдир бу фасл ирмоқ сасидан,
У гул суви, чиқар гул косасидан.

Қўшиқ айтар гўзал туркий, қисик кўз,
Осиб чанг тори узра сочини ўз.

Созга тортди неча тор нозидан у,
Узиб торларини ҳам созидан у.

Дединг қаттиқ суханлар, янгратиб соз,
Дединг сен, ул деди чанги билан боз.

Бўса ундан эди, сендан ғазаллар,
Бири новвот эди, ўзгаси — шаккар.

Бериб бир бўсасига тар ғазални,
Бериб шаккар, олар эрдинг асални.

Дилим тўти мисоли бўлди пуршод,
У Ҳинд элини қайта айлади ёд.

ДОСТОН

Кийинтирди тоғни зумрадга райҳон,
Қоришди ложувард гул бирла алвон.

Ошиб гулу гиёҳ пояси бошдан,
Буғулар оҳи келди тоғу тошдан.

Заминда хору хасдан гул яралди,
Бунафша анбари ҳар ён таралди.

Наргис то ўзини анбарга қорди,
Тар кофурий заминдан бош чиқорди.

Тарк этиб жойин шоҳи Эрону Рум,
Вайрондин ободга кўчди бу мавсум.

У Ҳинд эли томонга келди такрор,
Гўё эсган каби гулшандан ифор.

Туғни ростлаб, урди машриқ ёққа пой,
Чопди от тоғу даштлар ичра бир ой.

Борар дўзах йўлидан эврилиб у,
Эти балиғ этидек қоврилиб у.

Шаҳарга кирди, зангори эди гишт,
Уни турклар атарди Лангарбеҳишт.

Баҳорни унда кўрди, чин Навбаҳор,
Номи саждагоҳнинг эрди Қандаҳор.

Санам юзли келинлар эрди бисёр,
Сифингай эрди бутга бунда ким бор.

Ясаб хона ичра зардан кўп санам,
Айлаган барини дур-гавҳар шинам.

Бошига тож кийдирилган дилрабо,
Бўйлари етгай сарой тоқига то.

Ўрнида кўзларни жуфт дур ёнарди,
Мисоли нур тараб шам товланарди.

Шамчироғлардан мунаввар эрди боғ,
Ёруғ эрди тунда ёнгандай чироғ.

«Майдаланг ҳайкални! — шоҳ қилди фармон, —
Қолмасин кўҳна санамдан бир нишон.

Олинг гавҳару зарни, қанчаки бор,
Санам эмас, тирикларга у даркор».

Сарой бурчагидан, мисли кўғирчоқ,
Қоҳина келди сочни ёйиб шул чоқ.

Супуриб сочи шоҳ йўли ғуборин,
Деди шоҳга таъзим-ла дилда борин:

«Адолат бирла шоҳ бўлдинг жаҳонга,
Оёғинг етди ғарбу шарқ томонга.

Зару гавҳарга бўлмас зарра муҳтож
Фурурини қилар жаҳонда ким тож.

Деган бўлса кишилар ҳақни, шояд
Санам ҳақида бор ажиб ривоят.

Магар сўзлаш учун фармон этар шоҳ,
Бу кўҳна сирдан айлай сизни огоҳ».

Жаҳондор айлагач фармон, дилнавоз,
Очди ёқут қути эшикчасин боз.

Қилиб безак парирўйига холни,
Оқизди лабидан оби зилолни.

Дуо айтиб, деди: «Ёрқин бу сарой—
Зар дарахт, феруза шох бермиш чирой,

Эди бутхона у қайси бир замон,
Эди бир гумбаз унда чалавайрон.

Биёбон ёқдан икки қуш келибдур,
Тумшуғида бор эди биттадан дур.

Сарой гумбазига келиб қўнипти,
Фалак ҳумоси мисоли ёнипти.

Шаҳар аҳли бўлди тамошога жам,
Дер эрди ҳамма ҳам қушларни тутсам.

Бироқ қушлар одамларни қилиб лол,
Учипти қолдириб гавҳарни дарҳол.

Ниҳоят юрт улуғлари йиғилди,
Барининг фикри гавҳарга тикилди.

Кирди дили барин тамаъ йўлига,
Ки гавҳарни киритса ўз қўлига.

Бўлиб донолик ахийри мададкор,
Адолат топди бу ўртада қарор.

Йиғилганлар шу ерда айлашиб аҳд,
Киришди созлашга бутхонани шаҳд.

Санам ясадилар сарфлаб тамом зар,
Кўз ўрнига қўйилди икки гавҳар.

Ҳаво қушлари келтирган жавоҳир,
Фақат осмон уни олмоққа қодир.

Қуёшдан барчаким дийда олар нур,
Қачон биз кўргали қуёш узоқдур,

Чароғдан бўлди кўрлар бунда хуррам,
Ва ҳатгоки кўзи равшанлари ҳам.

Солма тул дилларга сен оташин доғ,
Қўйма туллар кечасин ҳеч бечароғ».

Ширин сўзли санам қилди шуни ёд,
Безабон санамни шоҳ этди озод.

«Санам этагига ёзинг, —деди у,—
Ки «Искандар учун ўлжа эрур бу».

Парирўй кўрдик, соҳиби олам,
Санамлар бошига солмади ҳеч ғам.

Яширин ганж жойин кўрсатди шул чоқ,
Қамашар кўзи, ким гавҳарга муҳтож.

Тўла ганж эшигин шаҳаншоҳ очди,
Олиб қисмини, қолганин улашди.

Рухонийлар тарафдан сўнг жаҳондор,
Биёбонга қараб от қўйди такрор.

Ошиб ўтди қанча тошлоқ, шўразор,
Йўли гоҳо кенг эди, гоҳида тор.

Бирон одам зоти дуч келса йўлдан,
Хабар сўрар эди у ўнгу сўлдан.

Худодан барини айларди огоҳ,
Қиларди динни кўзга тўтиё шоҳ.

Неча манзил оша, машиқдан ўтиб,
Яна Чин юртига у келди етиб.

Бўлди бу ташрифдан огоҳ тез хоқон,
Ки меҳмон айламакдин эрди шодон.

У шоҳ даргоҳига шошилди масрур,
Жаҳон бўлди унинг ганжи билан пур.

Бошини у қилди шоҳга қайта ҳам,
Уни ҳаддан зиёда кутди шоҳ ҳам.

Ложувард хумдаги зангори осмон
Зар рангли парчага қориштирган он,

Ўтирди биргаликда икки сарвар,
Озу кўп гапга боис — икки кишвар.

Ўтгани боис ародан анча вақт,
Шоҳу хоқон янгилашди қайта аҳд.

Сўнгра шоҳ динини қабул қилди шод,
Унинг урфу оятини олди ёд.

Янги кун бурганда юз офтоб томон,
Ҳинду — тун оташпараст бўлган замон,

Шоҳаншоҳ қотди сўз хоқонга шундай,
Ки: «Зудлик бирла анжомни қилинг шай.

Қизиб кетди ҳаво бу жойда роса,
Сузайлик хуш ҳаво денгизни оша.

Денгиз оҳангига кулоқ берайлик,
Не яхши, не ёмон синаб кўрайлик.

Денгиз тубинда не ҳайратли мавжуд,
Уни ўз кўзларим бирла кўрай зуд.

Тилагим — менга ҳамроҳ бўлмагингдур,
Ўтар йўлимга сочсанг сен ўзинг нур».

Хоқон қабул қилиб, айтди ташаккур,
Юрар йўлни билувчи бирла масрур.

Суҳбати иккисин охирга етди,
Сўроқлаб йўлни чопар олға кетди.

Чарақлаб тонгда кўкда бахтли юлдуз,
Тожини бошига кийганда кундуз,

Жаҳон тождори хоҳиш отин истаб,
Ҳамроҳлар бирла йўлга тушди қистаб.

Танлади бир-бир расо ўн минг сипоҳ,
Ҳар бири лойиқ шаҳарга бўлса шоҳ.

Юку анжомни оз олдирди буткул,
Зарур миқдордагисин танлатиб ул.

Зиёда ганж, сипоҳи бунда қолди,
Қароргоҳдан у олдинга йўл олди.

Ўша хонлар хони хизматда эрди,
Ёлғиз ҳамроҳи, ҳам ғамини ерди.

Шоҳдек анжомни у оз олди йўлга,
Олиб тўғрилигу қилични қўлга.

У ҳам олган эди ўн мингта аскар,
Эди мард, жангари йигитлар аксар.

Борар юзга уриб машриқ сарини,
Сочиб йўлга бутун мағриб зарини.

Бурилдилар жанубга майл ошиб кўп,
Киришди овга ҳар ёнда бўлиб тўп.

Шу тахлит босдилар йўл роса қирқ кун,
Олмади ёнбошлаб ором бирор тун.

Келишди сўнг мовий бир сув бўйига,
Денгиз соҳилида тушиб қуйига.

Қилди бандаргоҳни анжумани банд,
Ўрнатиб байроқни юлдуздан баланд.

Чуқур дебон сувни бўлди ҳикоят,
Ки соҳил эрди сеҳркор ниҳоят.

Ўхшаб сув париси қуёш ва ойга,
Ҳама оқшом чиқар худди шу жойга.

Ором олар соҳилда сертаманно,
Қўшиқ айтар ва рақслар айлар ижро.

Эшитса ким магар оҳанг созидан,
Бўлар ҳушсиз ё латиф овозидан.

Шу қадарлиғ улар ижро этар байт,
Бунингдек айтмаган ҳеч ким то шу пайт.

Шу тоғ пинжида ҳар оқшом уриб жўш,
Гўзаллар тўдаси кўнглин қилар хуш.

Фақат тонг мушкбўйи эсгувчи палла,
Қаро сувга бари ташлайди калла.

«Бир-икки мил чекин!»— фармони олий,
Деди шоҳ кўрайин соҳилни холи.

Қачонки тунги мушк оғзини очди,
Кавокиб ганжидан гавҳарни сочди.

Олиб ёнига бир денгизчини шоҳ,
Белашкару беашғал бошлади роҳ.

Чодир тикди соҳилдан четда сал у,
Баҳрдан гавҳар тарар эрди ёғду.

Кўрди, мавж пинжидан кўп соҳибжамол
Чиқар бир-бир ёниб қуёш каби ол.

Ёпар тўзғиб танини сочи буткул,
Кумуш танга сепарди мушкени ул.

Ҳар бири айтарди янги наводан,
Бири афзал эди юз хил дуодан.

Ширин оҳанг эшитилган замони
Юраги ёнди, қайнаб кетди қони.

Овоз оҳангидан зуд йиғлади шоҳ,
Кейин кулди, бу недан бўлди ногоҳ?

Бу оҳанг, во ажаб, эшитилар кам
У кулгани ва ё йиғлагани дам.

Ки шоҳ ҳолида бўлгач ушбу содир,
Яна у бўлди ўз ўрнида ҳозир.

Бериб зийнат фалакка парчаи Чин,
Отган чоғида тун либосин очун,

Кема дарғасига шундай деди шоҳ:
«Қайиқларни тушир, кутар бу мавжгоҳ.

Бўлди бу хавfli сузишга ихтиёр,
Ки парда ортида Тангри сирин бор.

Биларман, кўп хатарли иш келар дуч,
Бироқ ундан кечишга менда йўқ куч.

Босин мангу устоз ақлидан сўр,
Мени тақдир бу ишга чорлашин кўр».

Кемаларга дарға айлаб итоат,
Туширди кемани сувга шу соат.

Шоҳжаҳон кемаси томонга юрди
Ва Чин хоқонига: «Қол! — деб буюрди.»

Бу ерда бўлганимча қайта пайдо,
Бу ердан жилганинг кўрмай мен асло.

Кутар бу йўлда не қисмат, билар ким,
Қувар ўлим мени оромга балким.

Агар қайтсам қиларман сенга инсоф,
Йўқса сенинг ўзинг шоҳлик учун боп».

Шуларни деб, ёши оқди уриб жўш,
Ки қолганлар ила қилди хайр-хўш.

Баҳри Чин мавжида шоҳ кема сурди,
Сузар ҳамроҳлари денгизни кўрди.

У ҳамроҳларни олди йўлга танлаб,
Шуни қилди у, нени танлади таъб.

Исонафас неча ҳақим аро ул
Донишманд Балиносни кўрди мақбул.

Чуқур денгизга етди, қолди қирғоқ,
Бору буди билан сув кучди мутлоқ.

Қочар жаҳон жаҳондан шўр сув аро,
Жаҳон зўр дастидан қочарди зеро!

Неча кема сувга бўлганда равон,
Бўлди тез оқар жойи бирдан аён,

Ки сув уммон сари жунбуш этарди,
У ёққа сузди ким, абад кетарди.

Ким ул атрофни — денгизни билар кўп,
Солар ваҳимага тубсиз жойи хўб.

Кейин «Йўлнома»дан сўрадилар сир,
Айтмади қайтишдан ўзга чора бир.

Йирокда бир орол бўлди муҳайё,
Ёнарди нур тараб ҳар ёнга гўё.

Оролга етмайин ташлашди лангар,
Уммон жунбушидан ҳайиқди кимлар.

Деди бирга сузувчи кекса оқил,
Билағонлар шоҳига: «Эй, шуни бил,

Ки бу манзил эрур ғоятда мушкул,
Битилган «Йўлнома»да сўнгги деб ул.

Туби йўқ ушбу жойдан эҳтиёт бўл,
Бу жунбушдан ўтар уммон сари йўл.

Башарти йўл олармиз ўша ёққа,
Қайтиш йўқдир, илингаймиз тузоққа».

Бўлди ушбу ҳолдан Искандар огоҳ,
Ожиз эрди бу жой олдида ногоҳ.

«Ясанг ҳайкал, — дея шоҳ берди фармон, —
Баланд қўллар ишора этсин ҳар он,

Ки йўқ бундан кейин одам учун роҳ,
Эмас денгиз сиридин кимса огоҳ».

Мисдан тезда қилиб ҳайкални тайёр,
Орол заминида этишди пойдор.

Ки ҳар кема бу ерга етгани чоғ
Имо айлайди ҳайкал сувга шундоғ.

Одамлар сузмасин бу ёққа ҳеч ҳам,
Одамлар йўли топсин бунда барҳам.

Оқиллар таълимин билгин-да дастур,
Йўлинг шу нуқтадан ортга томон бур.

Бу ҳайкални яратди шоҳ шу тахлит,
Буни Тангри иши деб билди яхлит.

У донога деди, нечун бу ташвиш,
Ки туйқус ошмади амалга бул иш.

Токи қилди бу ҳайкални муҳайё,
Бўлиб қолди у денгиз Хизри танҳо.

Кемасин дарға амри ортга бурди,
Жаҳонни излаган изига юрди.

Баҳрда суздилар ўн кун ниҳоят,
Манзил пайдо бўлди — ғалат ниҳоят.

Олисада бўлди юксак тоғ намоён,
Қилар гирдоб у тоғ кунжида исён.

У ёққа кемасин йўлласа ким гар,
Ясайди доира гирдобга йиллар.

Хароб бўлмай чиқолмас ташқарига,
Тирикни банди айлар сув қаърига.

«Чизиқ тортинг! — буюрди дарға шул дам, —
Ки сузмасин кема бу ёққа ҳеч ҳам».

Тоғ этагига сўнг ташлади лангар,
Юрдилар, тоғ усти эрди бехатар.

Тепасида тўхташиб тоғни охир,
Фарзандлар васлини айлашди хотир.

Сўради шоҳ: «Нечун йўқотдинг ўзни?
Гўё бурдинг ажал томонга юзни».

Деди шоҳга бу ишдан ким хабардор:
«Қўйипти домини денгизки, айёр,

Бу домга кемалар тушгани асно
Халос бўлолмагай бандидан асло.

Донишмандлар уни шер коми, дерлар,
Ахир қон деб очар оғзини шерлар.

Эдими бизга сув хатарлари кам,
Келди бошимизга зуд бул қазо ҳам.

Ҳарорат қўшди дардимга аламини,
Шиширди олдириб газак ярамни.

Аввалги йўлда эди ҳамроҳ хатар,
Кетган қайтмаслиги — бу йўлда бадтар.

Жонимизга хатар сари елибмиз,
Қочиб ёмғиридан селга келибмиз.

Чўққи бўйлаб юриб, топиб бир имкон,
Куруқликда бу тўда сақласин жон.

Бу йўл олиб борар Қайсур маконга,
Олис йўл бор у жойдан Чин томонга.

Йироқ йўл ҳар тугул денгиздан афзал,
Топилган ечими йироқни ҳар гал».

Деди шоҳ: «Тўғда ўтмиш ҳикмати мўл,
Элтмагай андуҳға росту йироқ йўл».

Қошига чорлади донишмандни боз:
«Фикр юритмагинг, — деди, — мудом соз,

Музаффар истагинг бўлсин мададкор,
Айласин нажот йўлин кемага ёр».

«Шоҳим иқболи, — деб сўз айтди доно, —
Бўлди ҳар доим йўлимга раҳнамо.

Башарти шошмаса, шоҳ берса фурсат,
Шу тош устида ҳайкал кўрсатур қад.

У узра зангори гумбаз ясарман
Ва ҳайкал бўйнига довул осарман.

Бу гумбазга қўниб ўтгувчи ҳар кас,
Довулга зарб билан урса магар, бас,

Юлқиниб доми гирдобдан кема шод,
Аввалги йўлига тушиб олар бот».

Эди ҳайрон бу сеҳр қошида шоҳ:
Бунга қандай қилиб олим топди роҳ?

«Нималарни дединг, — шоҳ этди фармон, —
Муҳайё айлагил ошкору пинҳон».

Бунинг учун зарур нимаики бор,
У барча асбобин айлади тайёр.

Ақл соҳибиким этганидек аҳд,
Киришди ишга қаттиқ кўрсатиб жаҳд.

Харсангдан қад кўтарди битта гумбаз,
Эди сеҳру ранг унинг зийнати, бас.

Турар ҳайкал, тамом мисдан эди ул,
Осиғлиқ гарданига катта довул.

Деди шоҳга: «Мана гумбаз, муаззам,
Ясадим ҳайкалу довулини ҳам.

Кемангни энди гирдоб ёққа суздир,
Гирдоб ютмай уни довулни чал бир».

Бошқарар кемани бир ишбилармон,
«Уни гирдобга бургил!» – бўлди фармон.

Бўлди кема дучор гирдобга шунда,
Урарди телба янглиғ чарх қуюнда.

Кейин шоҳ ўтди тош гумбази томон,
Довул болғасин олди қўлга шул он,

Кўчиш довулига бир урди шул чоқ,
Ки бонги Жаброил янграрди шундоқ.

Кема гирдоб домидан четга сузди,
У ерда чарх уриш ипини узди.

Бу ишдан етди шоҳнинг кўкка боши,
Гўё ёнар эди кўклам қуёши.

Бўлиб олиму тадбиркоридан шод,
Ҳисобсиз молу ганж қилди мукофот.

Деди шуни котиб, ўтмиш сасидан, –
Йўл билган кексалар «Йўлнома»сидан:

«Ки шер доми Бобил сарҳадидандур,
Сўз икки фикрли гар, мушкул эрур.

Оқиб чиқмас баҳрдан икки дарё,
Машаққатсиз кўшиқ бўлмайди асло.

Бу сирни сўрадим донодан охир,
Довулда бўлишин овозни зоҳир.

Хабардор қилди бундан бир мунажжим,
Қиёслаб фикрига мен қилдим ажрим,

Ки кема бўлса тоғ кунжиги дучор,
Келар битта балиқ, катта тили бор,

У кема гирдида чарх ургани дам
Изидан айланар сўнг кема илдам.

Кема бўлак-бўлак бўлар-да буткул,
Бало кўрганни ҳаммасин ютар ул.

Бўри терисилик довул тарар сас,
Қулоғига балиқнинг етса ул, бас,

Бу бонгдан тушар-да саросимага,
Қочиб кетар, иши бўлмай кемага.

У ёли устидан пуркар эди сув,
Изидан қуварди кемани ғулув.

Ушбу фан кемани қутқарди бирдан,
Худодан ўзга ким огоҳ бу сирдан».

Бу тилсим ўйини шоҳни қилиб лол,
Чуқур денгиз томон у тушди дарҳол.

У тоғдан тушди кўп пайсалга солмай,
Соҳилга келди тошлар узра қолмай.

Нилий гумбаздан у ҳинд ўғрисидек,
Ҳафруд соҳилига арқон тортди лек:

Туриб бандарда шоҳ фикр юритди,
Касбин ҳинду каби дорбозлик этди.

Мабодо кемаси айланса сим-сим,
Уни қутқарғали довул чалар ким?

Билар эрди, Худо токи мададкор,
Ки муҳтожлиги йўқ ўзгага зинҳор.

Кимки тайёр қилар кўзларга малҳам,
Кўзи муҳтож эмас доруга ҳеч ҳам.

Қилар бемор учун кофурни соққа,
Емай, бошлар кофурдек музламоққа.

Бериб бир бошқа дардига даво сен,
Ўзингга соғлиқни кўргунг раво сен.

Шу сония мисли доғули маллоҳ,
Кирди наҳанг каби ҳамла қилиб шоҳ.

Ёзиб елканлари тахламларин сўнг,
Кема устунларин маҳкамлатиб чўнг.

Сузиш асбобу анжомин қилиб соз,
Қаёқдан келса, сузди шул томон боз.

У йўллаб кемасин Оби сиёҳга,
Етиб борди тезда у бандаргоҳга.

Халойиқ чиқди бир-бир кемалардан,
Бўшатди келгани-чун шоду бардам.

Баҳрдан қўйди шоҳ оёқни даштга,
Чидаб боши унинг кўп саргузаштга.

Кетиб қўрқувлар, олди ерда роҳат,
Юракдан кетди дард, ғамлар шу соат.

Талай қул ҳам асирни қилди озод,
Мурувватин Худонинг айлаб ул ёд.

Бу ишлардан хабардор бўлди хоқон,
Қувонч-ла бу томон қилди хиромон.

Деди шукронаю санони бир-бир,
Тўкиб шоҳ пойига ганжу жавоҳир.

Хоқонни бағрига шоҳ босди хушҳол,
Деди бир бошдан у рўй берди не ҳол.

Йўлиққанин хатарли селга бир гал,
Яратди қандай ул тилсимли ҳайкал.

Ва бир тўда киши йўқотганин йўл,
Уларни ўзига тоғ қилганин қул.

Қочганин айтди тоғ боши сари ул,
Озод этганини янговрчи довул.

Эшитиб қиссани хоқон шу асно,
Деди шоҳ бахтига қанча тасанно.

Фалак шоҳлар шоҳин ҳар дам қилиб ёд,
Бу хонлар хони қалбин айлади шод.

Бу келмаги жаҳонга сир эди бир,
Жаҳон шоҳи топар ҳар ишга тадбир.

Не яхши, не ёмонки дуч келаркан,
Баринда ёшуриин мақсад бўларкан.

Хаёлки, парда тортибдур юзига,
Кўринмас Тангридан ўзга кўзига.

У жойда турмаганда шаҳриёр гар,
Келарди қўлидан кимнинг бу ишлар?

Жаҳон — очгувчисин сенда кўрибдур,
Жаҳонда, майлига, сен мангулик юр.

Фақат бир ҳафта Искандар олиб дам,
Чиқармай ёдидан сафарни ҳеч ҳам,

Жаҳон кезганини бот айлади ёд,
Хатарли йўллари айлашиб имдод,

Жаранглаб қўнғироқ, қўзғалди норлар,
Йўлга пешволари лашкарни чорлар.

Бор сардор ҳайқириб олдинга ўтди,
Йўл карвон пойида чангларни ютди.

Кўтарди турфارانг байроқни қўллар,
Мисоли гул билан қопланди чўллар.

Фоят гўзал эди шамширу қалқон,
Гулу савсан гўё оёққа қалққан.

Жаҳон ғолиби эгарга ўтирди,
Жаҳондан кўк қадарлиғ чанг кўтарди.

Биёбонга қараб Рахши олди йўл,
Бағишлаб аскарга озуқаю пул.

Қучди аввал уни қайноқ биёбон,
Миясин оташи қайнатди чандон.

Биёбонда юриб ўн кун ниҳоят,
Кўринди сув, экинзору иморат.

Кўринди бир шаҳар, хўб оппоқ эрди,
Гилмас, кофурдан ул қурилган эрди.

Хоқондан сўрди: «Кимнинг шаҳридур бул?
Ва ё «Йўлнома»да не номдадир ул?»

Деди кимки шаҳар ҳолидин огоҳ:
«Жаҳондан баҳрасиздир бу шаҳар, оҳ.

Симу зар этса ҳам уйида пайдо,
Кишилари бўлак ҳисларга шайдо.

Уларга шоҳ бўлар агарда кимдур,
Кўришар унда Тангриларга хос нур.

Бу ерларда қочар ғариб, бечора,
Солар даҳшат ёруғга бунда қора.

Қуёш уфққа бошин қўйдими, бас,
Денгиз ёқдан келар тарақ-туруқ сас.

Чунон даҳшатли наъралар қилар у,
Юракларни ҳалок айлайди қўрқув.

Йигирма дахма бор эрдик, унда,
Гўдаклар беркинар ҳар қора тунда.

Қулоғин катталар ёпиб олар тез,
Дебон ақлу ҳушимга солмасин из».

Бу ҳолат ранжитиб қўнглини ногоҳ,
Олимдан сўради иш тадбирин шоҳ.

Доно шоҳга жавобни қилди шундоғ:
«Ки фармон айлагил айни саҳар чоғ,

Хўрозлар қилмайин нола-нидосин,
Таратсин аскаринг довул садосин,

Жами ногорачи оҳанг яратсин,
Довул чалғувчилар зўр бонг таратсин.

Қўтарилган қадар қуёш шу тахлит,
Солиб турсин довул фалакка таҳдид,

Ки денгиздан сурон эшитилар то,
Одамлар миясин қайнатмас асло».

Деди олимга шоҳ: «Гапир шу ҳақда,
Нечун айлайди бонг мияни лахта.

У кимнинг бонги, бодга айлағай дод,
Не боисдан бу янглиф бонгу фарёд?»

Деди доно: «Ки менга айтган устод,
Ҳамон ёдимдадир, ҳар куни бомдод,

Тоблагач офтобда денгиз ўзини,
Ҳовурдан қубба қоплар сув юзини.

Чиқар сурон ўша мавжлар сасидан,
Қулаб тоғдай бари бир чеккасидан.

Бўлар нақ гулдирак ўша замон у,
Туради гулдираб кескин ҳамон у».

Доно қайта деди: «Яна фикр бор,
Бу жойнинг сувлари балким симобдор.

Исиган чоғ қуёш ёғдусидан сув,
Симобни ўзига тортса керак у.

Уфқдан юксалиб борган сайин ул
Нени кўтарди, сўнг ташлайди буткул.

Тушар чоғ авж бирла паст ёққа симоб,
Мавж халал бергач, садо чиққай шитоб».

Жаҳон ерлари соҳиби, музаффар
Шаҳар яқинига келтирди лашкар.

Оширди йўл учун сарфини шул он,
Дам олмоққа бериб лашкарга имкон.

Бўлиб бундан хабардор халқи бутун,
Келар шоҳ қошига савдо қилиш-чун.

Шаҳарбоп неки бор, олишди буткул,
Хоҳи ширин, хоҳи заҳар эрур ул.

Сотиб кўз ўйнатувчи турфа безак,
Йигирма бўлди бир сармоя, бешак.

Сахо қўлини очиб шоҳ ниҳоят,
Қилди ҳар бир мижозга бир иноят.

Ва ҳатто, бунда эрди раҳнамо ким,
Талай мол-дунё этди туҳфа айрим.

Анжуман раҳбари ҳам сўнгра бу шоҳ
Роҳу расмидан бўлиб яхши огоҳ,

У ҳам шоҳга йўллади катта тортиқ,
Егуликлар сара ҳам ҳаддан ортиқ.

Хилма-хил балиғу қўйнинг этидан,
Ва кўп тансиқ таом унинг кетидан.

Келиб хизматга, айтди узрини хўб,
Ки лойиқроқ зиёфат қилмадик кўп.

Бу саҳро халқининг бойлиги шулки,
Жазирама ҳаводир барча мулки.

Ўзининг расму русмин сўзлади шоҳ
Ва ўз илму динидан этди огоҳ.

Олиб шоҳнинг динин, олқишлар айтди,
Эди гумроҳ, таниб Худони қайтди.

Ёпиб эгнига хилъат бахтиёр шоҳ,
Кузатди кўп учун қутлуғ бу даргоҳ.

Кечди тун шойиси қирмизидан ғаш,
Гўё том устидан йиқилди баркаш,

Ҳамроҳлари билан шоҳ ухлади донг,
Унутди йўл азобин отгунча тонг.

Уфурганда жаҳон тонг хуш бўйини,
Эшитди қўрқинчли денгиз куйини:

«Кеча тушган эди денгизга баркаш,
Яна саҳар садо бермоқда саркаш?»

Юракни ёргудай бонг ваҳмидан шоҳ,
Гўё жанг довули, ингранди ногоҳ.

У фармон этдиким: «Кўзғалсин аскар,
Чалиб навбат билан бир бошдан аксар,

Довул наъра солиб, ноғора — фарёд,
Кўшилиб қўнғироқ, хўроз солиб дод,

Довул бонги фалакка кўтарилсин,
Баҳр суронини у йўқча билсин.

Шу тахлит чошгоҳ бўлган қадар то,
Солсин оламга бор ноғора ғавғо.

Довул овозидан ҳайратда ҳатто,
Десин, юртга қиёмат келдими ё?»

Қари ҳам ёш довул сасига чопди,
Ки Дажжол довулин бамисли топди.

Бу соз овози кўп даҳшатли эрди,
Денгиз суронидан шиддатли эрди.

Ёруғ оламда бўлди шунда чошгоҳ,
Гўё Нимрўз¹ шоҳи янглиғ юрар шоҳ.

Келиб шоҳ қошига аёлу эркак,
Кўярди бошини заминга бирдак:

«Қабоҳат сасларин бўғмоқ-чун гар
На бўлғай, жойида қолса довуллар?»

Қилиб кўрқувдан у бизларни холи,
Ва денгиз бонгининг бўлса заволи».

Жаҳонгир қўлларин ўпишгани чоғ
Талай довулни тухфа этди шундоғ.

Таомил бўлди шу кундан шаҳарда,
Довуллар янграши ҳар кун саҳарда.

Барчага шоҳ бу одатни буюрди,
Довулдан субҳидам оёққа турди.

Бир ойми, кўп юриб ушбу заминдан,
Хабар топди обод ўз мулки — Чиндан.

¹ Нимрўз — Сулаймон шоҳ, демоқчи. Нимрўз — ярим кунда бунёд этилган қаср.

Йўл олди ўз қароргоҳи томонга,
Яна шукроналар деб осмонга.

Ором олди бу ерда роса бир ой,
Айш билан ёзди бор чарчоқни бу жой.

**ИСКАНДАРНИНГ ШИМОЛИЙ
КЕНГЛИКЛАРГА
ЕТГАНИ ВА ЯЪЖУЖДАН ТЎСУВЧИ
ДЕВОРИНИ БУНЁД ЭТГАНИ**

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, топмадим танг дилга ором,
Берай создан бўлак мен кимга дашном.

Ахир ғамдан дилим ўртанса найлай,
Созинг торин қулоққа ҳалқа айлай.

ДОСТОН

Чиқиб ўз тоқига ниҳоят офтоб,
Оташидан бўлди шерлар нақ каоб.

Саратон нур тараб айлади талон
Ҳавони булғаган намликни шул он.

Гиёҳлар дон очибон ташлади барк,
Йиқитди лолаларни беаёв марг.

Қайнади тоғу саҳро узра буғ-пар,
Дарахтда боғлади бор мева шаккар.

Тоғ сари водидан учди андалиб,
Нени ҳам дер эрди ғурбатда ғариб.

Ҳануз етмас, қизиб ёзнинг ҳавоси,
Қулоққа ҳатто бир тўрғай навоси.

Фалакгашта қуёшдан ёғилар дур,
Чаён нишин шамол чиқармагандур.

Туну кун Чину Занг узра юрар йўл,
Қўлида оташин баркаш билан ул.

У шер янглиғ юлиб оларди ҳатто
Кулон туёғи, ҳўкиз илигин ё.

Қизиб, айна саратон қайнаган чоқ
Куёш оташидан тош бўлди юмшоқ.

Ёпиб уйқу эшигини тамом шоҳ,
У Чиндан бошлади Хархез томон роҳ.

Қўйиб хоқонни Чин салтанатига,
У минди қайтадан сафар отига.

Тўкиб хоқон олдига беҳисоб зар,
Биёбонга кейин бошлади лашкар.

Солиб довуллари қудратидан жар,
Шимолга келди машриқдан Сикандар.

Биёбон кўрди текис ҳамда кумзор,
На парранда, на бир юрган одам бор.

Юриб кўп, топмади бир касни чўлда,
На охир бор, на бош бор эрди йўлда.

Ёруғ заминни кўрди, эрди яхлит,
Жами қуми ярақлар ёғду тахлит.

Деди йўл бошлагич шоҳга: «Ахир — бу,
Кум эмас, ҳаммаси тоза кумуш-ку.

Ортаман, демагил, борини ганжда,
Ки норлар қолмасин қийноғу ранжда.

Кумушлигин бунинг лашкар билур гар,
Юки оғирлашар-да, йўлда кўрқар».

Эди шоҳда жами юк тоза олтин,
Ки қалбда ёнмади кумушга ёлқин.

Бари бир хулқига кор қилди орзу,
Талай туясига ортди кумуш у.

Шу йўлдан елдилар ўхшаб сабога,
Бирон чанг чиқмайин ердан ҳавога.

Қўнмади бир ҳафтаки, гард кийимга,
Замин ахир қорилган эрди симга.

Бўлинган иккига дерлар суву хок,
Кумуш — қисми, симоб эди бири пок.

Олиб бўлмас кумуш устида ҳеч дам,
Кумушга юз қўйиб бўлмайди ҳеч ҳам.

Бу йўл азоби, дарди эрди мушкул,
Кумуш қора бўлиб кўринди буткул.

Қаерда чашма бор ичмоқ учун боп,
Ки мавж урар эди сув бирла симоб.

Зилол сув қайдаки, тинч эрса бас-ди,
Сув ичмоққа симоб халал эмасди.

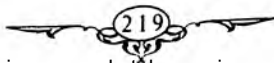
Ичишар аста, бўлмас сувни чайқаб,
Симоб — «зер», сув — «забар»лигини пайқаб.

Кетар тўлқинланиб башарти сув, бас,
Ўша сувни бирон-бир кимса ичмас.

Уни ғафлатдан ичса ногаҳон ким,
Вужудин тарк этар шу лаҳза жон жим.

Бўлинг, деб эҳтиёт, шоҳ этди фармон,
Уқув бирла ичинглар сувни ҳар он.

Қаердан бўлмасин, сув олганинг чоғ,
Оҳиста айла мавж урганни шундоғ.

Юришди роса бир ой худди шундоқ,
Ҳалок этди жуда кўпларни чанқоқ.

Ажиб кумуш гилам узра ўтишди,
Яратган ўзларин — хокка етишди.

Улар пок юзларин тупроққа босди,
Олиш хокдан таскин хокига хосдир.

Намоён бўлди оромгоҳ узоқдан,
Қуёш ёнди қоронғи кеча чоқдан.

Тикилган нақ қоя устига айвон,
Кўриниши солар дилга ҳаяжон.

Гўё боғлиқ эди ферузаранг тоқ,
У узра осилиб турар эди тоғ.

Мусулмонлар қурибдур бунда маскан,
Бироқ воқиф эмас пайғамбаридан.

Олиб илҳом Худо бирла қиёсдан,
Етишмак — ўй эди Худога ростдан.

Нигоҳлари тушиб шоҳнинг юзига,
Уни айлашди пайғамбар ўзига.

Унинг таълимини тез қилдилар ёд,
Адолат илмини ўргандилар шод.

Очиб дин эшигин, бахш этди қувват,
Яна кўп нарсалар этди мурувват.

Кўрдиларки, шунчалик шоҳ чорасоз,
Очдилар чорасизлик эшигин боз,

Ки шафқат айла, ўзинг меҳрибон бўл,
Турар кўксига қўйиб бандалар қўл.

Тошлоқ чўл бор тепа ортида, худди
Уни денгиз дегайсан, йўқ худуди.

Бу чўлни айлаган Яъжуж деган банд,
Ўзи одамнамою девга монанд.

Девдай темир юрак, тирноғи — олмос,
Улар олчоқлиги бўриларга хос.

Жунлидир бошидан товон қадар то,
Улар юзин топиб бўлмайди ҳатто.

Йиртқичники тишу тирноғи буткул,
Ки қон тўкмоқ ила ҳамиша машғул.

Шамолдан ҳам ўзар қувишса шундоқ,
Пўлатни парчалар гар санчса тирноқ.

Еганин, юрганин шукрини қилмас,
Худонинг кимлигин ҳеч бири билмас.

Нечог изғир, этиш учун тановул
Таом тополмагай ўтдан бўлак ул.

Ейиш, ухлашдин ўзга йўқ иши бир,
Бири мингини туғмай ўлмагандир.

Улар турган заминда бир гиёҳ бор,
Дони аччиқлиги мурчдай қилар кор.

Яъжужнинг эрмагидур эрта-кеч у,
Йиқитар шу еган жойида уйку.

Ой ҳали янги — ҳилоллик пайтидан
Бари қурт янглиғ ғивирлар қайтадан.

Тортмайин тап кемирар неки яхлит,
Бўлинганча ой юришар шу тахлит.

Ўтиб кун, ой магар кичрайса кам-кам,
Топар ёвузлиги оҳиста барҳам.

Тушар қора булутдан ҳар йилига,
Золим аждарҳо бу девлар элига.

Баҳайбат, тоғ қадар катта бўлар ул,
Жами дев бўлади ейиш-ла машғул.

Бари шу ўлжани муштоқ кутарди,
Ки булут сел каби ташлаб ўтарди.

Босарди ўлжани қий-чув билан шод,
Қўпиб дўзах, этар заминни барбод.

Унинг қони билан бўлиб бари маст,
Бир ой урмас эди сув-донга ҳеч даст.

Тамаддиғи кейин илдиз билан барк,
Касал бўлмас сира келганча то марг.

Галадан қай бири ўлар, шу чоғда
Ғажиб ейишади зуд дашту тоғда.

Бу шўр хокда қолар на битта мурдор,
На бир мурдани кўрган битта гўр бор.

Эди нечоғ фазилат, ушбу об-хок
Бўлса мурдордан йироқ, мурдадан — пок.

Улар гоҳо шитоб айлайди бизга,
Хароблик келтирар эл, кулбамизга.

Кетар ҳайдаб жамики қўйимиз ул,
Етар бошига бор емакни буткул.

Сурув кўрқмас бўридан бу қадарлиғ,
Бу кўппаклар бўридан ҳам хатарлиғ.

Улар солгай атай қирғинга бизни,
Қилар қочмоққа мажбур ҳаммамизни.

Қочиб келдик улардан тошу тоққа,
Чўчиб кўнган каби қушлар бутоққа.

Уларнинг етмагай бу тоққа изни,
Ки тоғ чўққисидан топмоққа бизни.

Шу офат йўлини тўсмоқ учун гар
Илож топсанг, савоб бўлгай муқаррар».

Тушунди шоҳ ҳолин ҳар бир Яъжужнинг,
Йиқитар филини ҳар бири Увжнинг¹.

Пўлатдан қурди шоҳ деворини сўнг,
Қиёматга қадар турар қилиб, чўнг.

Толеи юлдузин юксакда қилди,
Шу йўсин Садди Искандар қурилди.

Кейин шошди бирор шаҳарни чоқлаб,
Бироқ топмади у кўпдан сўроқлаб.

Яна олам кезиш расмин қилиб ёд,
Тушди йўлга шоҳаншоҳ чодирини бот.

Шу тахлитда ўтиб борар эди вақт,
Тоғу дашт узра бир ой у чопиб шаҳд,

Кўринди кўзга бир ораста манзил,
Яшаргувси нигоҳ солган замон дил.

Жаҳондор боқди йўлдошларга масрур,
Нигоҳи бирла деб: «Тухфа томон юр!»

У кўрди, ерининг кўп хислати бор,
Суви оқар эди, атроф экинзор.

Йўллар чети боғу девори йўқ бир,
Сурувлар ёйилар, чўпони йўқдир.

¹ Увж — афсонавий қаҳрамон номи бўлиб, унинг бўйи гоят баланд бўлган ва кўп умр кўрган.

Бирон аскар магар узатса сал қўл,
Олади шохидан мевасини мўл.

Ҳали узмай бирон тар мева алҳол,
Киши қадди камон янглиғ бўлар дол.

Олувди ўнгариб бир қўйни отлиқ,
Иситма бағрини ёқди гўё тиг.

Эди Искандар огоҳ бу йўруғдан,
Қўлин тийиб борарди ҳўл-қуруқдан.

У фармон айладики, ҳеч бир аскар
Чўзмасин қўл киши боғига аксар.

Бу жойлардан улар шитоб ўтишди,
Яшил ҳам сувли жойни тарк этишди.

Бўлди гўзал шаҳар олдинда пайдо,
Гўё неъматга мўл жаннат — ҳувайдо.

Гўё дарвозага шаҳар эди тор,
На темир, на огоч-тошдан эшик бор.

Шаҳарда кўрди қанча кекса, аммо
Эди одобли ҳам ибратли ҳамма.

Эди ораста қанча растаси бор,
Эшик ё кулф недир — кўрмади зинҳор.

Шаҳар аҳли ҳар одамга эгиб бош,
Келиб қошинга юз узрин этар фош.

Жаҳонғашта йўли саройга тушди,
Баланд мовий сарой оларди хушни.

Дастурхонлар эди неъмат билан пур,
Қўйиб борин, турар ўзлари масрур.

Қилар юз илтижо, таъзимга устак,
Этар меҳмоннавозлик бирла қистоқ.

Зиёфатни илиқ қабул этиб шоҳ,
Балқиди гўё ёруғ юзларда моҳ.

Сўради сўнгким не важдан бул қадар
Тутарсиз ўз-ўзингиз кўп бехатар.

Зарари бу эминликнинг эмас кам,
Бирор эшикда йўқдир тамба, кулф ҳам!

Бирон кас боғида боғбони йўқдир,
Сурув кетида ҳеч чўпони йўқдир.

Юрар юз минг пода, боққувчи йўқ бир,
Очиқ сахрою тоғ бағрида изғир.

Қаёқдан бунчалик ҳимоят, илло?
Этарсиз сақла, деб кимга тавалло?

Улуғлари адолатпеша юртнинг,
Жаҳонгирни дуолар айлади минг:

«Ки Тангри қўйди тож бошинга бешак,
Қадринг юлдуз қадар кўтарди юксак.

Худо ҳар ишда сени қўллагувси,
Сенинг исмингни шонга йўллагувси!

Сенки, сўрдинг яхши-ёмон ҳолимиз,
Биз айтурмиз шоҳга бор-йўқ фолимиз.

Билиб олгил, ҳақиқатни дейин, кел,
Бу тоғу тош аро сокин яшар эл.

Эрурмиз барча ожизлар художўй,
Туширмасмиз ҳақиқат бошидан мўй.

Эмас биз эгри оҳангларга тайёр,
Билмадик тўғридан ўзгани зинҳор.

Жаҳонда эгрилик эшигин ёпдик,
Камолни тўғрилиқ йўлида топдик.

Қулай чоғ демадик ёлғонни асло
Ва оқшом чаппа тушлар кўрмадик ё.

Недан гар фойда йўқ, сўрамадик, бас,
Ки Тангри ўша ишдан хушнуд эрмас.

Худодан бўлса не, қабул этармиз,
Худосинар хусуматни нетармиз.

Дахл нечун Яратганнинг ишига,
Хусумат хосми банда қилмишига?

Магар ожизки дўст, ёрдам қилармиз,
Қийинлик тушса тоқатни билармиз.

Қолар бўлса биров гар касримизга,
Унинг дарзи берар нишона бизга.

Бирор хеш чўнтагин гар ҳоли мушкул,
Бутун сармоясин сарф айлагай ул.

Бировдан бошқада кўпроқ эмас зар,
Бўлинган ҳаммага бойлик баробар.

Ўзимиз ҳаммага тенг деб билармиз,
Ўзга йиглару биз наҳот кулармиз?

Биз ўғри хавфидан холидур ҳар чоқ,
Шаҳар бемиршабу кўча бепойлоқ.

Ўгирлаб олмадик бир нарса ётдан
Ва ўзга олмади биздан-да зотан.

Билишмас тамба, қулфни хонадонлар,
Керакмас подаю қўйга чўпонлар.

Кичигимизни Тангри қилди катта,
Молимиз холи шер, қашқирдан ҳатто.

Нафаси қўйга тегса бўрининг сал,
Йиқитар шу лаҳза бўрини ажал.

Даладан ким юлар бошоқни якка,
Ғойиб ўқи келиб тегар юракка.

Экиб тупроққа ризқ уругини, сўнг,
Кутармиз Тангридан йўригини сўнг.

Тариқ ҳам арпани кўрмасмиз ҳатто,
Ўроқ келмай, ўтиб нақ олти ой то.

Етилгайдир ўзи жойида бизга,
Етар бир донимиз нақ етти юзга.

Экиб бир донани гар юзни ўрдик,
Эмас ўздан, Худодан буни кўрдик.

Фақат ёлғиз Худо бизларни сақлар,
Кўнгил ўзга эмас, бир уни ёқлар.

Бировдан олмадик асло ғайир сўз,
Юмармиз ўзгаларнинг айбидан кўз.

Башарти бўлса кимки бизга мустар,
Берармиз маслаҳатлар, улки истар.

Бировни эгри йўлга йўллагасмиз,
Биров қони-ла қўлни ҳўллагасмиз.

Биримиз ўзгамизга гамда — гамхор,
Қувончда биримиз бошқамизга ёр.

Ҳисобга симу зар алдоғи ўтмас,
Солиб ишга уларни кимса ютмас.

Яшириб емадик ҳеч ўзгадан нон.
Керак эмас қилич ундиражак дон.

На йиртқич қочади, на оҳу биздан,
Дағаллик олмаган жой кўксимиздан.

Ғаҳи олқор, ғаҳи оҳу, қулонлар
Кириб келар эшикдан мушкул онлар.

Чиқар бўлсак улар учун шикорга,
Тутмадик ортигин ҳеч ҳам бекорга.

Зарур эмасини ҳамиша биз, бот
Кўярмиз даштда юрсин дея озод.

Сигир, эшак каби бисёр емасмиз,
Куруқ-ҳўлдан лаби боғлиқ емасмиз.

Ружу йўқдир совуқ ҳам иссиқ ошга,
Емасмиз ҳеч қачон биз бошқа-бошқа.

Бу ерда ҳеч киши бўлмас жувонмарг,
Бу дунёни қаримай этмас ул тарк.

Хомушлик йўқ магар ким ўлса бизда,
Ки бу дард доруси йўқ қўлимизда.

Демасмиз сўз биров ортида пинҳон,
Демасмиз юзига ҳеч лаҳза ёлғон.

Таъқиб йўқдир, у не иш бирла машғул,
На шовқун кўтарурмиз, не еди ул?

Ёмонми-яхши етса эртами-кеч,
Тақдирдан юзни биз ўгирмадик ҳеч.

Яратган нимани деган экан ҳақ,
Демадик бу нима, қайдан у мутлақ?

Қолар бу масканда биз бирлан муқим,
Биз каби пок ҳам қаноатлидир ким.

Магар атвори биздан нари бўлгай,
Ки бизнинг даврадан ташқари бўлгай».

Кўриб йўл-йўриғни Искандар қанча,
Хаёлга чўмди у саргашта анча.

Бундан хўб қиссани на тинглаган ул,
На «Шоҳлар номаси»дан англаган ул.

«Бу ҳайрат сирларин, — деди у, — эй дил,
Магар зийрак эсанг, ўзингга панд бил.

Жаҳон кезмоқни энди истамасмен,
Қилай овларга дом қўймоқни бас, мен.

Эмас оз йиққанам ҳар нарса чоғи,
Етарли менга шу мардум сабоғи».

Жаҳондийда шаҳаншоҳ эрди иқрор:
«Шу одамлар сабаб асли жаҳон бор.

Шулар бирлан жаҳон шукуҳли, дуркун,
Шулар бўлган экан оламга устун.

Магар хислат будир, бизники қандоқ?
Булар одам эса, биз кимдир ул чоқ?

Солдими йўлга ош, деб дашту дарё,
Менинг шу жойдан ўтмагим учун ё?

Ёвуз нафсимни ўйлаб, билмадим ҳад,
Бу оқилларни хулқи бўлди ибрат.

Кўрсам олдинроқ бу элни агар мен,
Кезармидим жаҳонни дарбадар мен.

Биронта тоғда хилват жойни дердим,
Художўйликка белни боғлар эрдим.

Бўлмас эрди менга ўзга таомил,
Шу диндан ўзга дин бўлмас эди, бил».

У неча дину динпарварни кўрди,
Ки пайғамбарлигин унутган эрди.

Унинг ҳаққига дуоғўй учун ҳам
У сочди беқийс атрофга дирҳам.

Қайтди ўша мамлакатдан шоҳ шодон,
Бошлади лашкарни дарё, дашт томон.

Ёниб Рум парчаси — туғ ранги ял-ял,
Борлиқ Ваш¹ атласидан олди сайқал.

Тоғу ўрмон демай, борлиқни аксар
Чигирткадай босиб борарди лашкар.

Қаердан ўтса елдек, айлади дод,
Қашшоқликдан қилди кўпларни озод.

**ИСКАНДАРНИНГ ШИМОЛ
КЕНГЛИКЛАРИДАН
РУМГА ҚАЙТИШГА ҚАРОР ҚИЛГАНИ**

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, жонфизо нафасни соч сен,
Калид бўлиб ахир у ганжни очсин.

Олиб келсанг калид эшикка гар сен,
Ки унда ганжу гавҳарни кўрар сен.

ЁЗ ВАСФИ

Шохда болга мевалар тўлгани дам,
Чиқарур ёдидан боғбон уйин ҳам.

Шинам боғ меваларнинг кўплигидан,
Эди масрур ўзининг хўблигидан.

Қувончдан пистада лаб эрди хандон,
Лабига ботирарди хурмо дандон.

Анорнинг чеҳраси ёнарди ял-ял,
Гўё тиккан эди тожига у лаъл.

Ки олма рухсорин қизиллиги пок,
Ўзарлик бирла бош чайқар эди нок.

¹ *Ваш* — Туркистондаги шаҳар номи бўлиб, рангли атлас-шойи у ерда тайёрланган.

Берар ток новдасига мастлиги зеб,
Жами олмаю нок қўлимдадир, деб.

Кетурди новдадан анорни бўстон,
Қизил сийна билан лиқ кўча, айвон.

Ўғирлаб анжирни боггач гуноҳга,
Куш осилган ахир анжирли шохга.

Бодом ёғи эди тупроқ учун ком,
Шохидан тўкилиб чақилди бодом.

Лаби лаъл ширинсўз унаби, боқ,
Ўпарди оғзи йўқ финдиқни чанқоқ.

Нишонларди гўё тўйни дарахтлар,
Сочилган унаби, финдиқ ярақлар.

Узум қора кулоҳда маст турипти,
У бармоққа қаро зулфин ўрипти.

Ҳавас бирла қовоқ осилди рудга,
Беҳи ҳам хезланипти олмурутга.

Саватлар май берар узумга лиққа,
Саваткашлар юзи тер эди жикқа.

Эзилиб, сузилиб буткул узумлар,
Тўлар эрди шираси бирла хумлар.

Тарарди хум лабидан нолали куй,
Шира ҳам сут сочар экан ҳамон бўй!

Бу фасл юрт билан тўй қилгани чоқ,
Бу тўйлардан эрди Искандар йироқ.

Ошиб водий, тоғу дарё, дала-гуз,
Босарди йўл бу тўда кеча-кундуз.

Гоҳо тинч, гоҳ олиб қилич қўлига,
Чиқарди қанча халқни ҳақ йўлига.

Ва ниҳоят тўлиб қўлида жоми,
Тош айлантирди бошда умри шоми.

Жаҳонга келди ким, кўрди у ҳар он,
Икки табоқ эшикки, бири — вайрон.

Бу дунё таги кенг, сершоҳ сарвдек,
Тораядир учи борган сари лек.

Чалинди жарчининг саси қулоққа:
«Яна сен талпинарсан қайси ёққа?»

Оёғинг етди ер сўнги қадар, бил,
Аввалги ўз еринга энди қайтгил.

Азал котибиким қилган эрур зарб,
Билиб қўй, бештадир бу сўздаги ҳарф.

Чуқур денгизда, тоғда токи юрдинг,
Бу бешта ҳарфга сен беш карра урдинг.

Жаҳон корига панжанг қисқа эт сен,
Маконингга юриб беш ойда ет сен.

Жонинг Юнонга бу ердан олиб бор».
Эшитиб буни бирдан тортди ҳушёр.

Юрагин босди кўрқув бу овоздан,
Мулозимлар хабар топди бу роздан.

Яқинларин у этди сирдан огоҳ,
Шу жойдан бошлади Рум томонга роҳ.

Қуруғу ҳўлу дашту денгиз оша,
Йўлу йўлсиз у манзил ошди роса.

Жаҳон соҳилидан Кирмонга етди,
Ки Кирмоншоҳга унда ташриф этди.

У ердан солди йўл Бобил томон ул,
Бобилдан Румга юрди шу замон ул.

У шаҳри Зурга Бобилдан етар он,
Танини тарк эта бошлади дармон.

Йўқотди дафъатан шиддатини от
Ва бўлди бирдани тоқати барбод.

Вужуди, етайин тез Румга, дерди,
Оёғу қўли лекин боғлиқ эрди.

Қиларди шубҳа шоҳ, сувдами каср?
Унинг захрими менга қилди таъсир.

Гумонлар ваҳми танин эритарди,
Табибдан устувороқ эрди дарди.

Юборди аввало чопар Юнонга,
Икки оти билан устоз томонга:

«Отингни мен томонга қистасанг бир,
Магар юзимни кўрмоқ истасанг бир.

Олиб кел қанчадир зийрак ва доно,
Агарда юзтадир, элликтадир ё».

Етиб келди оқил устозга чопар,
Ки калидни ёпиқ эшикка топар.

Шоҳни айлаш халос кўп эрди душвор,
Қийин эрди бўлиш ҳатто умидвор.

Жамики Рум, Юнон оқилларини,
Йиғиб бу ерга келтирди барини.

Бари шоҳ чодирига келди йўлдан,
Ки кетган чоги куннинг изми қўлдан.

Таники, ер қадар яксон эди, ланж,
Ётар оғриқ азобидан чекиб ранж.

Кейин шоҳ қўлига босди секин лаб,
Билди қон тепишин бармоғи тинглаб.

Сезди қон босими маромини ул,
Сабаби эрди бошқа ёқда буткул.

Тайёрлашни буюрди битта дору,
Ки шоҳ дарди учун даво эди у.

Даво бўлмай қолар обиҳаёт ҳам,
Магар жонга ажал чанг солгани дам.

Жаҳонгирдан ўгирди омади юз,
Азобдан қайтмагай роҳатга, афсус.

Олиб эрди жаҳоннинг қанча нақдин,
Не камёб, айлади зорларга тақдим.

Қозонида жаҳон зардай эритди,
Хаёлин ер хаёлидан аритди.

Чопишдан тинчиган вужудга тождор,
Бир йўқлик мулкани айлар эди бор.

У жонга руҳ берар шам эрди бир дам,
Обу оташда эрир худди бир шамъ.

Сабо эсиб, ўчирди ул чирогни,
Хазон барклар ила тўлдирди боғии.

Сарв шохларини рангдан айирди,
У қирғовул қанотини қайирди.

Атиргуллар эди хушбўй ва гулгун,
Ёнар энди қуруқ тупроқда сўлғун.

Отидек ойни ҳам эгарлаган шоҳ,
Босар ёстиққа дардли бошини, оҳ!

ИСКАНДАРНИНГ ВАСИЯТНОМАСИ

МУҒАННИЙНОМА

Муганний, тун қушисен, айлагил қайд,
Ки туннинг қайси пайтидур, ўзинг айт.

Етиб келмас кулоққа қуш саси ҳеч,
Дегил, сугдий у қуш сайрамасин кеч.

КУЗ ВАСФИ

Қучоғин кенг очиб кузги шамолга,
Тамоман тушди боғлар ўзга ҳолга.

Шамолдан бўлди барбод боғ бисоти,
Шаами ҳар гулни сўнди шул заҳоти.

Бўлди ариқ бўйида сабза сариғ,
Бўлди гулу баргидан райҳон дариг.

Чиқарди шохидан оташ дарахтлар,
Ёниб рангин варақ унда ярақлар.

Ана, деҳқон бозори синди буткул,
Эшигин ёпди богнинг, пойлагич гул.

Оқарди жилгалар ҳаттоки хомуш,
Ё шоҳ сардобасин қилди фаромуш?

Хувилларди яланғоч ҳам маъюс боғ,
Деворлардан нураб тушарди тупроқ.

Маю соқийлару нечоғ нўшу ноз
Жойини сагта йиртқич этги турктоз.

Бўлиб тилдан жудо сайроқи қушлар,
Шамол йўлига шай қилинди нишлар!

Кўринмас боғни сайр айловчи каслар,
Чаманни тарк этипти гулпарастлар.

Куёш эговга ургандай ўзини,
Ажин босган эговдай сув юзини.

На боғда кўринар биронта дилдор,
На булбулдан садо, гулдан нишон — бор.

Тиканлар солди гул бағрига доғлар,
На бир баркли, на бир наволи боғлар.

Чиқиб авжига бу муддат хазонрез,
Шоҳона бир дарахт сўлиб борар тез.

Эди Искандар ул сарвларга тождор,
Қуйида ранж-алам чекар бугун хор.

Жаҳон аёзу шоҳ нафаси муздир,
Жаҳон кезган жаҳонга гард эди бир.

Путурга юз буриб, суст эрди давлат,
Носоғлом тан аро озурда қудрат.

Бу қуш қанотлари шикаста бул он,
Ки ою йил жаҳонда урди жавлон.

Қариди лола ҳам сарв ҳолидир танг,
Берар қуш жонини бурғут солиб чанг.

Сипоҳ табибию шаҳарга ҳоким
Ўлтирар раҳнамо атрофида жим.

Тилаб бемор учун шифони айё,
Қиларди хилма-хил шарбат муҳайё.

Юрак урмоғидан излардилар сир,
Умрни қайтаролмас барча тадбир.

Табиб не билмасин, даво эмасди,
Умр қисқа эса йўқ фойда асти.

Табиблар излашарди қайта чора,
Омад кетар эди шоҳдан тобора.

Бари бир қўлга кирмас эрди ул дур,
Айласа бир лаҳза жаҳонгир ҳузур.

Кетиш фурсати етса ранжу дарддан,
Аямас ҳеч замон сабабни марддан.

Гирибондан бўғар тақдири шундоғ,
Қилар ўз ўлимин орзу ўшал чоғ.

Бўлиб кўп тортишув бу дарду оғриқ,
Биров бир тўғри кенгаш топгани йўқ.

Чироқни гар ажал айлайди дардманд,
Берар ўзига ўз ёғи унинг панд.

Касал теккан бирон-бир меваки бор,
Тушар ерга ўзи, тегинма зинҳор.

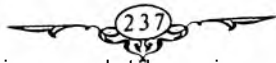
Шифокорким, қиларкан чораи жон,
Ки ўтса фурсати, йўқ унга дармон.

Тўққиз қат кўк сирин билган мунажжим,
Фалак томонга асбоб ўнглағайким.

У юлдуз кўрди чин нурдан фироқда,
У бахт нигоҳидан эрди йироқда.

На унга хайрихоҳ бир юлдузи бор,
Ки юлдуз жадвали ичра мадаккор.

Кўриб дилида юлдузларни кўрқув,
Мунажжим юраги ваҳмдан деди «шув».

Искандар қўлига олди-да кўзгу,
Назар солди бир ўз жуссасига у.

Тани эриб гўё қилдай бўлипти,
Жони тандан қочиб лабга келипти.

На истак таъбида, на танда мажол,
Бўлипти навқирон гавдаи сарв дол.

Жону тандан жудо бўлар учун ҳам,
Гўё йиғлар эди ёниб тугар шамъ.

У яқин дўстларин ёнига чорлаб,
Чиқарди ташқари дил розини лаб,

Ки: «Кемам тушди бир гирдоби тангга,
Йўлиқди дамига тортган наҳангга.

Бу кўчгоҳдан кетиш овози чорлар,
Менинг жойим қилар ўлжа муқаррар.

Фалак осуда аввал бошда сузди,
Оромимни на тоғу даштда бузди.

Боқар менга фалак энди ғаразли,
Қуёш ҳам ой гўё мендан аразли.

Замон ошуфта бўлди менга чандон,
Тополмасман нажот йўлини сарсон.

Ахир мен топайин чорани қандоқ,
Фалак солса бошим тожига сиртмоқ.

Қаерда лашкарим хазинабони,
Камайтса пора дард айлар жафони?

Қани, лашкар, қўлингга ол-чи шамшир,
Ҳарорат чиқса жонимдан қочиб зир.

Шоҳ Искандар-ку мен, дев банди этгич,
Худо шамшири, тахти кўкка етгич.

Кўтарганман қилич, жангга бўлиб шай,
Ўтибман бир қулоққа ҳалқа тақмай.

Қиличим ичди не тўфонда захроб,
Гардга айланди Қулзум¹ бермайин тоб.

Улуғ қилдим нечов кичикни ўздан,
Йўқотдим қўй учун бўрини кўздан.

Неча бор боғладим синганга малҳам,
Неча боғлиқни бор синдирганим ҳам.

Аёв бўлди бадал жафога ҳар гал,
Неча мушкилни ўзим айладим ҳал.

Булут янглиғ оқди Қаннуждан гўё
Қиличим Қулзуму Қирвон қадар то.

Тигим бўлди ўлим келганда занжир,
На занжир, бўлди у бўғувчи дом бир.

Ахир кўп тоғу денгиз, даштни ўтдим,
Менингдек кезмади жаҳонни ҳеч ким.

Олай давлатни қўлга дея ўсдим,
Давлат дебон бошин Дорони кесдим.

Қаттол Фур бўйнига қилични солдим,
Бориб жойин Чиполнинг Чинда олдим.

Қобил, Ҳобилдан олдим қасдни бешак,
Носик², мансак³ эрур йўлимга безак.

¹ Қулзум — Қизил денгиз.

² Носик — ҳақ таолога ибодат қилувчи ва қурбонлик келтирувчи.

³ Мансак — сажда қилинадиган ва ҳожилар қурбонлик қиладиган жой.

Мажусий тартибин йўқликка қордим,
Ки рус денгизидан оташ чиқордим.

Ўтирдим тахтда Жамшиддек улуғвор,
Фаридун ганжини мен очдим илк бор.

Мен ул Од лавҳасин илк англаган ҳам
Ва Шаддод қасрини очолган ул дам.

Ўзим боисман Сарандеб оҳига,
Оёқ қўйдим Одам қадамгоҳига.

Рустам ҳам гурзисин билгувчи эрдим,
Кайхусрав жоми ҳам тахтини дердим.

Чопар йўллар эдим мағрибга шарқдан,
Яъжуж деворини қилдим баланд, шан.

«Табаррук жой»да бўлдим мисли Одам,
Каъба ҳалқасига қўл тегиздим ҳам.

Зулумотдан ёруғ машъала ёқдим,
Зулм эшигига михларни қоқдим.

Мен исроф этмадим ўйинга дамни,
Босмадим ғафлатда ҳеч бир қадамни.

Қачонки қайси ерга бормайин мен,
Таратдим адлу илмни ҳормайин мен.

Ҳаводан тошу харсанг эриган он
Вужудимга оқарди куч ва дармон.

Ботар оқшом шойи, парқулар энди,
Мажолим қолмади, ё дардми енгди.

Бошим болишдадир, танимда мудроқ,
Болишга бош қўярми ҳеч тани соғ.

Жаҳон менга қаро, мотамсародир,
Қародир қум ва ирмоқ ҳам қародир.

Сўрарсиз, қандайин эрдим ахир, бас,
Кўринмас, қайта ул дам қайта олмас.

Гўдакмен, туғилиб ўлган ўшал он,
Жаҳонни кўрмайин берган каби жон.

Баланду пастидан кўрдим жаҳонни
Ва лекин кўрмадим кўз тўйган онни.

На ўттиз олти, ўттиз мингга кирсам,
Умр сўнгида дердим шуни ул дам:

— Фалак сирларининг эшигин очдим,
Бўлиб ою қуёш нуримни сочдим.

Жаҳонни англаган қадрига етдим,
Яратганга мудом шукрона этдим.

Мен умрим қилмадим ғафлат билан банд,
У бўлди ҳар қачон оқил, ҳунарманд.

Ўқидим бор илм дафтарини бир,
Ажал келганда ожиз қолдим охир.

Офатдан йўл топардим барча жойда,
Ажалдан қочгани йўл энди қайда?

Не мушкул бўлмасин ўлимдан ўзга,
Бирин ҳам илмадим умримда кўзга.

Қаён кетди ўшал ҳақими поклар,
Сочай зар бошидан бамисли хоклар.

Қилинг зарликни бу хокка раво, сиз,
Искандар жонига айланг даво, сиз.

Арасту, айлагил илму амал, сен,
Чиқар тангдан жаҳонимни бу гал сен.

Балинос, айлагил жодунгни шу тоб,
Ки Искандар жони чорасини топ!

Қаноатда мислсиз, фикри кескир,
Фалотун топса эрди чорасин бир.

Бўлибдур қайта ғойиб доно Волис,
Бу дард қайдан, ул айтар эрди холис.

Олимлар олими Суқротни чорланг,
Эшигин очса ул бу хонанинг ланг!

Юборинг қўша от Хирмис томонга,
Зеро шоҳ умрини узайтса онга.

Бу ҳолим Фарфириус билгани соз,
Сотиб олгай аянч ҳолдан мени боз».

Деди шоҳ қайтадан: «Дардда бунингдек,
Кутарман қудратин бир Тангрининг лек.

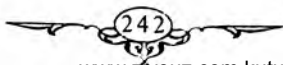
Наҳот дарддан халос этмоғи мушкул,
Менингдек хокини кечирмагай ул?

Қўлим тутиб, наҳот этмас биров ёд,
Мен жаҳон одам аро ёлғизу ёт?

Само менга бўлдими дўппидек тор,
Чиқармакдин овоз не манфаат бор?

Яралдим ушбу хокдан аввалига,
Яна айланмайин шу хокка нега?

Ўзимни токи сел бирла қотарман,
У сел бошига қалқоним отарман.

Яланғоч эрдим онам туққани чоқ,
Яланғоч олажак бағрига тупроқ.

Туғилдим енгилу сўнг бўлдим оғир,
Қандай келсам, кетарман шундай охир.

Кўниб чўққига бир қуш учди-кетди,
Камайтди чўққини, на ортиқ этди.

Ўша қуш мен эрурман, мамлакат — кўх,
Кетарканман, жаҳон чекарми андуҳ?

Туғдириб кўпни қилди зумда зое,
Кўйиб лаънатга ўшал букри доя.

Кишилар гарчи шафқат кўрдилар хўб,
Жафо чеккан кўлимдан, очиғи, кўп.

Жабр этган эсам ўтинг гуноҳдан,
Қаҳримни тиймадим зулмкор шоҳдан.

Қаро тахтимни тупроқ югани он,
Учар қасрига покларнинг бу пок жон.

Ҳали кўнмай туриб бошларга кул-чанг,
Видо сўзларини албатта бошланг!»

Сукут сақларди барча, не деди у,
Элитди қайтадан турмас бир уйку.

ИСКАНДАРНИНГ ОНАСИ ТОМОНГА ЙЎЛЛАГАН ҚАСАМНОМАСИ

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, янгидан бошла, қани руд,
Ким ўтган, ёдга сол куйинг ила зуд.

Кўриб сен ёнишим, созингни қил соз,
Не ажаб, ухлатса мени бул овоз.

ДОСТОН

Аёз ҳамла этаркан тунда алҳол,
Гўдак гул эгилар бамисли бир чол.

Ажалга чап бериб қоча олар ким,
Нажот эшигини оча олар ким.

Ажал иситмасидур қасди мардум,
Илож айлар танишларнинг изин гум.

Олиб кетди ҳаётдан ҳиссасин тун,
Куюш кулдию шабнам йиғлади хун.

Ўтган тундагидан оғир эди шоҳ,
Кетишдан қўнғироқлар айлар огоҳ.

Арасту ҳеч нечоғ тадбирли устод,
Иложсизликдан айлар ноилож дод,

Ки умид камаяр тобора шоҳдан,
Шифога ҳеч нишон кўрмасди роҳдан.

Деди шоҳга қараб: «Эй, шамъи равшан,
Жами шоҳ кўзига нур сочгувчи — сан.

Ожиз шогирдларинг тадбир қиларга,
Яратган ҳаққи сол назар уларга.

Бу сел келмасидан сал аввало ким
Қиёмат кунин этди бизга қоим?

Бу май қуйилганича токи жомга
Эмас дуч жонимиз нечун бу комга?

Демасмен титрашин бир мўйинг ҳеч он,
Тушиши бир мўйинг — бу берганим жон.

Бу шарбат шубҳасиз ҳаммани кутгай,
Демай мен кекса ё ёш, ҳамма ютгай.

Демас сипқор бу майни кўнгил асло,
Ки майхўрлар ҳушин олар шу асно.

Наҳот десамки, қўйгил, қуйма, бас, мен,
Нечун қилғумки шоҳ базмида баҳс, мен.

Дареғо, доимо равшан бу чароғ,
Наҳот истар бўлса қолмоқни беёғ.

Ёғи йўқ деб солмагил ҳеч дилга ғам,
Ёнар равшан чироқлар чарбидан ҳам.

Жаҳондор деди: «Бу ўткинчи дунё,
Ҳаётим келди сўнг қирра қадар то.

Фалак айланмаги ҳукмимда эрмас,
Қуёшу ой менинг йўлимда юрмас.

Бир қисим хокман ва бир қатра ҳўллик,
Яратиб эр-аёл, қилди мени тик.

Қилиб парвардигорим парваришни,
Шу ерда сўнгига етказди ишни.

Неки олдинда, ортда зоҳир эрди,
Бари бирдай менинг ҳукмимга кирди.

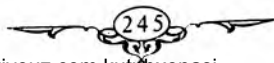
Жаҳон шоҳларига шоҳ бўлганим вақт,
Руҳимда қудрат эрди, танда — куч-шаҳд.

Бу кун мен ушбу янглиғ нотавонмен,
Юким-ла ўзга кулбага равонмен.

Фурур шаробини кўп қуйма зинҳор,
Тириклик чашмаси қайларда ҳам бор?

Дўзахдан ташнага юрма сув излаб,
Беҳишт тўрт ариғи ҳақидадир гап.

Кечирмоғин сўраб мени дуо қил,
Зеро бағишласа раҳмат раҳмдил».

Қуёш тоғдан йиғиб олганда ёғду,
Ки шоҳлар шоҳини ётқизди уйқу.

Қаро аждарҳодек тун босиб олди,
Йўл орқа-олди тунд зулматда қолди.

Тун қаттиқ бемехр, юзи қародир,
Қароликмас меҳр бермоққа қодир.

Тугун тугди кавокиб барча ишга,
Қадади михларин лабин тикишга.

Фалак — ўғри, фалакнинг соқчиси — ой,
Йиқилиб, олдилар мум хумидан жой.

Жаҳон кирди қурум бўлганча дилга,
Дўзах узра осилган битта қилга.

Бу оқшом шу қадар эрир эди шоҳ,
Гўё йигирма етти кечалик моҳ.

У чунки она меҳрин ёдга олди,
Болаликни хотирлаб ўйга толди.

Буюрди: «Топингиз румлик котиб зуд,
Ёши улуғу зийрак, ақли ҳам бут.

Ботириб нақ қаро тутунга хома,
У битсин онаизоримга нома,

Ки хатга сарбаланд қиссамни солсин,
Онамни ғамдан у чалғита олсин:

«Мен учун этма ғамдан дилни барбод,
Ва минбаъд чекмагил беҳуда фарёд!»

Котиб ижро этиб шоҳнинг сўзини,
Қорайтди барчага жаҳон юзини.

Тиғи икки қалам учин қилиб бир,
Айлади сўнг фалак кўксини ғалвир.

Қоғоздан ҳар томон тарқалди хуш ис,
Ўзин қора шойи деб айлади ҳис.

Нафис маъни битиш бунинг қадар кам —
Қорайди нома битган кўзлари ҳам.

Яратганга дебон офаринин ўз,
Бағишладинг, дебон, кўрмоқ учун кўз,

Ки ҳар бир жонга ўзинг муддаосен,
Жами халқлар учун ёлғиз даҳосен,

Дея нурли ёзувин боғлади ул,
Ки шаксиз тарбиятни чоғлади ул:

«Мен Искандар, босувчи хатга тамға,
Бир онамга эмас, тўрт волидамға,

На чашма қатрасин тўхтата олгай,
Синиқ кўза ариқ лабида қолгай!

Қизил олма тушар заминга, аммо
Сариқ норинж нега тушмас — муаммо.

Сариқ гулга ситам етгай шамолдан,
Қизил гул тебранар авжи камолда!

Азизам, боқмагил тил сеҳрига сен,
Қулоғинг ос фақат дил меҳрига сен.

Эшитсанг бир хабар ёлғиз куярсан,
Шогул бўлди хазон, шамолда сарсон.

Доғимда ёнишинг кўп қилма кўз-кўз,
Яранг ёнган жойин кафтинг билан тўс.

Узун қилсин сенинг умринг аламдан,
Худойим қисмасин сабру чидамдан.

Сутинг ҳаққиқи, сийнангдан ичирдинг,
Тунинг ҳаққиқи, беуйқу кечирдинг,

Болам деб бағрига ўт кетган она,
Қолиб кексаю ёш ўлган ҳамона,

Итоат ҳаққи дунёю динга
Ва фармон ҳаққи кўк бирла заминга,

Замин девонига ҳужжат битар ким,
Абад яшар мовий гумбазда гар ким,

Одамга, ер таги асиридир гар,
Ки жаннат тупроғида роҳат айлар,

Гиёҳга, жон ато этгувчи жонга,
Одил жон боиси ғамдин омонга,

Сахий дарёда кўзғалгувчи мавжга,
Вужудни амр ила солгувчи авжга,

У номга, барча номлар ичра юксак,
Ўша нақшгаки, пайкарга безак,

Баланд ул етти осмоннинг қатига,
Муносиб етти юлдуз ҳикматига,

Ўшал мардгаки Тангридан хабардор
Ва зийрак ақлида сал қўрқуви бор,

Илм ҳар дилда ёққан нурли шамга,
Ризолик йўлини топган қадамга,

Жами ҳамёнгаки, мойил карамга,
Бошига бахт нури тушган одамга,

Нияти покиза тақволиларга,
Жами мўъжизакор ўткир назарга,

Йиқилган тупроғин хушбўйлигига,
Ҳалоллар хуш табъи, хушхўйлигига,

Султонгаки, кўзга дарвишни илган,
Қашшоққаки, ўзин султонча билган,

Безанган субҳидам тароватига,
Бехосдан айлаган зиёфатига,

Бедорга, тун бўйи боққан фалакка,
Ғариб қон ёши томган тоза хокка,

Ноласи заққумли банди тилига
Ва диндор меҳробин ул қандилига,

Гўдакларгаки, сутга ташна, муҳтож,
Кексаларгаким, касалманд, ноилож,

Кўкси дардли бор ғариб шарпасига,
Кўзи ёшлиғ етимларнинг сасига,

Кимки дард саҳросига кетди бадар,
Кимда тирноғлар кўкарди муз қадар,

Кўзига уйқу ёт, лек меҳри чўққа
Ва дард чангалидан чораси йўққа,

Ситамгаки, қилар кўнглингни ғамнок,
Муҳаббатгаки, доғлардан эрур пок,

Покдомон ақли устуворлигига,
Шодлик — зоҳидга хилват ёрлигига,

Одамлик дафтارين ҳар бир сўзига,
Одам шаънин улуғлар нақшдўзига,

Дардларгаки, эмасдир захми ошкор,
Яраларгаки, малҳам айламас кор,

Сабргаки, чидамлилларда бўлгай,
Зеболаргаки, шарми парда бўлгай,

Бўғиздан юлқинар фарёдгадир ул,
Паноҳдан узди гар уммидни буткул,

Садоқатгаки, динпарвар учун мос,
Ваҳйигаким, эрур пайғамбарга хос,

Кейин йўлгаки, барча ўтмаги бор,
Кейин раҳбаргаким, бўлгай мададкор.

Кейин, мен ўтажак ўшал эшикка,
Ки мендан сўнгра сен ўтгувчи тикка.

Юзинг кўрмасликка маҳкумлигимга,
Овозингдан тамом маҳрумлигимга,

Бу орзугаки, мендай бўлмасин, бас,
Бўлмасин ожиз бу янглиғ бирор кас!

Яратди барчани ўзи, у одил,
Бағишлаб жон, яна олғувчи ҳам, бил.

Васиқа етса сен томон мабодо,
Чимириб, тугмагил қошингни асло.

Мусибатга ботиб қора кийинма,
Ўзинг юрган ўша рост йўлда тинма.

Ботиб ғамга, йўлингдан қайтма мутлоқ,
Саранжом топқуси, жаҳонга ҳам боқ.

Толиққанда жаҳон бирор кишидан,
Чиқма эрди ғам, мотам оғушидан,

Қолмагач ҳеч касга бу тахлит жаҳон,
Сен ҳам ҳамроҳларга эш бўлгин у он.

Чекишни ғам тусар башарти кўнгил,
Ўзингни қайғу ҳам мотамга фарқ қил.

Бунингдек ғамга ботмоғингдан аввал
Безат дастурхонинг шоҳона ҳар гал.

Халойиқни қилар чоғингда меҳмон,
Дастурхон устида қил шуни эълон,

«Таомларни есин қолдирмай ул кас,
Магар кимсаси ер остида ётмас».

Башарти ер экан таомни меҳмон,
Андухга ботавер, майлига шул он.

Таомни айласа меҳмон агар рад,
Йўлатма андуҳин марҳумни минбаъд.

Менинг ғамим ема, мени унуг қил,
Ўзингнинг ғуссали ишинга қайтгил.

Бил, эй, бор икки карра янграмоғи,
Қоқилса тошга гар умрим оёғи?

Узуни ҳам умрнинг — лаҳза охир,
Бўлсин ўн йил ва ё юз йил, бари бир.

Боришдан нега Саккиз боққа¹ кўрқай,
Эшикда калиду қўлга чироқ шай?

Нечун ул тахт томон юзимни бурмай,
Нечун унда олиб жой мангу юрмай?

Ул ов жойига интилмай нечун шод,
Булутга дуду гар йўлига чанг ёт.

Бу ёлғон дунёни мен тарк қилармен,
Қолар кимларки, мен тоқат тилармен!

Ўтар сакраб бу тез дарёни Шабдиз²,
Дуойим етказар дўстларга шаксиз.

Фалак айлади бу кўрғонни озод,
Халослик айласин сизларни ҳам шод!»

Тугатиб хатни, шоҳ муҳрини урди,
Жўнатиб, сўнг ўзи жаннатга юрди.

¹ *Саккиз боғ* — жаннатнинг саккиз боғи, демоқчи.

² *Шабдиз* — Хусрав Парвезнинг тим қора оти, бу ерда ўлим-нинг тимсоли.

Юз оғриқ бирла оқшом ўртанарди,
Оқ уриб, кун бўйи ёнарди дарди.

Кейинги кеча тахтин филга ортди,
Замин эгнига кўк либосни тортди.

Қуёш ҳам айлабон тирноқларин гиз,
Юзин тўсган сочин юлди аёвсиз.

Юлдузлар ўстириб бармоқда тирноқ,
Тўлди оқ тирноқ билан осмон бу чоқ.

Нигоҳлардан юзин тўсган учун шоҳ,
Ботирди рухсорига тирноғин моҳ.

Тўқиб қаро палос тун зулфидан ким,
Замин кифтига ёпди шарпасиз, жим.

Олиб бор заҳрини аждар комидан,
Чарх ойи бўғзига тўкди жомидан.

Олдингидан шоҳ эди ўзга тамом,
Кўрди, қўймишдир ажал бош узра дом,

Гўё оёқ томирида қотди қон,
Уни тер босди қони қайнаб шу он.

Кўзи қаролигин ўғирлади доғ,
Завол субҳидамин забт этди шундоғ.

Кирувди жонга, энди жон берар ҳам,
Аён бўлди жонин топширажак дам.

Кулдию шамдай кулиб у берди жон,
Жон ато этганга жонин — армуғон.

Шамъи бир ёндан шу тахлит кетди нур,
У кўрган, қолган жами кўз — йироқдур.

Учдиким бир ёққа бул тез учар қуш,
Бу ошиённи ҳеч қуш кўрмаган туш.

Кўрмадим бир оқили давронни, оҳ,
Ки бўлса ёширин сирлардан огоҳ,

Бу ишларда унинг-чун йўқ магар сир,
Нечун ўз ҳолига топмас у тадбир?

Сикандар кетибон хонасидан шаҳд,
Қурибдур устига кўк чодирин тахт.

Жаҳонга қилди у кўп яхшилиқлар,
Жаҳон етказди кўп озор қилиқлар.

Ниҳоят парданинг ортига кетди,
Золим дунё дилин озурда этди.

Чопиб йўлларда кўп ҳорган эди ул,
Юрилмаган эди бу йўли буткул.

Йўл анжомин қаерда этмасин тахт,
Жаҳонга у хабар етказди ҳар вақт.

Адам¹ йўлин супурмоқ бўлди матлаб,
Бу йўлдан демади ҳеч кимга бир гап.

Магар ҳар бир киши бу йўлга боргай,
Сухан йўлин у ёдидан чиқаргай.

Сўзласак бу қиссани қайтадан гар,
Парда ортида сир қолмас муқаррар.

Искандарнинг гулин қиш қаҳри кучди,
У шоҳона дарахтдан ерга тушди.

Талай заркор камарлардан ниҳоят,
Ясашди бир бешик, заррин у ғоят.

¹ Адам — ўлим, йўқлик.

Сепишди шойилар устига кофур,
Қадашди парчаларга қанчалаб дур.

Суришиб мушку гул сувини чандон,
Таралди хуш тароват мисли тўфон.

Кафан этди атир бўйини посбон,
Уни зар тобутига жойлаган он.

Ўлик тан оқлиги кумушчалик бор,
Кумуш тобут, атир кафан — на даркор?

Буюрган шоҳ, билиб барҳақ ўлимни,
«Чиқарингиз тобутдан бир қўлимни!

Сепинг тупроқ бир оз, очиқ бу кафтга
Ва жар солинг баралла тўрт тарафга,

Юритти етти иқлим узра фармон,
Ягона шоҳ эди шоҳларга ҳар он,

Жаҳон ганжини гарчи айлади жам,
Кўринг, кафтида хокдан ўзга не ҳам.

Жаҳондан, пайт келиб, сиз ҳам ўтар чоғ,
Бу хокдондан олингиз қора тупроқ».

Уни Зурдан олиб Мисрга кетди,
Ғанимлардан йироқ диёрга етди.

Искандарияда ул қурди ватан,
Тахтага тушиб ўз тахтидан зотан.

Жаҳон доғидан ҳеч жон холи эрмас,
Дуони сўнгига етказмас ҳеч кас.

Тахти айвонидан ерни ўйишди,
Ва ер остига шоҳ тахтин кўйишди.

Жаҳон ҳеч кимга дўстлик қилмагандир,
Ва ундан меҳрибонлик кўрмаган бир.

Жўйиб тупроққа, ҳамма тушди роҳга,
Очиб дахма эшигин катга, шоҳга.

Жаҳонга бўлди бу тахлит таомил,
Кўзини юмса шоҳ — унут бўлар, бил.

Поёнга етди гарчи неча минг шоҳ,
Ҳисоб сўнгидан эрмас кимса огоҳ.

Бу ипдан на бўйин товлай олурсан,
На бу ип учини топа қолурсан.

Бу ҳолат боисин ким ахтарар, айт,
Унинг торлари кўп хомуш ва лоқайд.

Жаҳонга боқ, жаҳон кўрган эсанг бот,
Зиён кўрди жаҳондин қанчалар зот.

Жаҳон айлар не боис бунчалар хор,
У қайдан бу қадар моҳир зулмкор.

Сурмаранг қасрида не кўрдинг унинг,
Оқизганда мили сел каби хуниг.

Ўтли мили қуёшдек балқса, ҳайҳот,
Унинг қандилига сен ўз тошинг от.

Унутма, зар каби мил сочса ёғду,
Зар эмас ҳеч, олов яллиғидир бу.

Само бизга мувофиқ бўлмас ҳеч вақт,
Бизга қасдга ой, қуёш айлаган аҳд.

Мунофиқ жодусин дўст тутма зинҳор,
Юзаки дўст бўлиб зимдан қилар кор.

Юзингга лофларин малҳам қилар у,
Ичингга тиг уриб пурғам қилар у.

Жаҳон юмушидан қўлингни тортгил,
Берар совут билан шоҳ тигга чап, бил.

Тўфон босса бўлиб замона охир,
Чўкишдан кўрқмасин, гар ким балиқдир.

Жаҳон— дўкон эрур бир пиллакашга,
Тегишли — ярми сув, ярми — оташга.

Бўлар тўп ҳалқадан бир ёқда тола,
Бўшар бир ёқ қилиб тола ҳавола,

Бу дунё кўп қадимдан бир бутундир,
Куйидан хок у, уст ёқдан — тутундир.

Мудом тутун ва хок ҳоли хуружда,
Само замин билан гўё урушда.

Агар соз бўлганида ер ва осмон,
Ки таҳқир этмас эрди бизни ҳар он.

Низомий, еч тугунин бу кишаннинг,
Ҳайиқма гарчи кўрқоқлар эрур минг.

Магар чорлар экан базмига султон,
Тушарсан йўлга — бўлмассан пушаймон.

Қулоқ тут не дебон шоҳ этса имдод,
Нўш эт аччиқ майин айлаб уни ёд.

Очилди жомдан Искандар, бўлиб гул,
Ухламоққа кетди жомин қўйиб ул.

Бу майдан кимда-ким айлар экан нўш,
Ки султон ёдини этмас фаромуш!

ИСКАНДАР ХАТИНИНГ ОНАСИГА ЕТГАНИ

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, чангингни бу кеча чалгил,
Мени танг йўлидан ранжнинг халос қил.

Куйинг кенг айласин йўл бирла борсам,
Бу санглоқдан бору будим чиқорсам.

ҚИШ ВАСФИ

Талон солса заминга мабодо қиш
Булутдан ерга ёмғир майда ёғмиш.

Ғубордан бу томоғи хаста юртга,
Жаҳон шишасимон сўлакни суртгай.

Дала-даштга қировдан тарқалар нур,
Ки ёз оташидан озод бўлибдур.

Қониқсин ташна ўт жуллоб¹ билан деб,
Музин қиш майдалаб берар эди зеб.

Сахий боғ ҳам безакка ғоят ўчдир,
Гадо бўлди бу ганж тошларидан бир.

Майфуруш сув қуяр келган чоғи дай²,
Камайганда сопол хумларида май.

Кулбаи деҳқонда бот қайнайди хум,
Кекса дарвиш ечди чакмонни шу зум.

Гўзаллар мушк бўйин сочганча шу дам,
Ширинлик келтирар, барра кабоб ҳам.

¹ Жуллоб — қандли шарбат.

² Дай — қуёш тақвимининг ўнинчи қишки ойи.

Эшитиб куйни шоҳлар ўлтирар хуш,
Этиб Искандар обиҳайвонин нўш.

Қолибдур қайси сўз демоққа такрор,
Доғули чарх, яна не ўйининг бор?!

ДОСТОН

Хабар олган маҳал Искандардан Рум,
Олам шоҳидан олам эрди маҳрум.

Жаҳонда гарчи кўпдир шоҳли киншвар,
Жаҳонга йўқ эди ягона сарвар.

Улуғларнинг бари ўпмоқ учун қўл,
Олар Искардарус даргоҳига йўл.

Эгнига кийди Рум зоғранг либосни,
Гўёки тунда Румни занги босди.

У Номаки, битибдур шоҳ тирик чоғ,
Етди муҳри билан онага шундоғ.

Ғамгин она ўқиди ғамномани,
Қора қилди жомини ҳам жомани.

Ўралган нома солди дилга танглик,
Буралди ғамдан она нома янглиғ.

Бўлса ҳам кўз олдида куни сиёҳ,
Эгмади бош айтгани сингари шоҳ.

Умид бирла руҳин айлай деди шод,
Кўлида ўғлидан келган қасамёд.

Ўтмади шоҳдан сўнг умри фаровон,
Жами йил ютди қон ҳам йиғлади қон.

Шу тахлитда иши дунёда битди,
Менинг ҳам сўзларим охирга етди.

**ИСКАНДАРУСНИНГ ОТАСИ ЎЛГАНДАГИ
ЙИҒИСИ ВА ЎЗИНИ ПОДШОҲЛИКДАН
ОЗОД ЭТГАНИ**

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, саз тарар ғамли хонишдан,
Мени кутқар бу ғам бирла ёнишдан.

Нетонг, хонанданинг шодон унидан
Чиқарман кунга бул азоб тунидан.

ДОСТОН

Искандар ўлди, Искандарус аммо
Чалмади довулин шоҳликнинг асло.

Бахти ғолиб шоҳ магарки қанча бор,
Ўзга кас йўқ эрди тахтга сазовор.

Қилмади беш кунлик ул мулкни ҳавас,
Чалмади бойлик навосини у, бас.

Касал булбул каби у нола қилди,
Баланд сарв шоҳидан ерга йиқилди.

Жами саркардалар қилар эди жаҳд,
Ки валиаҳд билан боғлаш учун аҳд.

Уларга очса ганж эшигини боз,
Бошласа Искандар ўрнида намоз.

Азми йўқ шаҳзоданинг бўлмоққа шоҳ,
Унга йўқ Тангридан ўзга бир паноҳ.

Барчага бир-бир деди узрини ул,
Ки шоҳлик бирла бўлсин ўзга машғул.

Биларман мен ҳаром деб май сузишни,
Ва отам ўрнида мажлис тузишни.

Жаҳон ташвишлари бирлан ишим йўқ,
Бу ип учин топишга хоҳишим йўқ.

Синар ойим тушиб албатта сангга,
Қуёшим юмалар коми наҳангга.

Қим ўйлапти, жаҳонни олган ул шоҳ,
Йигит чоғи олар тупроққа, деб, роҳ.

Қолдириб тахту кўшк-айвонни буткул,
Бўлар меҳмони деб тор дахманинг ул.

Одамзот хизматидан юз бурарман,
Худо қошида бел боғлаб турарман.

Омонат, тебраниб турса бу кўприк,
Нетиб унга оёғимни қўяй тик?

Падардан мен наҳот ортиқ эрурмен?
Падар-ку кетди, мен наҳот юрурмен?

Жаҳонгирроқ бўлишни истамасмен,
Оқил ундан ё тадбиркор эмасмен.

У дилкаш эрди, не кўрсатди дунё,
Ёқарми унга сўнг дилхушлигим ё?

Унга тахт эрди бир вақт етти осмон,
Тахта қоқди тобути узра жаҳон.

Жамики тахту безакларни ёқдим,
Ки шоҳлик тахти узра тахта қоқдим.

Яшай тинч гўшада ғариб каби мен,
Озод жонларнинг озод матлабимен.

Ошиб нуқра билан зарга ҳаваслар,
Йиртди кўп киссани нуқра билан зар.

Тўлиқ паймонани боз тўлдиарсен,
Бошим ёриқ-да, бошимга урарсен.

Шукрим, вақтида кўзлар очилди,
Йироқ қочмоқни дил мақсуди билди.

Бошимга тожу тахт савдо сололмас,
Талаб бахтим мусибатлар ололмас.

Бу горда мисли гор ўргумчагидек,
Қилай ов пашшаю қумурсқани тек.

Бу тош қасрини мен қўлга олурмен,
Ва унда ўлтириб, танҳо қолурмен.

Тўкиб ёшимни пок жон гавҳаридан,
Ювай хокни олиб доғлар қаъридан.

Эгилган неки бор, айлай уни рад,
Не лойиқдур, турай тайёр, кериб қад.

Бўлиб қуш, тоғда мен тоат қиларман,
Гиёҳ дониға қаноат қиларман.

Осон кечмади ғамдан холи бўлмоқ,
Осон есам, қийин бўлғувси ўлмоқ.

Кетиш вақти магар ҳолим қилар танг,
Фариштага очай дев эшигин ланг.

Отам янглиғ мени ташланг мағокка¹,
Кўминг кафтимдаги хок бирла хокка.

¹ Мағок — гор, ўра, чуқурлик.

Ўлимни қанчалик кўп айласак ёд,
Салтанатда сабр бўлғувси устод.

Ўлим аччиғини ким ёдга олмас,
У эшик ҳеч осон очила қолмас.

Ниҳоят олди жой тоғ хилватидан,
Қўлин узди жаҳоннинг хизматидан.

Дилин у батамом тоатга берди.
Шу иш бирлан тирик сониди эрди.

Сен ҳам, эй навқирон, қолма пирингдан,
Бошингни тортмагин ўз тадбирингдан.

Бу найрангбоз фалак етказди хўрлик,
Ҳамиша кўрсатиб келди у зўрлик.

Неча Юсуфни чоҳга ташлаган у,
Бўйинни синдириб келар у мангу.

АРАСТУ УМРИНИНГ ТУГАШИ

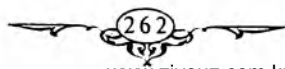
МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, бу довул жонга тегди, бас,
Таратгин мен учун бир нолали сас.

Баланд нолам бориб сен сори етса,
Мени нолаю зордан фориг этса.

ДОСТОН

Сикандар ер кишанин ташлаган чоқ,
Отди само қалъаси ёққа сиртмоқ.

Нечов олимга соҳиб эрди даргоҳ,
Чопишди ортидан бўлмоққа ҳамроҳ.

Куёшидан жудо бўлгач Арасту,
Тунд булутни тортди боши узра у.

Қаро кийди-да, ўлтирди чекиб ғам,
Кетиш тадоригин бошлади ул ҳам.

Эгилди бу сарвнинг тикка қадди,
Ошди оҳу ноланинг руҳда ҳадди.

Юнонликлар билан лиқ эрди гирди,
Йиғилган эрди бор устоз, шогирди.

Кўришди, манзил ахтаргувчи чопар,
Кетаркан бир ўзи йўлга уриб сар,

Дейишди: «Эй, оқил, бизга баён эт,
Баланд чарх ҳолидан огоҳ этиб кет.

Қаердан, айт, бино бўлган бу осмон,
Бирон кас бўлмасин гумонда ҳеч он?»

Шошиб ўзга сарой ёққа деди ул:
«Худодир раҳнамо барига буткул.

Фалакдан қанчалик йўлланма бердим,
Ки дилдан пардани юлгандай эрдим.

Бугун не истайин бечораликдан,
Кўрмадим ўзга йўл овораликдан.

Жаҳон фалсафасин уқдим бобма-боб,
Етти осмон юлдузин қилдим ҳисоб.

Илм бирла «жаҳонга дарча» очдим,
У ҳақда неки бор, қоғозга сочдим.

Таниб юлдузни, кўп фолдан гапирдим,
Фалакда рўй берар ҳолдан гапирдим.

Десам сўз энди мен ҳақ тизмалардан,
Халос бўлгум кўп эски чизмалардан.

Магар бизданки пок Тангри хабардор,
Мўлми, бўш дастурхон, унга не фарқ бор».

Сўзи шу жойга етиб боргани дам,
Сухан доноси қолди сўзидан ҳам.

Шимилгач барча мой равшан чироқдан,
Олиб келинг, деди, бир олма боғдан.

Суйиб олмани кафтга олгани кўй,
Тўзим берди жонига ул тараб бўй.

Мовий гумбаз аро кезгувчи жони,
Бу тор даҳлиз сари ўтар замони,

Кулиб деди: «Кетишга келди онким,
Бошин кўймоқчи тоғ ортига тонгим.

Жоним пок Тангридан пок олган эрдим,
Уни пок ҳолича Тангрига бердим».

Совуқ ел эсди шу сўзни деган чоқ,
Фалак амри уни айлади тупроқ.

Ҳаёт ғамларидан кетди ўтиб ул,
Олмасин дўсту ёрларга тутиб ул.

ҲИРМИС УМРИНИНГ ТУГАШИ

МУҒАННИЙНОМА

Муганний, жон бағишлар «Жарра»дин¹ сўнг,
Тарат янги навони бизга сермунг.

Бўлайлик ноладин маст мисли булбул,
Ки нола ноладан қутқарса буткул.

ДОСТОН

Чуқур денгизга етган чоғи Ҳирмис,
Нажотга йўқлигин йўл айлади ҳис.

Чўқар экан, деди: «Ул кимса манзур,
Магар қайиғида лаш-луши камдур.

Башарти кимда-ким оғир юк ортгай,
Келар фурсат, уни денгизга отгай.

Жаҳон бўлган азал ваҳшийга маскан,
Гиёҳлари, улар нафсига — таскин.

Баланд тоғдан чуқур денгиз қадарлиғ,
Қору ёмғирда берди бехатарлиғ.

Одам пайдо бўлиб, неча замонлар
Қочар ҳуркиб мудом оху, қулонлар.

Мен — ҳуркак оху, тан берганча зўрга,
Борарман ўз оёғим бирла гўрга.

Бир паноҳ намоён бу йўлда кўзга,
У эрмас покиза Тангридан ўзга.

¹ *Жарра* — мусиқий куй номи.

Башарти сизни ҳам чорлар экан роҳ,
Паноҳингиз бўлур покиза Оллоҳ...»

Шуларни дедию, элитди уйқу,
Савол йўқ уйқуга, ўлган эди у.

АФЛОТУН УМРИНИНГ ТУГАШИ

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, дилга мақбул бир наво қил,
Бу бизнинг илк хатойимиз эмас, бил.

Тонгда гар бу наво қулоққа етгай,
Хотирдан бу жаҳон куйлари кетгай.

ДОСТОН

Кетар лаҳзаси Афлотун шуни дер:
«Истагум, олсин мени бағрига ер.

Ҳикоятдур бу элу юртда шундоқ,
Киши йўқ Рум аро мендан етукроқ.

Мен ажал пардасин ортига юрдим,
Ки ўзга пардалардин юз ўгирдим.

Гўдакмен, келди фурсат ухламоққа,
Чопарман зуд бешикка — эзгу ёққа.

Келибдур раҳнамо бўлмоққа уйқу,
Бу алфоз келганин хоб, билмагай у.

Бу тўрт табиати зид бир-бирига —
Суву оташ, хоку шамол сирига

Тушунмай ҳақ сири қайдан сўрарсан?
Жиловни тўғрилиқ ёққа бурарсан,

Бино дворидан тўлмайди кўнгил,
Қачонки пойдевор тўғри эмас, бил.

Ёшим юздан расо ўн учта ўтди,
Гўё ўн ёшлидай ҳолин унутди.

Хоҳишлардан ҳамон холи эмас бош,
Ўзим кексаман-у, орзуларим ёш».

Бу орзудан кейин ўтмай туриб дам,
Гилагин ўради фалак унинг ҳам.

ВОЛИС УМРИНИНГ ТУГАШИ

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, бир мени ёдингга солғил,
Менинг фарёдим оҳангида чолғил.

Куйинг шодлиги бирла айлагил шод,
Ки кечай Еттисувнинг мавжини бот.

ДОСТОН

Сезиб бош қўйишин уйқуга, Волис,
Қайиғини қилиб тўфон аро ҳис,

Содиқ дўстлар уни қўймади якка,
Содиқлиги каби юксак фалакка.

Вужуди топмади ғамдан омонлиғ,
Эди қудратли, букди нотавонлиғ.

У толеъ қудратин ахтарди бирдан,
Биноси устун кетгач путурдан.

Адлни қилмайин юлдузлари ёд,
Зулм айлашди уни эттириб дод.

Эди олдида суҳбатдошлари жам,
Хабар бердиким: «Умри топди барҳам.

Кўярми кимсани холи, — деди у, —
Кўнғироғи қаро бу етти ҳинду.

Пойи гарчи бу юлдузларни қутлуғ,
Касофатдан уларда холилик йўқ.

Бўлар юлдузга ҳам бахтсизлик они,
Давр бўлгайки, золимлар замони.

Бошингдаги зулм ҳисоби йўқ то,
Жаҳонда бўлмай одил кимса пайдо.

Туташса бахтлилар юлдузлари гар,
Ишин бахтли яқунлар бахтиёрлар.

Фалакка қайта мен етмай туриб то,
Варақларга юким ўрапти ҳатто».

Худони этди ёд, айтиб шу сўзни,
Лабларин боғлади-да, юмди кўзни.

БАЛИНОС УМРИНИНГ ТУГАШИ

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, бир қадим оҳангда чалгил,
Нолон куй бирла дилга ларза солгил.

Куйингда шул қадар бўлсинки нола,
Кўзим ёши қуйилсин мисли жола.

ДОСТОН

Балинос умри охир бўлгани чоқ,
Қулоғига, деди дўстларни шундоқ:

«Кўчиш фурсати менга бўлди пешвоз,
Қиларман ўзга бир манзилни турктоз.

Менингдур ўша тупроқлиғ саройим,
Эмасман ҳайкал, у гар бўлса жойим.

Самонинг етти ёрқин юлдузидек,
Кўёш йўлида ким менга қўяр чек.

Эрурмен авжли осмон шоҳ-паноҳи,
Гойибмен бир-да, пайдо ёки гоҳи.

Эмаклаб ғунчага гоҳи дўнарман,
Учиб, шохга товусдай гоҳ қўнарман.

Паридек қўзга бир тушмай кетарман,
Қаерга истасам учиб етарман.

Келиб кетгум жаҳонга хоҳлаганда,
Замонни қилмагум бир лаҳза канда.

Келар ғайрат, қўяй пой сидра¹ узра,
Келар хоҳиш. курай қояда хужра.

Тилармен, дашту денгизни кезармен,
Ўзим Хизр ёки Илёс сезармен.

Гар айвонимда рўбару келар ким —
Бу дастурхондаги бир ҳамтовоғим,

Мен — ўша, хоҳласа юксала олган,
Не топурсиз, деманг, мендан у қолган».

Шу хуш сўзларини олгач забонга,
Отин чоптирди ҳамроҳлар томонга.

Жаҳон ташвишлари топишди барҳам,
Ҳамроҳлар-ла ўлиш — бу катта байрам.

ФАРФИРИУС УМРИНИНГ ТУГАШИ

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, чал, куйинг ҳайратга солсин,
Мени қутқар келиб, эй, уйқу олсин.

Магар уйқу мени оғушга олгай,
Ташвишли туш учун ҳожат йўқолгай.

ДОСТОН

Келиб гал кетгани Фарфириусга,
Туяга ортди юк ҳам урди кўсга².

¹ *Сидра* — афсонавий дарахт бўлиб, у беҳиштда ёки осмонда ўсади.

² *Кўс* — довул, ноғора.

Деди дўстларга: «Бу кўп яхши боғдур,
Ки кўз ёқимтойи, миянга шуур.

Яралганки, эрур эш ушбу хислат,
Ёруғ жаннатдир ул, дўзахча зулмат.

Донолик дейди, қил кўрқувни сен ёд,
Эмас қароқчидан йўл билгич озо.

Эгикдир қадди, ким ясар камон-тиғ,
Либос тиккувчининг чопони йиртиқ.

Тарози ёғлидур чарбифурушда,
Тоши ёғ кўрмагай ҳаттоки тушда.

Хазина юкини кифтда тутар ким,
Азоб меҳнату дардин тортади жим».

Чизиб сўнгги чизиқни суратига,
Ниҳоят кўйди ул нуқта хатига.

СУҚРОТ УМРИНИНГ ТУГАШИ

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, уйкудан бошим чиқаргил,
Рўду чангу рубоб тори билан, бил.

Бу рўд суви ариқ суви мисоли,
Қуримоқдин қилар ҳар лаҳза холи.

ДОСТОН

Ажал Суқрот томон юзини бурди,
Унинг қошига кўш отини сурди.

Эшитдим, сездириб ўтирмайин у
Олим ҳалқумига оқизди оғу.

Оғу наштаридан тан бўлди дардманд,
Сафаролди бўлиб базм ила у банд,

Деди: «Кетмоқ учун келган экан гал,
Солиб бўлмас сира ўлимга пайсал.

Совуқдир болиши бу уйқунинг, бил,
Жойи бўлгай барчанинг бирма-бир гил».

Кўришди, қуш бир самовий хиромда,
Кетишни истар эрди тезда домдан.

Сукротдан сўрдилар: «Эй, оқил инсон,
Тана зиндонидан қутилса гар жон,

Совуган чоғда, жунбуш қилмайин тан,
Қаерда мақбара қурсак бўлар шан?»

Деди бир жилмайиб уларга устод:
«Кетар ким, дилни қийнаб айламанг ёд,

Топарсиз гар жасадим, турманг ўйлаб,
Кўминг, магар қаерни хоҳлагай таъб».

Қулатди уйқу тўфони уни ҳам,
Ботирди бошини сувга, қилиб хам.

Англади бир сирни бор зийрак шу пайт,
Оқил устоз уларга айлагач қайд.

НИЗОМИЙ УМРИНИНГ ТУГАШИ

МУҒАННИЙНОМА

Муганний, жон куйи йўлини тутгил,
Навозиш айлагилки, яйрасин дил.

Навонг юзга етиб ҳам билмасин чек,
Базми Хусравда Борбад куйлагандек.

ДОСТОН

Низомий, етди сўнгига ҳикоят,
Қадамни ростла кетмоққа ниҳоят.

Замон ўтди, битибман то қасида,
Варақ тўлди умр солномасида.

Ўтди ёш олтмиш учдан олти ойга,
Довул, отлан, демоқда сўнгги жойга.

Ҳақимлар ҳолини сўзладинг аввал,
Улар ухлашди, келди сенга ҳам гал.

Деди дўстларга кетмоғин баногоҳ,
Йўлу йўлбошчи кимдир, этди огоҳ.

Деди у жилмайиб: «Ки меҳрибон бор,
Кечирарман дебон этган умидвор.

Мени деб ғам чекиш жоиз эмасдур,
Сарой сизгаю беҳишт менга, басдур».

Шу сўзлар бўлдию элитди уйқу,
Деярсен, ўтмади бедор ўзи у.

**МАЛИК ИЗУДДИН МАСЪУД
ИБН АРСЛОН ШАРАФИГА**

МУҒАННИЙНОМА

Муғанний, айлагил куйингни шоён,
Қувонч келди етиб, ғам топди поён.

Рўд оҳанги билан бўлсин йўлинг лиқ,
Узун бўлсин у йўл шоҳ умри янглиғ.

ПОДШОҲ ДУОСИ

Замонда қанчаки оқил эди бор,
Улар донолиги шоҳимга ёдгор.

Шоҳимнинг устувор бахти бақодир,
Тожу тахти мудом яшнашга қодир.

Эрур Малик Изуддин юксак осмон,
Каманд бирла узатди тахти даврон.

Сирин у етти юлдузнинг очолган,
Яна бирини ўз ҳукмига солган.

У Кай Хусрав билан қурган базмгоҳ,
У қутлуғ пой, ҳам Фаредункамар шоҳ.

Замона сўзидан топқуси малҳам,
Ёритган ложувард чарх бешигин ҳам.

Ширинликдан лаби чашмаси балки,
Қулоғига қулоқдай бўлди ҳалқа.

Базмини бошлар экан бомдод, ул,
Ўлтирар тўрда мисли Кайқубод ул.

Асалхонадир ул, боларисимон
Урар фан мардлари гирдида ғужғон.

Эди ўз илмининг соҳиби ҳар кас
Бураган битта фан мурватини, бас.

Ўлтирар ҳар ғўшада гавҳартутар,
Улки, оташ оғушидан сув кутар.

Фаришгазувала шоҳлар бешиги,
Калиди жаннатий боғлар эшигин.

Сертадбир вазири Низомдан авло,
Номи олиймақом олиму доно.

Маликшоҳ бўлгуси шоҳ каби ҳомий,
Бўлар иккинчи вазири Низомий.

Танлади ҳар бир диёрдан бир киши,
Буюк мақтовга, дебон, лойиқ иши.

Ширин кулгай ичиб бодани нақ гул,
Қилар шод ҳаммани сармаст бу булбул.

Ярим хушёру ҳамма, шоҳ — ярим маст,
Ширингуфтору барча, шоҳ — очиқ даст.

Қурар бундай базмни қайси шоҳким,
Жаҳоний паҳлавон ул, ҳамда ҳоким.

Ким ўйчан, бу базмга суқмагай бош,
Китобим қийматин ўлчашга йўқ тош.

Китобим орқали жаҳонни кўрсин,
Мунажжимдай тоғу денгизни сўрсин.

Йўлига айласин шай гоҳи Тироз,
Гаҳи қилсин Ҳабаш устига турктоз.

Жаҳонни излаган ўтиргани кўй,
Жаҳон бор мулки кўрсатсин келиб рўй.

Бу дилнавоз китоб бўлиб музаффар,
Унга очсин эшигин етти кишвар.

У берсин базмига шодлик ва рағбат,
Тасаввур олами ҳеч билмасин ҳад.

Эурсен базми Кайхусравга ворис,
Элинг қудратли сен қудратли боис.

Жаҳонни жойлаган жомга назар сол,
Жаҳон соҳибидан не истар алҳол.

Бу хилватзоданинг мазкур хаёли
Дегай шаҳзодага, не шоҳни ҳоли.

Калид менгаким эшик очди чунон,
Қилди бор дурни денгиздан намоён.

Субҳ сенинг тахтингга нур сочганча то,
Кўрмади бу сифат бир тожни ҳатто.

Бешик берди хабарни ишдан аввал,
Бўлма ҳайрон, келди сўнг мақтовга гал.

Бўлиб хуррам, сен ўз базмингни чоғла,
Самога ўхшаб ўз белингни боғла.

Бу жаннат базмигаки, рўй бериб ҳол —
Бизга йўл берса эрди лаҳза иқбол,

Нетарди, ўлтириб бу базм аро мен,
Кўлимдан занжирим отсам зеро мен.

Нетонг, пушту паноҳсиз дасту пойим,
Эмас кўк бешиги таянчли жойим.

Жонимни жўнатай мен пок фалакка,
Бу авло берганимдан тийра хокка.

Топибмен денгизимдан икки гавҳар,
Улар ёнишидан юзим мунаввар.

Бири Маръям қадар бокира, покдур,
Масиходек бири сочиб турар нур.

Бирин юзи тўлин ойлиги ростдир,
Бирин очиқ дили кунга қиёсдир.

Шоҳим, қошингга боргай икки ҳинду,
Бири Муқбил¹, Иқбол² исмлиги — бу.

Жўнатдим шоҳ ишончин оқласин, деб.
Унинг ёқут қутисин сақласин, деб.

Она муҳри магар келинга пардоз,
Уни ўз оғаси қўриқласа соз.

Шаҳаншоҳ қошига қиз келса хушдир,
Мунингдек соқчили ҳам пардапўшдир.

Сенинг сийингга бердим жонни бул дам,
Йўлладим жон бирла жигаримни ҳам.

Ёнингдан қайтариб юбор уни боз,
У мендан меҳрибонлик кутгани соз.

Тугатдим сўзни шу жойга келиб то,
Нени истарсан ўзга, айла ижро!

¹ *Муқбил* — бахтли, толеи эркалатган, демоқчи.

² *Иқбол* — «Иқболнома» достони назарда тутилади.

«ИҚБОЛНОМА»НИНГ ТУГАШИ

Чиқардим тоғда мен гавҳарни кондан,
Харидорлар эса тўйдирди жондан.

Белини боглабон ҳар бир харидор,
Ки унинг ҳар бири гавҳарчалик бор,

Қазилган қанча тош киндигидан у,
Сотарман гавҳар, илгимда тарозу.

Мунингдек гавҳарин, деманг шу боис,
Уни шоҳ ганжига сотмоғи жоиз.

Хазина қулфдори — Қорунларига¹ —
Шу вайдан тамаим бордир барига.

Тарозуда босар ортиқми, кам тош,
Эмас-ку Муштарийга Ой қариндош.

Қилиб диққат, қулоқ солгувчи даркор,
Номимга қўнмасин гард зарра зинҳор.

Тоғ айвонида дев янглиғ ўкирмақ,
Ёки йиртқич каби увлаб бўкирмақ,

Хазина эшигин ё сенга очмоқ,
Жавоҳирни бориб денгизга сочмоқ,

Бу менга соз эмасми неча чандон,
Дегунча эси паст касларга достон.

Керакдир сўз, қачон тингловчиси бор,
Гуҳар қадрини топмас беҳаридор.

¹ Қорун — бой ва давлатманд, бироқ ғоят хасис бўлгани учун (удо қарғишига учраб, бутун бойлиги ер тагида қолиб кетган) иши; баъзан ғоят бой, маъносида қўлланади.

Харидорим менинг гавҳаршуносдир,
У гавҳарлар сочишда беқиёсдир.

Бироқ тоғ гавҳарин синаш учун хўб,
Изимдан нечалар тушди бўлиб тўп.

Ёритган тунни лаълимга солиб чанг,
Ҳасад манжанағидан отдилар санг.

Дедилар: «Бер, бу лаъли шабчироғни,
Башарти бермасанг тарк эт бу боғни!»

Булар қилмишидан дил чекди озор,
Қилар бева аёл бу хилда бозор,

Ки дур савдосида кетмайди буйруқ,
Ҳамоҳанг бўлмайин торлар наво йўқ.

Бу савдо денгизи, дурлари ёйиқ,
Баҳони белгилар ким, унга лойиқ?

Бу денгиз бирла гар савдолашар кас,
Бўлмаса денгизча гар ганжи етмас.

Денгиз айлар мудом денгиз-ла савдо,
Етар денгизга денгиз қурби танҳо.

Қозонди неки, жаҳонда баланд шон,
Замонда бунга ўлчов берди имкон.

Вазнсизлик магар андоза бўлгай,
Қаёқдан бунча чўнг овоза бўлгай.

Бу фикрданки, ранг ўғирлади гул,
Бўлар идрок жавоб топмоқ-ла машғул.

Маъни дурини мен этганда торож,
Санардим киссавурни берди деб тож.

Шу важдан қотмадим мен шунчалар гап,
Ўқиш йўқлик оятин бўлди матлаб.

Жаҳон қаттиқлигин бир менга қилгай,
Отимни қилди юксиз, салт у елгай.

Эмас дастурхоним бўш мевадин ҳеч,
Беморликдан қиларман нола ҳар кеч.

Башарти пойдевор тўғри чизилмас,
Қалам тўғри чиза олмас кейин, бас.

Қаро қарғаки, соғ ҳамда омондир,
Бустнинг¹ бир анжири қарғага дондир.

Ниҳоят, гарчи кексайиб борар бош,
Сўзимнинг равнақи янгичадир, ёш.

Ўзида кўҳна сарв кўп жилва топгай,
Кумушранглиғ отим олдинга чопгай.

Битарман кунда байт элликтадан нақ,
Тарозуга қўяр юз байт учун ҳақ.

Замон мени ҳамон чулғайди бахтга,
Тўкар баримга дур, парчани — тахтга.

Ҳамон забт айлагай фикрим баландни,
Қилар шерларни ов боғлаб камандни.

Қилиб тарк овни, шер янглиғ ўтарман,
Уни тулки ғажир, мен қон ютарман.

Мушук қочса олиб этни қозондан,
Не наф кампирга у этган фиғондан.

¹ Буст — Эрондаги шаҳар.

Хато ўйин билан ўтар жаҳон бу,
Ошиқни эгри ташлар осмон бу.

Ёшим ҳам ўлчади олтмишни шояд,
Урар жўш ўзлигим танимда ғоят.

Ҳозир, наздимда мен ўн ёшли мурғак,
Юрарман довлашиб дев бирла бешак.

Шамолдек даштгни кездим сарсари мен,
Толиқсам ҳам етарман ул сари мен.

Йилу ойнинг узун-қисқалиги — панд,
Қудуқ, арқон, челак бирлан у монанд.

Қудуқдан гар челак чиқармади сув,
Узунми, калта арқон, фойдасиз у.

Буни дедим-да кетдим, қолди достон,
Ўқиб бўлмас уни эрмакка ҳеч он.

Қулоқ тутган магар эртасини дер,
Ўтишнинг бу раводдан ғамини ер.

Жаҳондан, шундай ўтдим, демасин, бас,
Ўзин, ҳамроҳларин ўйласин ул кас.

Ўйлаб ўтган куним ўйларга толдим,
Ўтмиш суханларин ёдимга олдим.

Ким ўтган, олди жой ғами дилимдан,
Оқиб тушди кўзим ёшлар селиндан.

У фарқлардан бири мен ухлаган он,
Деди шундай, бўлиб тушда намоён:

«Емагил биз учун ғам-ғусса асло,
Сафин ҳамроҳларни тарк этганча то!

Магар карвон-ла истарсан чопишни,
Зару мослаш у бирла барча ишни».

Сафар майлини этди дил шу тундан,
Кувилди беҳуда орзулар ундан.

Ки мард онги мудомо холи тургай,
Шамолданки, умр шамин ўчиргай.

Не хуш, май хумига гар ўзни солгум,
Ки майдай жом аро қон рангин олгум.

Кулондан мен учун магар кабоб йўқ,
Гўрим бағрида ҳам менга азоб йўқ.

Яхши бир ширадан олдимда гар йўқ,
Қилай миям ширасини тамаддуғ.

Магар жомим ичра қуриб қолса ёғ,
Қилай ёғсиз лаҳза бу жонни чароғ.

Бу тан довул нонидан бўлди бўм-бўш,
Довулдай ёрмади таёқ, нечун, хўш?

Кўзамни айланиб синдирса ой, йил,
Шоҳим иқболи унга мўмиё, бил.

Худоё, сен бу якка ипли маржон,
Ҳосилли боғ аро ҳунар намоён,

Шоҳимга бемадад жаҳонда бўл ёр,
Туну кун ғайридан бўлгил нигоҳдор.

Сарой достони охир бўлди алҳол,
Зафардан очди толеъ юлдузи фол.

Масъуд фол деб шаҳаншоҳ номини бил
Ва бу дoston билан шоҳ деб танигил!

Яхлит дур бўл, анга сайқал берай мен,
Баланд толеим амрини қилай мен,

Нақш бердимки, бахтлилар учун, бас,
У бахтли қўлга тушса гар ажабмас.

Бу номани ўқиб чиққанда тождор,
Билимда — дўст топар, доно мадакдор!

У боис, сарбаланд бўлсин бу дoston,
У бўлсин баҳраманд дostonдан ҳар он.

Низомий, шуҳратинг овоза бўлсин,
Номинг назмда янги — тоза бўлсин!

Қозонди бу туфайли бахтли деб ном,
Бошидан токи топгунча саранжом!

Омон бўлсин боши, қалби шодмонлик,
Ёмон кўз тушмасин, бўлсин омонлик.

Топа олсин жаҳон аҳли андин ком,
Фалак банда бўлсин, замона — ғулом.

МУНДАРИЖА

Ганжалик даҳо. Ҳ. Ҳомидий	3
Худонинг номига бағишлаганим	9
Ҳақ таоло даргоҳи мадҳида	11
Саховатпеша пайғамбар наътида	13
Дўстларни ёлламоқ ва дostonни янгиламоқ баёни	15
Мўлжалланган ҳар ишда қоидага амал қилмоқ ҳақида	26
Мамдуҳ шарафи хусусида	29
Итоатгўй хитоби	33
Дostonнинг бошланиши	35
Искандарни нега Зулқарнайн дейишлари ҳақида	42
Искандар ва доно чўпон ҳақида қисса	47
Чўпон афсонаси	50
Аршимедис билан Чин канизаги афсонаси	54
Қибтиялик Мория афсонаси	60
Хуросонлик ва унинг халифани алдагани ҳақида афсона	65
Афсонага қайтиш	68
Камбағал нонвой ва ўғлининг бахти учун унинг бойиши афсонаси	70
Етмиш донишманднинг Ҳирмис сўзларини инкор этишгани ва ҳалок бўлишгани	80
Арастуни жазолаш учун Афлотуннинг нағма яратгани	83
Узук ва чўпон ҳикояти	90
Сукротнинг Искандарга муносабати	95
Ҳинд донишмандининг Искандар билан суҳбати	106

Искандарнинг етти донишманд билан хилватда суҳбат қургани	117
Оламнинг яралиши ҳақида Арастунинг сўзи	120
Оламнинг яралиши ҳақида Волиснинг сўзи	122
Оламнинг яралиши ҳақида Балиноснинг сўзи	123
Оламнинг яралиши ҳақида Сукротнинг сўзи	124
Оламнинг яралиши ҳақида Фарфуриуснинг сўзи	125
Оламнинг яралиши ҳақида Ҳирмиснинг сўзи	126
Оламнинг яралиши ҳақида Афлотуннинг сўзи	127
Оламнинг яралиши ҳақида Искандарнинг сўзи	128
Оламнинг яралиши ҳақида донишманд Низомийнинг сўзи	129
Искандарнинг пайғамбарлик даражасига етишгани	131
Арастунинг донишмандлик ҳақидаги номаси	139
Афлотуннинг донишмандлик ҳақидаги номаси	147
Сукротнинг донишмандлик ҳақидаги номаси	153
Искандарнинг пайғамбарлик даъвоси билан жаҳонни кезгани	160
Искандарнинг жанубий кенгликларга ва ўн сарпарастларга боргани	184
Искандарнинг иккинчи марта Ҳиндистонга юриши	195
Искандарнинг шимолий кенгликларга етгани ва яъжуддан тўсувчи деворини бунёд этгани	217
Искандарнинг шимол кенгликларидан Румга қайтишга қарор қилгани	230
Искандарнинг васиятномаси	235
Искандарнинг онаси томонга йўллаган қасамномаси	243
Искандар хатининг онасига етгани	257
Искандаруснинг отаси ўлгандаги йиғиси ва ўзини подшоҳликдан озод этгани	259
Арасту умрининг тугаши	262
Ҳирмис умрининг тугаши	265
Афлотун умрининг тугаши	266
Волис умрининг тугаши	267

Балинос умрининг тугаши	269
Фарфуриус умрининг тугаши	270
Суқрот умрининг тугаши	271
Низомий умрининг тугаши	273
Малик Изуддин Масъуд ибн Арслон шарафига	274
«Иқболнома»нинг тугаши	278

Адабий-бадиий нашр

Низомий Ганжавий

ИҚБОЛНОМА

Достон

Форсийдан *Жонибек Субҳон* таржимаси

Китоб муқовасида Низомий Ганжавийнинг беш достондан иборат “Хамса” тўпламига XVII аср Шарқ миниатюраси усталари бажарган миниатюралар мазмунидан фойдаланилган.

Муҳаррир *Ҳикоят Маҳмудова*
Муқова дизайнери *Алишер Фозилов*
Техник муҳаррир *Дарья Цыпушкина*
Мусаҳҳиҳ *Маъсуда Йўлдошева*

ИБ 86

Босишга 23.04.2009 йилда рухсат этилди. Бичими 84x108^{1/32}.
Офсет босма. 9,0 шартли босма тобоқ. Адади 1000 нусха.
№ 09-307/09-577 шартнома. № 09-577 буюртма.

«ART FLEX» нашриёти.
100129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
«Ўзбекистон нашриёт-матбаа ижодий уйи»да чоп этилди.
100129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.